

**Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»**

Кафедра історії України

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

з дисципліни «ІСТОРІЯ МИСТЕЦТВ»

**для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія)**

Одеса – 2024

Укладач:

БУКАЧ Валерій Михайлович, кандидат історичних наук, приват-професор, доцент кафедри історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університету імені К. Д. Ушинського».

Рецензенти:

Ханжи Володимир Борисович, доктор філософських наук, професор,
Чістякова Ірина Миколаївна, кандидат філософських наук, доцент.

Навчальний посібник затверджений Вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № від 2024 року).

Навчальний посібник з навчальної дисципліни «Історія мистецтв», укладений згідно робочої програми навчальної дисципліни, містить вступ, перелік тем програми навчальної дисципліни, матеріали лекційного курсу, словник термінів та понять, перелік тем ІНДЗ, рекомендовані джерела інформації.

© Університет Ушинського, 2024 р.

© Букач В. М., 2024 р.

ВСТУП

Метою навчальної дисципліни «Історія мистецтв» є духовнопрактичне освоєння художньо-естетичних досягнень вітчизняного та світового мистецтва. Курс покликаний сприяти збагаченню духовного світу здобувача освіти, вихованню вміння бачити й розуміти твори мистецтв, сприймати художню культуру як невід'ємну частину загального розвитку і становлення компетентності сучасного фахівця, формування готовності та здібностей до самостійного освоєння духовних цінностей українського народу та людства.

Передумовами для вивчення дисципліни є оволодіння фаховими компетентностями, що формуються під час вивчення дисциплін з історії України та всесвітньої історії.

В результаті навчання здобувач вищої освіти має **знати:**

- загальні відомості про художньо-історичний процес;
- особливості мистецтва різних культурних епох, їхні художні цінності та пріоритети;
- особливості, характерні ознаки, здобутки українського мистецтва;
- досягнення та персоналії в різних галузях світового та національного мистецтва;
- напрямки, види і жанри мистецтва;
- основні наукові концепції розвитку мистецтва;
- основні соціальні функції мистецтва;
- особливості розвитку мистецтва України в різні історичні періоди;

уміти:

- аналізувати процеси становлення та розвитку мистецтва;
- усвідомлювати природу різних жанрів художньої творчості й видів мистецтв;
- орієнтуватися в багатому світі художніх явищ;
- давати порівняльну характеристику напрямкам, видам та жанрам мистецтва в вітчизняної й зарубіжної культури;
- збагачувати власну духовну культуру шляхом самоосвіти.

Опануванню навчальної дисципліни «Історія мистецтв» сприяють знання отримані при вивченні навчальних дисциплін «Давня та середньовічна історія України», «Ранньомодерна історія України», «Нова історія України», «Новітня історія України», «Історія Стародавнього світу», «Історія середніх віків», «Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки», «Історія східних слов'ян».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Стародавнє мистецтво.

ТЕМА 1. Предмет курсу «Історія мистецтв».

Феномен мистецтва в соціокультурному знанні. Характерні риси мистецтва. Функції мистецтва. Концепції походження та соціальна сутність мистецтва. Класифікація мистецтв.

ТЕМА 2. Жанри, художньо-образна мова, стиль у мистецтві.

Жанри мистецтв. Поняття художнього образу у мистецтві. Стилізація у мистецтві. Види і напрямки мистецтва.

ТЕМА 3. Мистецтво стародавнього світу.

Мистецтво Стародавньої Греції: егейське мистецтво, гомерівський період античності, архаїчний період, розквіт класичного мистецтва, епоха еллінізму.

Мистецтво Давнього Риму: загальна характеристика мистецтва етрусків, особливості образотворчого мистецтва та архітектури періоду Римської республіки, образотворче мистецтво та архітектура періоду Римської імперії.

Сім чудес світу.

ТЕМА 4. Мистецтво Середньовіччя.

Мистецтво Візантії. Специфіка романського мистецтва: скульптура, живопис, архітектура. Характеристика готичного мистецтва.

ТЕМА 5. Особливості розвитку мистецтва в Київській Русі.

Вплив християнства на розвиток мистецтва Стародавньої Русі.
Образотворче мистецтво. Архітектура.

ТЕМА 6. Мистецтво Відродження.

Загальна характеристика мистецтва Відродження. Італійське
Відродження. Мистецтво Північного Ренесансу.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2**Мистецтво Нового та Новітнього часів.****ТЕМА 7. Просвітництво та європейське мистецтво XVII – XVIII ст.**

Вплив ідей Просвітництва на розвиток європейського мистецтва:
літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва. Бароко, рококо й
класицизм в архітектурі. Садово-паркове мистецтво.

ТЕМА 8. Розвиток мистецтва на українських землях у XVII – поч. XIX ст.

Особливості українського бароко в літературі, образотворчому мистецтві,
архітектурі. Рококо в архітектурі, літературі.

Класицизм в образотворчому мистецтві, архітектурі, музиці, літературі.

ТЕМА 9. Романтизм і реалізм в європейському мистецтві.

Романтизму в літературі, театральному мистецтві. Романтизм і
національні музичні школи. Романтизм в образотворчому мистецтві.

Реалізм в літературі, театральному мистецтві, музиці, образотворчому
мистецтві.

ТЕМА 10. Українське мистецтво XIX – поч. XX ст.

Романтизм в українській літературі, музиці, образотворчому мистецтві.

Реалізм в українській літературі та театральному мистецтві 2 половини
XIX – поч. XX ст. Реалістичні картини народного життя в українській музиці,
образотворчому мистецтві.

Пошуки нового стилю в архітектурі.

ТЕМА 11. Мистецтво Західної Європи ХХ ст.

Авангардизм й модернізм в європейському мистецтві. Абстракціонізм. Експресіонізм. Сюрреалізм. Футуризм. Конструктивізм в архітектурі.

ТЕМА 12. Українське мистецтво ХХ ст.

Особливості розвитку української літератури. Пошуки в театральному та кіномистецтві.

Музичне та хореографічне мистецтво.

Український живопис, монументальне мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво. Конструктивізм в архітектурі.

МАТЕРІАЛИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

ТЕМА 1. Предмет курсу «Історія мистецтв».***Феномен мистецтва в соціокультурному знанні.***

Історія мистецтва – складова історії як науки. **Мистецтво – форма культури, що виявляє творчий потенціал особистості та слугує історичним способом задоволення її естетичних потреб; художня творчість та інші види діяльності людини, що об'єднують як художньо-образні форми відображення дійсності.**

Мистецтво є складовою духовної культури. Духовна культура – культурні форми, орієнтовані на вироблення знань і цінностей: міфологія, релігія, мистецтво, наука. Її особливостями є неутилітарність, свобода творчості, особливий духовний світ, багатший за реальний світ. Перше визначення культури дав у ХІХ ст. прихильник теорії еволюціонізму, родоначальник англійської антропології, англійський етнограф та історик культури Едуард Барнет Тайлор (1832–1917 рр.) у книзі «Первісна культура» (1871 р.). Він зазначив, що культура або цивілізація, в широкому етнографічному змісті складається у своєму цілому із знання, вірувань,

мистецтва, моралі, законів, звичаїв та деяких інших здібностей та звичок, засвоєних людиною як членом суспільства.

В середині ХХ століття американські вчені А. Крьюбер і К. Клакхон нарахували вже близько 500 визначень культури. Будучи однією зі складових духовної культури, мистецтво так само не має однозначного визначення.

Характерними рисами мистецтва є:

– **створення художніх образів**, що характеризуються чуттєвою конкретністю та узагальненістю, завдяки чому мистецтво виражає та творчо перетворює життя відповідно до людських сенсів і цінностей. Якщо наука доводить, то мистецтво демонструє;

– **інтуїтивно-емоційний спосіб** осягнення дійсності, що доповнює раціонально-логічний;

– **у мистецтві людина виражає себе у своїй цілісності**, на відміну від інших видів діяльності, де вона реалізує якусь одну свою складову;

– **наявність вимислу та умовності**; мистецтво не призначене для точного копіювання життя: через мистецтво людина поринає у світ художніх образів, але одночасно вона завжди усвідомлює цю ілюзорність та умовність;

– **мистецтво завжди** має в собі відбиток особистості митця, на відміну від безособового характеру мови науки.

Мистецтво тісно пов'язане з іншими сферами духовного життя: мораллю, філософією, релігією, правом, наукою. Мистецтво одухотворяється гуманними моральними ідеями. Чимало письменників є оригінальними філософами та соціальними мислителями: Ф. Достоєвський, Л. Толстой, Ж.-П. Сартр, А. Камю. Взаємодія релігії з мистецтвом сприяла виникненню шедеврів у багатьох видах мистецтва. Виникли і власне релігійні жанри: у живопису – ікони, в архітектурі – храми. Наука сприяла розширенню технологічних і художніх можливостей мистецтва.

Проблема функцій належить до фундаментальних теоретичних питань естетики. Її основу зумовлює історичний чинник, адже **функції мистецтва**

виникають і складаються впродовж усього розвитку цивілізації у зв'язку з формуванням нових потреб і особливостей поведінки людини.

Питання функціональності естетична наука вивчала ще з часів античності, зокрема в теоретичних розробках Аристотеля цій проблемі була приділена значна увага. Давньогрецький філософ чітко виділив три основні функції мистецтва: пізнавальну, виховну та емоційного впливу. У процесі подальшого розроблення проблеми функціональності естетична думка повністю підтримала ідеї Аристотеля щодо пізнавальної та виховної функцій. Певних коригувань зазнала також інтерпретована античним мислителем функція емоційного впливу. Аристотель тлумачив її через давньогрецьке поняття «гедонізм» – чуттєва насолода, тоді як естетика XIX–XX століть емоційно-чуттєве начало перевела у площину естетичного.

Функції мистецтва.

Мистецтво – поліфункціональне. Роль функцій у різних типах і напрямках є різною. У напрямку реалістичного мистецтва головною є пізнавальна функція. У класицизмі – нормативна функція. Сучасна естетична наука розширила аристотелівську модель, увівши такі функції мистецтва:

Соціальна функція. Інтерес до соціального аспекту мистецтва з боку його практиків і теоретиків пов'язаний із XX ст. Активно досліджував соціальну природу мистецтва французький філософ і письменник Жан-Поль Сартр (1905 – 1980 рр.), який висунув концепцію «соціальної заангажованості». Німецький теоретик Теодор Адорно (1903 – 1969 рр.) назвав «ідеологічним» мистецтво зазначеного періоду, а його співвітчизник Вальтер Беньямін (1892 – 1940 рр.) проголосив ідею «політизації мистецтва», сконцентрувавши увагу на двох формах суспільної свідомості – політиці та мистецтві. У різні часи свого існування мистецтво виконувало соціальну функцію, реалізуючи через систему художніх образів поставлене перед ним «соціальне замовлення». Леонардо да Вінчі фактично жодної картини не написав за власним бажанням. Своєрідною відповіддю на замовлення Людовіка XIV була драматургія Мольєра. На «замовлення» працювала

значна частина митців доби Просвітництва. Соціальна функція проявляється в тому, що мистецтво має ідейний вплив на суспільство, перетворюючи в такий спосіб соціальну реальність.

Пізнавальна функція. Твори мистецтва завжди втілюють і дають певне знання, формують нові горизонти бачення життя. Пізнавальна функція дозволяє пізнавати дійсність і аналізувати її за допомогою художніх образів.

Виховна функція безпосередньо пов'язана із процесом активізації емоційно-чуттєвого начала, яке сучасна естетична наука ототожнює з компенсаційною та комунікативною функціями.

Компенсаторна функція. Ця функція дає змогу людині у процесі сприймання художнього твору пережити ті почуття, яких вона була позбавлена в реальному житті. Надзвичайно показовим є феномен мелодрами – найпопулярнішого жанру в літературі, театральному мистецтві і кінематографі. Сентиментальне начало, емоційно-романтичний настрій, класичний любовний трикутник, чіткий розподіл героїв на позитивних і негативних – усі ці специфічні ознаки мелодрами, що виконували компенсаційну функцію, зумовили її всесвітній і позачасовий успіх. Компенсаторна функція дозволяє відновити душевну рівновагу, розв'язати психологічні проблеми, «втекти» тимчасово із сірої повсякденності, компенсувати недолік краси і гармонії в щоденному житті.

Комунікативна функція. Аналізуючи феномен мистецтва, науковці різних історичних періодів підкреслювали його комунікативну перевагу над іншими формами суспільної свідомості. Загальномистецький зв'язок між митцем та аудиторією надає саме комунікативна функція. Існують види мистецтва, у яких комунікативні можливості обмежені мовним бар'єром. Це передусім література, театр, кінематограф, тоді як архітектура, скульптура, живопис і хореографія «мають» універсальний комунікативний код. Саме тому «мова» творів Леонардо да Вінчі, О. Родена, Ле Корбюзьє та інших була зрозумілою в усіх регіонах світу і пододала часові кордони.

Сугестивна функція пов'язана з певною гіпнотичною дією, впливом на

людську психіку. Сугестивне начало чітко можна простежити ще в доісторичному мистецтві, коли перед початком полювання наші пращури «вбивали» тварину, намальовану на стіні печери. Вагоме навантаження поклало на сугестивну функцію середньовічне мистецтво іконопису й архітектури, адже вважали, що собор повинен був стати Біблією для неписьменної людини.

Естетична функція дозволяє відтворювати дійсність за законами краси, формує естетичний смак.

Гедоністична функція відображає здатність мистецтва приносити задоволення людині.

Функція передбачення виявляє себе як у прямій, так і в опосередкованій формах. Найяскравішим прикладом є жанр фантастики в літературі і кінематографі. Логіку його еволюції можна простежити від творів Жуля Верна («Таємничий острів», «Двадцять тисяч льє під водою», «Із Землі на Місяць») до романів С. Кінга; від кінематографічних фесерій Жоржа Мельєса «Політ на Місяць» (1902 р.) до «Космічної Одиссеї 2001 року» Стенлі Кубрика та «Зоряних війн» Джорджа Лукаса.

Концепції походження та соціальної сутності мистецтва.

Загальноприйнятого пояснення причин виникнення мистецтва немає. Існують різні концепції сутності мистецтва, що відповідають різному тлумаченню його виникнення. Мистецтво розглядали як імітацію природи (мімесис); вираз «інстинкту прикрашання» з метою статевого привабливості (Ч. Дарвін, О. Вейнінгер); «незацікавлену» вільну гру творчих сил людини (Ф. Шиллер, Г. Спенсер); забава (Л. Толстой), засіб очищення від афектів – «катарсис» (Аристотель); засіб досягнення душевної гармонії (Й. В. Гете); вільна формотворчість, мова почуттів, чуттєвий вираз надчуттєвого та ін.

Антрополог Я. Рогінський стверджував, що людина почала творити лише тоді, коли соціальні якості її набули самодостатності, тобто в епоху, коли склалися форми родової організації (пізній палеоліт). Філософ Г. Плеханов доводив, що «мистецтво – один із засобів спілкування»;

Ф. Шиллер наголошував: «мистецтво – незацікавлена насолода»; французький історик С. Рейнак вважав, що: «мета давнього мистецтва – магія, чаклунство мисливців»; український художник О. Гуцин стверджував: «мистецтво породили первісна магія та розвиток колективного трудового процесу»; Леонардо да Вінчі підкреслював: «мистецтво – дитина природи, воно з'явилося для того, щоб людина наслідувала її».

Кожне твердження авторитетних учених і митців по-своєму аргументоване і заслуговує на увагу. Отже, Homo sapiens у період, коли став людиною суспільною, покликав до життя специфічний, свідомий вид діяльності, який має назву «мистецтво». Мистецтво істотно вплинуло на еволюцію цілого біологічного виду, підняло його на якісно вищу сходинку; праця стала творчістю; слово почало жити в часі. Думка одержала додаткову до мови форму абстрагування дійсності. Видатним представником просвітительської естетики Готхольд Ефраїм Лессінг (1729 – 1781 рр.) – німецький філософ-просвітитель, драматург, естетик, теоретик мистецтва і літературний критик. Пафос естетичних поглядів Лессінга спрямований на боротьбу за створення демократичної національної культури. Він ратував за зближення мистецтва і літератури з життям, звільнення їх від кайданів аристократичної нормативності. Мистецтво, за Лессінгом, є імітацією природи. На противагу принципу ідеалізації, імітації антиків, що в німецькій естетиці Просвітництва стверджував І. Вінкельман (1717 – 1768 рр.), Лессінг тлумачив імітацію природи широко, як пізнання життя. На відміну від просторових мистецтв, де предметом зображення є тіло з його видимими властивостями, у поезії за допомогою слова передаються дії, що розвиваються в часі. Живопис більше ідеалізує, поезія ж глибше розкриває пристрась, боротьбу, індивідуалізує, вона спроможна охопити життя у всьому його багатстві. В основних естетичних творах: «Лаокоон. Про межі живопису і поезії» (1766 р.), «Гамбурзька драматургія» (1767 – 1769 рр.) Лессінг фактично підбив підсумок естетиці класицизму, намітивши нові проблеми розвитку реалістичного мистецтва. Лессінг залишався на позиціях

«практичної» естетики, узагальнював практику художнього розвитку свого часу. Теорія гри та розваг втілилася у працях Йоганна Хейзінги «*Homo ludens*», Карла Бюхера «Робота і ритм», Ернста Гроссе «Походження мистецтва». Гра – це методична людська діяльність, з якої формується мистецтво. З мистецтва народжується практика (гра – мистецтво – праця). «Культура як гра» (за Й. Хейзінгою) – основний постулат теорії голландського культуролога Йоганна Хейзінги (1872 – 1945 рр.), викладеної у книзі «Людина, яка грає» (1938 р.). Ключова думка цього дослідження – провідне значення гри у виникненні й розвитку культури. Сходження до більш вищих форм культури тісно пов'язане з ігровими інстинктами, притаманними людській природі. Аналізуючи вікові періоди в розвитку людини (дитина грається – юнак працює, граючи (безкорисно), доросла людина працює), К. Бюхер і Е. Гроссе переносять ці висновки на розвиток людської історії: у період дитинства людства відбувається гра, дорослішаючи, Людина переносить гру через мистецтво в працю. Багатогранність цієї сфери культури, у якій знаходить вираз розмаїття потреб людини – біопсихічних і соціокультурних.

У марксистському вченні походження мистецтва пояснюють трудовою діяльністю. Згідно з іншими поглядами мистецтво пов'язане з релігією. Магія полювання та магія родючості знаходили відображення в діяльності первісних художників, де образам мистецтва надавали значення заклинання, а не насолоди. Існує також традиція пов'язувати походження мистецтва з тігровою діяльністю.

Висновки. Мистецтво – це особливий спосіб духовнопрактичного освоєння світу крізь призму людських цінностей, життєвих смислів і значень. Воно відображає життя в образноемоційній, інтуїтивній формі, на відміну від категорій науки. Мистецтво вносить у життя ілюзорно-ігрове начало, дозволяючи особистості «проживати» різні життя і переживати уявні ситуації у світах, створених митцем.

Класифікація мистецтв.

Традиційно види мистецтва поділяються за способом втілення художнього образу та за формою чуттєвого сприймання.

За способом втілення художнього образу розрізняють:

- просторові мистецтва – архітектура, скульптура, живопис, графіка, художня фотографія, декоративно-прикладне мистецтво та дизайн;
- часові мистецтва – радіо, музика, література;
- просторово-часові – кіномистецтво, театр, танець, циркове мистецтво тощо.

За формою чуттєвого сприймання розрізняють:

- слухові – музика, радіо;
- зорові – архітектура, скульптура, живопис, графіка, художня фотографія.
- зорово-слухові – театр, кіно.

У кожній із цих трьох груп художньо-творча діяльність може користуватися:

- а) знаками зображувального типу, що передбачають подібність образів із чуттєво сприйманою реальністю (живопис, скульптура, графіка; література, акторське мистецтво);
- б) знаками незображувального типу, що не допускають упізнання в образах реальних предметів, явищ, дій і звернених безпосередньо до асоціативних механізмів сприйняття (архітектурно-прикладні мистецтва, музика й танець);
- в) знаками змішаного типу, властивими синтетичним формам творчості (синтезу архітектури або декоративно-прикладного мистецтва з мистецтвами образотворчими; словесно-музичному – пісенному й акторсько-танцювальному – пантомімічному синтезу).

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 6 - 12.*
2. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 6 - 9.*

ТЕМА 2. Жанри, художньо-образна мова, стиль у мистецтві.

Видова характеристика образотворчого мистецтва.

Графіка – вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері за допомогою пензля, олівця, пера тощо. Графіка (у перекладі з грецької – «пишу, малюю») – це насамперед малюнок і художні друковані твори (гравюра, літографія). Вона заснована на можливостях створення виразної художньої форми за допомогою використання різних за забарвленням ліній, штрихів і плям, що наносять на поверхню листа. Специфіка графіки – лінійні співвідношення. Вона, відтворюючи форми предметів, передає їхню освітленість, співвідношення світла і тіні тощо.

Живопис – вид образотворчого мистецтва, художнє відображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні. Відповідно до призначення творів живопис поділяється на монументальний, станковий, театральнo-декораційний і мініатюру. Монументальний живопис був провідним у мистецтві Київської Русі.

До монументального живопису належить мозаїка та фреска. **Мозаїка** – орнамент або зображення, виконане з окремих кольорових шматочків скла, смальти, камінців, закріплених на цементі. Зображення Оранти в головній апсиді Софійського собору в Києві (XI ст.) виконане в техніці мозаїки.

Фреска (від італ. fresco) – живопис по вологому тиньку фарбами, розведеними на воді. Фрескові ансамблі були у храмах Луцька, Холма, Володимира (не збереглися до наших часів).

Станковий живопис відрізняється від монументального тим, що може бути переміщений з одного місця до іншого і створюється на мольберті (станку).

Скульптура – просторово-образотворче мистецтво, що освоює світ у пластичних образах. Основними матеріалами, які застосовують у скульптурі, є камінь, бронза, мармур, дерево. На сучасному етапі розвитку суспільства, техногенного прогресу розширилася кількість матеріалів, що

використовують для створення скульптури: сталь, пластик, бетон та інші. Існують два основні різновиди скульптури: об'ємна тривимірна (кругова) і рельєф: горельєф (високий рельєф), барельєф (низький рельєф), контррельєф (врізний рельєф). За визначенням скульптура буває монументальна, декоративна, станкова.

Монументальну скульптуру використовують для прикрашання вулиць і площ міста, позначення історично важливих місць, подій тощо. До монументальної скульптури належать: пам'ятники, монументи, меморіали. Станкова скульптура розрахована на огляд із близької відстані і призначена для прикрашання внутрішніх приміщень. Декоративну скульптуру використовують для прикрашання побуту (предмети дрібної пластики).

Жанрова характеристика образотворчого мистецтва.

Живопис, графіка та скульптура репрезентовані різноманітними жанрами.

У **портреті** основне завдання полягає в переданні уявлення про зовнішній вигляд людини, розкритті внутрішнього світу людини, підкресленні його індивідуальності, створенні психолого-емоційного образу.

У **пейзажному творі** відтворюється навколишній світ у всьому різноманітті його форм. Одним із підвидів пейзажного живопису є мариністичний живопис. Зображення предметів побуту, знарядь праці, квітів, фруктів у натюрморті допомагає зрозуміти світогляд і устрій певної епохи.

Історичний жанр розповідає про історично важливі моменти життя суспільства. Побутовий жанр відображає повсякденне життя людей, звичаї, традиції того чи іншого етносу.

Анімалістичний жанр – зображення тварини як головного «героя» художнього твору. У ХХ ст. характер живопису змінився під впливом засобів технічного прогресу (поява фото і відеоапаратури), що сприяє появі нових форм мистецтва (мультимедійне мистецтво).

Категоризація музичних творів.

Вона може виконуватись за різними критеріями спорідненості. Наприклад, це може бути **призначення музичних творів** (танцювальна музика, релігійна музика, музика до кінофільмів), або їх **інструментування** (вокальна музика, інструментальна музика, електронна музика), і тд. Серед жанрів, пов'язаних із вокальним мистецтвом, виділяють **вокальні** (пісня, романс і т. д.), **вокально-інструментальні** (кантата, ораторія, меса та ін.), **музично-сценічні** (опера, оперета, мюзикл). У вокальних жанрах велику роль відіграє поетичний або прозаїчний текст. Музичний жанр або піджанр також можна визначити музичними техніками, культурним контекстом, змістом і духом тем. Історично-складену різновидність музичних творів визначають їх походження призначеним складом виконавців, особливостями змісту і форми.

Класифікація музичних жанрів:

- а) народна музика (музичний фольклор);
- б) розважальна музика (в тому числі музика сучасної естради);
- в) камерна музика (що виконується камерними ансамблями);
- г) симфонічна музика (виконується великими оркестрами);
- д) хорова музика (виконується хоровими колективами);
- е) театральна музика (в тому числі опери, музики до спектаклів, кінофільмів тощо).

Художня література.

Специфіка художньої літератури виявляється у зіставленні, з одного боку, з видами мистецтва, які використовують інший матеріал замість словесно-мовного (музика, образотворче мистецтво) або поряд з ним (театр, кіно, пісня, візуальна поезія), з іншого боку – з іншими типами словесного тексту: філософським, публіцистичним, науковим та ін. Крім того, художня література, як і інші види мистецтва, об'єднує авторські

(включаючи і анонімні) твори на відміну творів фольклору, які принципово не мають автора.

Роди літератури: епос (види: роман, повість, оповідання, новела, нарис), **лірика** (види: сонет, гімн, поема, елегія, ода, ліричний вірш, епітафія), **драма** (драма, трагедія, комедія, трагікомедія).

У найзагальнішому сенсі література поділяється на **поезію** та **прозу**.

Проза. Епос – оповідь про події, передбачувані у минулому (як би dokonані та згадувані оповідачем). Епічні твори описують зовнішню стосовно автора об'єктивну дійсність. Опис персонажів сконцентровано на їхній поведінці та вчинках, а не на внутрішньому світі, як у ліриці. Романи – життєписи, дуже популярні в 19 столітті, належать до епічних творів. Прикладами можуть служити «Війна і Мир» Льва Толстого, «Червоне та чорне» Стендаля, «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі та багато інших. Назву жанр отримав від народних поем-пісень, що склалися в давнину й також називалися епосом. **Роман** – найпопулярніший різновид сучасної прози (проте в літературі відомий також роман у віршах, наприклад «Маруся Чурай» Ліни Костенко) – являє собою достатньо довгу оповідь, що охоплює значний період життя одного або декількох персонажів та описує цей період з достатньою докладністю.

Лірика – рід літератури, який звертається до внутрішнього світу людини — до станів людської свідомості, емоцій, вражень, переживань. Навіть якщо в творах присутній розповідний елемент, ліричний твір завжди суб'єктивний та сконцентрований на герої. Характеристиками ліричного твору є «стислість», «монологічність», «єдність ліричного сюжету» та «миттевість» («сучасність»). Більшість ліричних творів відноситься до поезії.

Драма – рід літератури, що полягає у художньому моделюванні життєвих колізій за відсутності авторських характеристик дійових осіб¹. Драма відтворює насамперед зовнішній для автора світ — вчинки, взаємини людей, конфлікти, але на відміну від епосу має не розповідну, а діалогічну форму. У драматичних творах текст від імені автора має епізодичний

характер, здебільшого обмежується ремарками та поясненнями до сюжету. Більшість драматичних творів пишеться для подальшої постановки в театрі. Основні драматичні жанри: драма, комедія, трагедія, трагікомедія, водевіль, фарс, мелодрама.

Поняття художнього образу в мистецтві.

Художній образ – особлива форма естетичного освоєння світу, за якої зберігається його предметно-чуттєвий характер, його цілісність і життєвість, конкретність, на відміну від наукового пізнання, що подається у формі абстрактних понять. Формою мислення в мистецтві є художній образ. Це основа будь-якого виду мистецтва, а спосіб творення художнього образу – головний критерій приналежності до різних видів мистецтва. Образи виникають у свідомості людей під впливом реальної дійсності, сприйнятої за допомогою органів чуття. Вони є копіями, відбитками дійсності.

Образи зберігаються в пам'яті і можуть бути відтворені уявою. На основі образів пам'яті митець створює нову реальність – художній образ, який, зі свого боку, викликає у свідомості людей (слухачів, глядачів) низку уявних образів. У художньому творі образ виходить на перший план, і через нього можна пізнати значення, думку та ідею твору.

Художньо-образна мова мистецтва – складна духовна структура, адже кожен елемент художньої реальності є образом. Твір як художнє ціле – складна система образності. Багатство образної структури зумовлює повноту та глибину ідеального буття естетично опанованої реальності в художньому творі. Безпосереднє чуттєве виявлення сутності в художньому образі становить зміст прекрасного в мистецтві.

Характеристика стилю. Стилiзація в мистецтві.

Стиль як фундаментальна категорія мистецтва. Стиль є найбільш загальною категорією художнього мислення, характерного для певного історичного розвитку. Стиль виражає сутність художньої творчості в єдності

всіх компонентів: змісту і форми, зображення та вираження, особистості та епохи. Історик і теоретик мистецтва Генріх Вольфлін вважав, що стиль формується в галузі психології форм як вираження художнього темпераменту. Освальд Шпенглер зазначав, що стиль – це символічне вираження світовідчуття. Стиль об'єднаний закономірностями формоутворення. Стиль є також категорією художнього сприйняття та мислення глядача. Ознаки стилю позначені по-різному в різні історичні епохи і в різних мистецтвах. Відродження і класицизм яскраво проявили себе в багатьох мистецтвах, але такі стилі, як бароко та рококо, позначені переважно в мистецтвах пластичних. Стосовно останніх і була раніше всього вироблена загальна теорія історичних стилів.

Такі поняття, як театр бароко або музика рококо, виникають за аналогією із пластичними мистецтвами і не є загальноприйнятими. У музикознавстві та театрознавстві теорія стилю не набула (через специфіку музичної і театральної творчості) загального методологічного значення, як у вивченні пластичних мистецтв.

Види і напрямки мистецтва. Семіотика мистецтва.

Індивідуальні стилі художників існують у межах стилів напрямків і течій, але не інтегруються повністю останніми. Якщо спочатку, на ранній стадії, стилі ще зберігають свою нормативність (художники дотримуються певних норм), то в подальшому можуть бути відхилення від цих норм. Напрямок є ключовим поняттям основної одиниці історико-художнього процесу. Течія – це розгалуження або різновид напрямку, що складається у процесі його розвитку та відображає специфіку цього розвитку – історичну, структурну, локальну та ін.

Завдяки течіям проявляється динаміка розвитку художнього процесу. Течії виникають і за наявності загальних і близьких позицій митців тієї чи іншої епохи. Наприклад, у живопису Високого Відродження основою є гуманізм, але існують течії та школи (флорентійська, римська, венеціанська та ін.). Напрямок – історико-типологічне поняття на високому рівні

узагальнення, що відображає складні та багатопланові спільності художнього процесу, що охоплюють і різні види мистецтва, його національні варіанти та різні рівні структури творів, що з'явилися в певну епоху в межах культурно-історичних регіонів.

Культура є світом змістів, які людина вкладає у свої творіння, а також інформаційною системою, де подана семантична та естетична інформація. Предмети культури (артефакти) виникають унаслідок духовно-творчої активності людини та мають подвійну визначеність. Цими проблемами опікується семіотика – гуманітарна наука про знаки та знакові системи, лінгвістичну та нелінгвістичну комунікації. Засновники семіотики – Ч. Пірс, В. Морріс. Семіотика є сферою наукових досліджень і навчальною дисципліною. Будь-яке явище культури є текстом, проте існує принципова відмінність тексту як знакової діяльності від літературного тексту, на яку вказував французький семіотик Ролан Барт. Французька дослідниця болгарського походження Юлія Крістева ввела до наукового обігу поняття інтертексту, де кожен текст є частиною більш широкого культурного тексту. Розвиток семіології – у працях М. Бахтіна, О. Лосева, Ю. Лотмана, Д. Ліхачова. Тартуський вчений Ю. Лотман увів до наукового обігу поняття семіосфери, яке характеризується кордонами семантичного простору, його структурною неоднорідністю та внутрішнім різноманіттям, що створює структурну ієрархію, складові якої перебувають у діалозі. Семіотика як сфера етнічної психології постає у працях українського мовознавця Олександра Потебні.

Загальні закономірності знакових систем виявляються в законах синтактики, прагматики та семантики. Розуміння та інтерпретацію релігійних текстів вивчає герменевтика. Мистецтво оже бути знаковою системою. У цьому разі реципієнт є інтерпретатором художніх знаків. Можна розглянути це на прикладі картини Карла Брюллова «Останній день Помпеї», яку художник писав шість років. Цьому передувало вивчення документів тих часів, листів Плїнія, знайомство з розкопками в Помпеї. Вальтер Скотт

- назвав картину російського митця «епопеєю», а Микола Гоголь – «повним, всесвітнім творінням». Проте в різні часи ця картина набувала нового змісту:
- своєрідна алегорія загибелі античного ідеалу загалом під впливом нових, сучасних художнику ідей та уявлень;
  - ідея загибелі античної цивілізації як високого прикладу невпинного поступу історії;
  - у картині знайшла відбиття романтична концепція історії як ланцюга трагічних катаклізмів, які керуються роком;
  - картина асоціювалася з характерною для романтиків ідеєю найближчого кінця європейської культури загалом;
  - відображення в картині атмосфери Петербургу часів реакції, яка настала після поразки повстання декабристів;
  - краса античного ідеалу в картині відбивала ті реальні зсуви, які можна було спостерігати в мистецькій практиці тих часів, де класицизм як художній метод вже вичерпав свою історичну місію.

Висновки. Загадкою і таємницею будь-якого мистецького твору є художній образ, який є формою мислення в мистецтві. Динаміку розвитку художнього процесу можна простежити в розвитку напрямків і течій. Будучи фундаментальною категорією мистецтва, стиль є найбільш загальною категорією художнього мислення. Як знакова система мистецтво є об'єктом семіотичного аналізу, завдяки якому в мистецькому творі відкриваються приховані плани змісту.

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 13 - 19.*
2. *Білозуб Л. М. Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 6 - 9.*

ТЕМА 3. Мистецтво стародавнього світу.

Місце і значення мистецтва в епоху Античності. Поняття «античне мистецтво» з'явилося в епоху Відродження, коли творіння Стародавньої Греції і Стародавнього Риму зазвичай вважали зразковими, класичними для всієї європейської культури.

Єдність античного мистецтва обумовлена спільністю естетичного ідеалу. Образ ідеально прекрасної і гармонійно розвиненої людини-громадянина, доблесного воїна і відданого патріота, у якому краса атлетично тренованого тіла поєднується з моральною чистотою і духовним багатством, знайшов своє втілення у скульптурі, живописі та прикладному мистецтві. Грецькі майстри вивчали будову людського тіла, співмірність його пропорцій, пластику рухів, особливо під час Олімпійських ігор.

Художники домагалися реалістично правдивого зображення людини у грецькому вазописі і скульптурі, яка знайшла пластичну свободу і життєву переконливість (Мирон «Дискобол», Поліклет «Дорифор», Фідій – статуї для афінського Акрополя).

Егейська, або Крито-мікенська культура. (2000 – 1200 рр. до н. е.). Найдавніша цивілізація на території Греції з центрами на острові Крит та в місті Мікени. Палацові комплекси (Кносс, Фест) – центри політичного, економічного та релігійного життя. Палац у Каноссі – лабіринт, стіни якого оздоблені фресками своєрідний літопис життя критян і твори мистецтва). Універсальні функції палацу: релігійний, адміністративний і господарський центр. Після катастрофічного виверження вулкана (XV ст. до н. е.) і нашестя греків-ахейців Крит перетворився на провінцію ахейської Греції. Набуває розквіту мікенська (ахейська культура). Центри культури Мікен – палаци (цитаделі): Мікени, Тірінф, Пілос, Афіни, у яких стіни палаців прикрашали фресками.

Гомерівський період (XI – IX ст. до н. е.). Назва періоду походить від гомерівських поем «Іліада» та «Одисея», з яких можна дізнатися про життєвий уклад, вірування, пам'ятки мистецтва того часу. Дорійські племена

витіснили ахейців на острови та в Малу Азію, унаслідок чого ахейська культура загинула. На зміну наївно-реалістичній картині світу приходить **міфологічна**. Мистецтво цього періоду намагалося створити модель упорядкованого світу, яка складалася з геометричних фігур. Керамічні вироби розписували лінійними орнаментами із трикутників, кола, ромбів. Наприкінці цього періоду сформувалися ті специфічні особливості, які надали давньогрецькій культурі рис самобутності і неповторності. Сформувалася уява про красу, міру і гармонію. **Краса** об'єктивно існує у світі («міра у всьому»). Навколишній світ оцінюють за допомогою корисності для людини, а **пропорції людського тіла** стають еталоном під час безпосереднього виміру предметів. Архітектурні форми починають співвідноситися з людиною. Дух суперництва і боротьби («агон») слугує визначенню гармонійного.

В архаїчний період (VIII–VI ст. до н. е.) остаточно сформувалися і розвивалися риси давньогрецької культури. Це час виникнення класичної рабовласницької системи, системи грошового обігу та ринку, полісу як основної форми політичної організації. Сформувалася концепція суверенітету народу і демократична форма правління. Розробляли головні етичні норми і принципи моралі, естетичні ідеали, основні жанри літератури, ордерну архітектуру. Вирішальну роль у розвитку культури відіграла колонізація. Інтенсивні торгові стосунки з іншими народами сприяли засвоєнню греками культурних досягнень (Мідія, Фінікія, Сирія). Колонії невдовзі почали випереджати метрополію за рівнем культурного розвитку. Грецька релігія виконувала роль консолідації в об'єднанні полісів. Міфологія стала джерелом натхнення на століття для митців. Суспільна діяльність – органічна форма існування грека, а центром життя поліса стає храм. **У період архаїки створюють продуману та ясну систему архітектурних форм:** храм в антах (із двома колонами), простиль (з чотирма колонами), амфіпростиль, периптер.

Архітектурні ордери (від «ордо» лат. – порядок) виражали технічні особливості та художні ідеали. Нова архітектура стала перемогою над хаосом і стихією. Ордерна архітектура мала дві особливості: завершеність своїх форм і пропорцій та змістовну насиченість людської творчості (дорійський, іонійський, коринфський ордери). Важливу роль почала відігравати скульптура, яка не тільки прикрашала храми, але й була важливою складовою релігійних культів. Грецька скульптура народилася на стадіонах, олімпіадах, у гімназіях. Найбільш ранніми скульптурними зображеннями були «куриси» і «кори» (від гр. «діва»).

Класичний період (V– IV ст. до н. е.). Центром культури стають Афіни. В нових історичних умовах грецьких художників стали цікавити типові риси епохи, а не індивідуальні. У художній творчості на перший план вийшла гармонійність частин твору. На зміну умовності прийшла конкретність. Нове світовідчуття грецької класики руйнувало основи міфологічної системи та відкривало можливість переходу до іншого типу художньої свідомості. Відбувся пошук нових ідей в образотворчому мистецтві та архітектурі. У скульптурі працює плеяда геніальних майстрів: Мірон, Поліклет, Фідій. **Мірон** – автор скульптур для храмів в Афінах, Олімпії, Дельфах. Найбільш відомі скульптури: «Дискобол», «Афіна і Марсій». У них скульптор зумів майстерно підмітити кульмінаційні моменти в русі. Його творчість відрізнялася життєвістю. **Поліклет** – представник високої класики, автор відомої скульптури «Дорифор». Для скульптур Поліклета характерна пропорційність, яку використовували як взірець. Скульптор підкреслює динамічну виразність тіла, що є суттєвою ознакою динамічного образотворчого стилю. Давньогрецький скульптор розробив також систему гармонійних пропорцій людської фігури на основі математичних відношень (канон Поліклета). **Творчість Фідія** прославила велич Афін. Під його керівництвом був створений чудовий архітектурно-скульптурний ансамбль Афінівського Акрополю. Фідій – автор композицій на фронтонах Парфенону, а також статуї Афіни, виконаній у хрисоелефантинній

техніці. У цих скульптурах він продемонстрував образи богів, сповнених краси і глибокої людяності.

Мистецтво класичної епохи – переломний момент у художній культурі, унаслідок чого відбувся перехід від механічного відтворення дійсності до її творчого відображення. Тріумфом давньогрецької архітектури став афінський Акрополь, споруджений на честь перемоги греків над персами, куди входили: ворота Пропілеї, храми Ніки Аптерос, Ерехтейон, Парфенон. В основу композицій був покладений принцип вільного розміщення та гармонії із природою. **Художня культура цього періоду – це гармонія духу і світу, результат розквіту духовного життя греків**, у якому провідне місце належить театральному мистецтву. Святкування на честь Діоніса з обрядом жертвопринесення козла отримало назву трагедії («пісня козлів»). Якщо спочатку розігрували сцени з міфів про Діоніса, то незабаром черга дійшла до інших міфів. Після того, як **Есхіл** ввів у дію другого актора, **Софокл** – третього, висока музична та літературна культура дозволила перейти **від обрядових пісень до професійної вистави** (Есхіл, Софокл, Еврипід). У скульптурі з'явився новий стиль, що характеризувався схвильованістю почуттів і пафосом. Скульптор Скопас (IV ст. до н. е.) працював над фризом мавзолею в Галікарнасі. Творчість Скопаса позначена яскраво вираженим драматичним характером. Його статуя вакханки (менади) мала в античні часи заслужену славу.

Майстром одухотвореного ліричного мистецтва тоді був **Пракситель**, у творах якого втілилися художня гармонія та натхненність. Виключної слави в давнину набув його твір «Афродита Кнідська». **Лісіпп** являє собою мистецтво нового типу. Статуя «Апоксіомен» – юнак-атлет. Скульптор намагався вийти у просторове середовище. У своїх творах подає різний стан людини з різних кутів зору. Автор нового канону з новим математичним співвідношенням 1/9. У творах він створює новий ідеал тіла, побудований на іншій системі пропорцій. **Леохар** – автор скульптури Аполлон Бельведерський. Це була перша скульптура, за якою в Європі в

епоху Відродження uznawali античне мистецтво. Безперервні війни та складні конфлікти між полісами призвели до розпаду зв'язків між ними. Поразка Афін у Пелопоннеській війні зі Спартою (404 р. до н. е.). Змінилося уявлення про світ, а походи О. Македонського розширили кордони світу, що вплинуло й на розвиток культури.

Елліністичний період (друга половина IV ст. до н. е. – 31 р. до н. е.). Олександр Македонський створив гігантську імперію, а Греція стала маленькою провінцією. Грецька культура почала розповсюджуватися на нових територіях і отримала назву еллінізму. Особливістю її є поєднання грецької культури зі східними. Синтез грецької і східних культур утворює якісно нове утворення – культуру еллінізму. Це призводить до переоцінювання в суспільній свідомості багатьох процесів суспільного життя. Ідеалами стають конкретна видатна особа та обожнення царів. Еллінізм приносить у нові держави підйом і розквіт культурного життя. Грецька демократія, яка визначала культурні орієнтири, норми і цінності, занепала.

Значний внесок у світове мистецтво зробили давньогрецькі **архітектори**. Вони створили суворий і величний тип храму прямокутної форми, оточений з усіх боків колонами (тип храму – периптер), і сувору, логічно обґрунтовану систему співвідношень між частинами будівлі (ордер). Пам'ятки давньогрецького мистецтва дають нам естетичну насолоду та яскраве уявлення про синтез архітектури та скульптури. На зміну класичним традиціям із кінця IV ст. до н. е. прийшло більш складне світорозуміння, загострився інтерес до розкриття внутрішнього світу людини, передання могутньої енергії, динаміки образу, його правдивості (скульптури Скопаса, Праксителя, Леохара, Лисиппа). У мистецтві того часу можна відзначити захоплення багатофігурними композиціями і колосальними розмірами статуй. Три останні століття існування грецької цивілізації називають епохою еллінізму.

Спадкоємцем художньої культури еллінської цивілізації став Стародавній Рим, який пройшов за вісім століть унаслідок успішних завоювань історичний шлях від маленького міста до столиці величезної держави – могутньої Римської імперії. Римляни високо оцінили науку, літературу, театр, архітектуру і скульптуру Стародавньої Греції і зробили свій внесок у подальший розвиток художньої культури стародавнього світу. Історію Давнього Риму поділяють на три періоди: **царський, республіканський і період імперії.**

Культура царського періоду (VIII – VI ст. до н. е.). У VII – VI ст. у Римі правили царі. Культура етрусків розвивалася від сьомого до четвертого століття до нашої ери. Вважають, що етруски прийшли в Італію з Малої Азії в дев'ятому або восьмому столітті, але справжнього розквіту їхня культура досягла на місцевому італійському ґрунті. Значний вплив на етруску культуру мала давньогрецька культура (алфавіт, театр, міфологія). Головне місце в Пантеоні етрусків посідали Юпітер, Юнона і Мінерва. У 7–6 ст. до н. е. етрусські майстри створили оригінальну кераміку, яку використовували у всьому Середземномор'ї. Твори античного декоративного живопису – фрески дають уявлення про життя, мораль і релігію етрусків.

Культура епохи Республіки (VI – I ст. до н. е.). У перші століття Римської республіки її культура розвивалася під впливом культури етрусків. В етрусків доволі розвиненою була скульптура, пов'язана із заупокійним культом. Римляни запозичили також в етрусків архітектурні ідеї (Пантеон – продовження етрусського зодчества). Римляни створили нову архітектурну форму – склепіння, яке переходить у купол, що символізував єдність і міць імперії. У II ст. до н. е. Рим підкорив Грецію, запозичив у греків пантеон богів, але римські божества не були антропоморфними; вважали, що нові боги підсилюють римлян. Якщо етруски дали Риму арку, то Греція – ордер. Римляни поєднують арку та колону і створюють аркаду (міст, театр, акведук). Тоді був розповсюджений тосканський ордер. Саме в архітектурі знайшла вираження державна ідея Риму. Храми, форуми, амфітеатри, терми,

тріумфальні арки прославляли республіку. Римляни поклали початок новій епосі світового зодчества, у якому головне місце належало суспільним спорудам, розрахованим на велику кількість людей. Були розроблені нові архітектурні форми: базиліки, амфітеатри, терми. Зведення гігантських споруд стає можливим завдяки новій конструктивній системі – монолітно-блочній, скріпленій бетоном. У Рим звозили античну культуру, з'явилися копії, що загальмувало формування римської скульптури. Проте римляни збагатили мистецтво пластики розвитком жанру скульптурного портрета. Саме в скульптурному портреті виявилася своєрідність римського мистецтва. Портрети історично зафіксували зміну зовнішності людей, моралі, ідеалів.

Витоки римського скульптурного портрета сягають до етрусської погребальної скульптури, коли з воскової маски робили портрет. Ось чому римський портрет завжди передає індивідуальні риси зображеної людини. На відміну від Греції (епос, лірика, трагедія), у Римі переважала драма (комедія). В основі римської літератури – переклади із грецької літератури. Першим римським літератором вважають **Тіта Макція Плавта** (драматург), який був автором 20 комедій. Його твори відрізняються грою слів, сміливими неологізмами, що підкреслюють глибоку народність комедій, які розвивали традиції народного італійського театру. Зародження інтересу до внутрішнього світу людини – нова якість римської свідомості, що виявилася в ліриці, яскравим представником якої був Гай Валерій Катулл (родом із Верони). Його вірші відрізняються ліричною силою і виразністю, простотою. Значна частина лірики Катулла присвячена римлянці Пульхрі Терції Клодії (сестра трибуна Клодія), яку поет називає Лесбією на честь поетеси Сапфо.

Культура Імперії (I ст. до н. е. – 476 р. н. е.) У кінці I ст. до н. е., у часи правління Августа, Римська держава перетворилася на величезну імперію, куди увійшло східне Середземномор'я, Північна Африка, більша частина Європи, а Рим стає столицею світу. Головними принципами правління Августа були відбудова республіки та закінчення війни.

Традиційні римські цінності стають основними темами художньої творчості. Епоха правління Августа – золоте століття всієї художньої культури Давнього Риму. Тоді остаточно закінчився процес засвоєння і перероблення еллінської культури та формування самобутньої римської художньої культури. Найбільш плідним правління Августа стає для римської літератури, у якій ціле сузір'я письменників і поетів: Апулей, Пліній Молодший, Ювенал, Петровій, Лукіан, Вергілій, Горацій, Овідій, Сенека. Головним твором Публія Вергілія Марона стає героїчна поема «Енеїда», в основі якої – сюжет про міфічного предка римлян троянця Енея, сина Венери. Вергілій сприяє затвердженню ідеї про божественне походження Августа, який був нащадком Енея. Орієнтація на грецьку класичну спадщину була притаманною не тільки для літератури. Відбудовуються старі та з'являються нові храми під знаком канонізації грецької ордерної системи. Рубіж I – II ст. до н. е. позначений створенням грандіозних архітектурних комплексів (багатопверхові будинки, тріумфальна арка). Колізей (амфітеатр Флавіїв) вміщує 50 тис. глядачів. Тріумфальна арка Тіта побудована на честь перемоги в Іудейській війні. Грандіозність задуму, високий рівень технічної думки і суспільна значущість характерна для Пантеону (храм всіх богів). Його купол діаметром у 43 метри спирався на стіни товщиною в 6 метрів. Період Імперії характеризувався розквітом скульптури, зокрема розповсюджували статуї Августа в образі бога, полководця, державного діяча. Нове уявлення про скульптуру отримало назву «августовський» класицизм. Ідеалом цього художнього стилю у скульптурі вважали чистоту ліній, вишуканість і монументальність. В обличчях портретованих виявляється характерне. На відміну від грецької пластики, римські скульптори показували героя в одязі. У римському мистецтві виникає нова система мислення, спрямована до духовного начала. Широкого розповсюдження набуло мистецтво мозаїки, якою прикрашали інтер'єри будинків. Найвищим розквітом мозаїки стала епоха Августа (I ст. до н. е.).

Досягнувши своєї мети, Рим духовно вичерпав себе, утратив джерело внутрішнього саморозвитку.

З I ст. н. е. римська культура перетворилася на історичну форму споживання. Гасло «хліба і видовищ» стало способом життя всього суспільства. Імператори Нерон і Калігула стають символами жорстокості та морального занепаду. У кінці II ст. н. е. в Римській імперії починається криза, що набуває всебічного характеру. Нові громадянські війни, часта зміна імператорів, варваризація імперії, сепаратизм провінцій, натиск германських племен – найбільш яскраві його прояви. Кризові явища торкнулися і культурних процесів, характерними ознаками яких стали низький рівень моралі, соціальний песимізм. Втратився інтерес до філософії та науки. Водночас спостерігають звернення до містичних культів і забобонів.

В архітектурі видатними архітектурними пам'ятками стали терми Каракали, які вміщували 1,5 тисяч людей і виконували в римській культурі суспільно-культурну роль. Художня цінність терм Каракали полягає в багатому внутрішньому оздобленні. У них, наприклад, розміщувалася скульптура «Лаокоон». У скульптурі цієї епохи провідне місце посідав портрет, якому були притаманні складність композиції та яскраво виражений драматизм, багатофігурні композиції. У скульптурних портретах знайшли відображення загальні поняття сили, жорстокості. Такою була статуя імператора Аврелія.

Художня культура Риму завершила своє існування в атмосфері боротьби античних художніх традицій із новими християнськими принципами. У 313 р. християнська церква була визнана офіційною і законною. Християнська релігія затверджувала і розповсюджувала своє художнє бачення світу та свої художні образи, що знайшли відбиток в архітектурі Константинополя – столиці Східної Римської імперії. Під час будівництва храмів використовували два види будівель: квадратних у плані або хрестоподібних і базилікальних. Своєрідність християнських храмів полягала в контрасті аскетичного екстер'єру та багатого інтер'єру. Сюжети

для розписів запозичували з римських катакомб. Зображення в них мали символічний характер. Мова символів стала універсальною та зручною. Символом Ісуса Христа стають лоза, пастух, риба. Християн називали рибалками, а Христа – рибою. У 395 р. імперія розпалася на Східну та Західну, а в 476 р. перестала існувати Західна імперія після поразки від германських племен.

Культурна спадщина Давнього Риму втілилася в мисленні, мовах і установах Західного Світу. Принципи класичного римського права лежать в основі правових систем багатьох західних держав і католицької церкви, побудованій на основі римської адміністративної системи. Значний вплив давньоримська архітектура мала на класичну архітектуру суспільних будівель. Культурологи Освальд Шпенглер і Арнольд Тойнбі відкидали самостійне значення Риму, вважаючи, що римська епоха була кризовою стадією античної цивілізації.

Сім чудес світу.

1. Єгипетські піраміди.
2. Висячі сади Семіраміди.
3. Храм богині Артеміди в Ефесі.
4. Статуя бога Сонця Геліоса на Родосі (Колосс Родоський).
5. Маяк на острові Форос поблизу Олександрії (Олександрійський маяк, Фороський маяк).
6. Статуя Зевса Олімпійського.
7. Мавзолей у Галікарнасі.

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 29 - 38.*
2. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 26 - 47.*
3. Шевнюк О. Л. *Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 41 - 80 .*

ТЕМА 4. Мистецтво Середньовіччя.

Мистецтво середньовічної Європи – особливий етап у світовому художньому розвитку. Однією з його найголовніших особливостей є тісний зв'язок із релігією, її догматами, а звідси – спіритуалізм та аскетичність. Релігія та її суспільний інститут – церква, Були могутньою ідеологічною силою, найважливішим чинником формування всієї феодальної культури. Світогляд середніх віків був переважно теологічним. Релігійне мислення сформувало все середньовічне мистецтво. Церква була головним замовником мистецтва. Єдиним освіченим класом було духовенство. Це не означає, однак, що в мистецтві Середньовіччя не знайшли відображення реальні суперечності життя, що середньовічні художники не прагнули до пошуків гармонії, не висловлювали в мистецтві мрії про розумне влаштування світу. Але середньовічне мистецтво виражало це своєю значно більше умовною, ніж у попередню епоху, мовою.

Іншою особливістю середньовічного мистецтва варто вважати його близькість до народної творчості. Традиції язичницької культури, народні звичаї, усна творчість, гумор народних карнавалів – все це наклало відбиток на мистецтво Середньовіччя. Воно вже не ігнорує народ як рабів в епоху Античності і створилося руками ремісників, що вийшли з народу. Серед творів середньовічного мистецтва найбільше збереглися твори культового призначення. Церква завжди розуміла силу мистецтва, його величезний вплив на маси і ставилася до нього як до Священного Писання для неписьменних, головне завдання якого – наставляти у вірі. Земне існування не може стати предметом зображення, гідним уваги в мистецтві. Тіло – лише потворна в'язниця для душі, кайдани для її безсмертя. З доктрин християнства народився ідеал, протилежний ідеалу античності. Мистецтво вже не прагне наслідувати природу, реальні форми, воно перетворюється на символи позамежного. Отже, виробилася інша система пластичної мови та образотворчих прийомів.

Образний лад і мова середньовічного мистецтва складніша і експресивніша за мистецтва Античності. З більшою драматичною глибиною воно передає внутрішній світ людини. У ньому яскравіше виражені прагнення досягнути загальні закономірності світобудови. Середньовічний майстер прагнув створити грандіозну художню картину світу в архітектурі, монументальному живописі та скульптурі. Але в самій художній системі, мистецькому методі середньовічного мистецтва була закладена певна заданість, яка проявлялася в умовності, символіці та алегоризмі образної мови. У X ст. художня культура Середньовіччя створила єдиний загальноєвропейський стиль, який дістав назву романського.

Термін **«романський стиль»** був введений на початку XIX ст. французькими археологами, які дійшли висновку, що деякі споруди в європейських містах у Франції та Німеччині нагадують будівлі Давнього Риму. Звідси – «романський», тобто римський. Стиль у манері римлян передбачав насамперед використання в середньовічній архітектурі рис архітектури та будівничих прийомів римлян. Романський храм був оздоблений розписами на стінах і вітражами у вікнах. Найбільш яскравими взірцями романського стилю є три храми в Німеччині: собори в містах Вормсі, Шпейєрі та Майнці. Романський стиль знайшов вираження також у скульптурі та живописі. У тематиці провідне місце посідали сюжети із зображенням розп'яття, смерті та воскресіння Христа. Фігура Христа значно переважала за розмірами інші фігури.

На початку XII ст. романський стиль поступився готичному. Терміни **«готика»** та **«готичний»** виникли в Італії в середовищі митців епохи Відродження XVI століття та спочатку мали негативний зміст. Готичне мистецтво розглядали як художню спадщину варварів-готів, які зруйнували античний Рим. Найбільш яскраво риси готичного стилю проявилися в архітектурі, зокрема в готичних соборах та їхньому декоративному оздобленні. Собори були моделлю світобудови, у якій існувала рівновага між

божественним і людським. Готичний стиль виник у Франції у XII ст., а потім перейшов до Англії та Німеччини.

В основі змін було введення стрілчастої арки. Готичний храм мав нову конструкцію склепіння, в основі якого була каркасна система. Уся конструкція храму, спрямована вгору, ніби була уособленням прагнення людської душі до неба, до Бога. Найбільш видатними пам'ятками готичного стилю є собори в Реймсі, Ам'єні, Парижі (Нотр Дам де Парі), Брюгге, Кельні, Шартрі.

Значне місце в архітектурі готичного собору посідали вікна великих розмірів із вітражами. У вітражах знайшли втілення епізоди з легенд про життя святих, біблійна та євангельська тематика. У вітражах переважали червоні, сині та фіолетові фарби. Вважали, що фіолетовий колір був природним кольором готики, кольором молитви та містичного устремління душі, поєднанням червоного кольору крові та синього неба.

У XII – XIII ст. у містах Європи розвивалася **латинська література**. Особливе місце займала поезія вагантів («мандрівних людей»), яка поширилася у Німеччині, Франції, Англії, Італії.

В XI-XII ст. сформувався та був записаний героїчний епос, який передавався усно («Пісня про Роланда» – пам'ятка французького епосу, «Пісня про Нібелунгів» – пам'ятка німецького епосу). На півдні Франції виникла рицарська поезія. Особливе місце належало віршовій любовно-пригодницької повісті. Головним заказником літературних творів виступала католицька церква.

Мистецтво Західної Європи не можна зрозуміти й сприймати у відриві від мистецтва **Візантії**. У 330 р. імператор Костянтин заснував місто Константинополь в Малій Азії на місці стародавнього міста Візантії і цю назву дав всій східній частині Римської імперії після її поділу в 395 р. У Візантії християнство, як державна релігія, поклато початок формуванню греко-східній культурі.

Візантійське мистецтво утворилося на ґрунті елліністичної культури Греції, Палестини, птолемеївського Єгипту, сасанідського Ірану. Воно пройшло у своєму розвитку ранній період, так званий «золотий вік» імператора Юстиніана (527 – 565 рр.), який охоплює IV – VII ст.; період іконоборства (VIII – перша половина IX ст.); період «Македонського Відродження» (друга половина IX – XI ст.), названий так за звернення до відродження античних ідеалів при імператорі-македонянині Василі I (867 – 886 рр.); період консерватизму за імператорів династії Комнінів (1081 – 1185 рр.); так званий «Палеологівський Ренесанс», що розпочався з 1261 р. (коли Михайло VIII Палеолог відібрав у латинян розгромлений хрестоносцями в останньому поході Константинополь) і тривав до 1453 р. – це рік остаточного падіння Великого міста під кинджалами турецьких яничар. Отже, візантійське мистецтво проіснувало тисячу років.

Візантійські майстри залишили світові зразки **тонкої кам'яної різьби капітелей, чудову рукописну мініатюру й твори ювелірного мистецтва – перлове та золоте шиття, обробку й оформлення дорогоцінних каменів у перстнях, сережки, браслети, мистецтво скла**. Ці ремесла візантійці, які втікали від турків у 1453 р., поширили в Північній Італії (Венеції), у Сицилії, на Балканах, у Закавказзі, на Русі. Східнохристиянський тип культури став поширюватися на цих землях ще раніше разом із прийняттям нової християнської віри.

Перший розквіт візантійського мистецтва прийнято пов'язувати з епохою правління імператора Юстиніана (527 – 565 рр.). До цього часу належать дві **культові споруди**, побудовані в Константинополі, – церква Святої Ірини і храм Святої Софії. Дивом архітектури вважається храм Святої Софії. Він і сьогодні вражає глядача своїм масштабом і рішенням внутрішнього простору.

У Візантії склалося два типи храму: базилікальний і хрестово-купольний. **Базиліка** – це прямокутна в плані будівля, розділена на три-п'ять нефів: середній неф вище й ширше бічних. Хрестово-купольний храм у плані

– квадрат з потужними колонами всередині, на яких тримається купол. Храм Святої Софії, збудований архітекторами Анфімієм є прикладом об'єднання двох конструкцій: із Тралл та Ісідором із Мілета, базилікального плану з купольним перекриттям. Зовнішній вигляд храму відрізняється простотою, однак, коли глядач входить до храму, враження різко змінюється: перед ним постає грандіозний підкупольний простір із кільцем купола, піднятим на висоту 55 м і діаметром 31 м. Внутрішнє оздоблення храму доповнювало це чарівне видовище.

До V – VI ст. відносять пам'ятки архітектури в Равенні – хрестовокупольний мавзолей Галли Плацидії, базиліки Сант-Аполлінарія-Нуово й церкву Сан-Віталє, восьмикутну в плані, з купольним перекриттям. Стіни храмів були прикрашені мозаїками. Цікаві дві мозаїчні композиції в церкві Сан-Віталє – імператора Юстиніана і його дружини Феодори. Візантійці вдосконалили мозаїку, виконуючи її з кольорового скла – смальти – замість античної мозаїки з морської гальки або шматочків мармуру. Вони клали шматочки смальти під певним кутом, посилюючи мерехтіння золотого фону, що створює таємничість і містичність настрою. Підлоги й нижні частини стін прикрашалися кольоровим мармуром. Притаманна візантійському мистецтву мозаїка, яскрава, дрібна в модулі, покладена під нахилом, створює відчуття безмірного простору.

Скульптура практично не знайшла місця в мистецтві Візантії. Хоча візантійці не були агресивні по відношенню до язичницької культури античності, однак їх християнські ідеали були іншими. Вони віддавали перевагу живопису, який, на їх думку, був утіленням краси, а краса – це божественний промисел.

Візантійське мистецтво було суворо канонізоване. Вироблені Вселенськими соборами іконографічні схеми не допускали ніяких відступів. Звідси імперсональність мистецтва. Особистість художника була на другому плані. На першому плані була церква як замовник. VIII – IX ст. увійшли в історію Візантії як час іконоборства. Іконоборці, виступаючи проти зорового

втілення Христа, знищили безліч чудових мозаїк, ікон, розписів, замінюючи образи символічними знаками. Стіни храмів відтепер прикрашалися орнаментом, зображеннями природи, звірів. У IX ст. вшанування ікон було відновлено.

Період правління **Македонської династії** (867 – 1056 рр.) позначений зрілим стилем, отримав своє яскраве вираження в XI ст. До цього часу складається сувора система зображень в архітектурі: у куполі зображується Христос Пантократор, оточений ангелами, в апсиді – Богоматір Оранта, далі розташовувалися на склепіннях апостоли, мученики, пророки, на західній стороні – сцени Страшного Суду.

Крім монументального живопису у візантійському мистецтві розвивається особливий вид станкового живопису – ікона. XII ст. датуються його видатні зразки – ікона Григорія Чудотворця (Ермітаж, Санкт-Петербург) та ікона Володимирської Богоматері (Москва, Третьяковська галерея), яка тоді ж була привезена з Візантії на Русь і залишилася назавжди. При всьому спіритуалістичному характері цього образу Володимирська Богоматір глибоко людяна й емоційна. Особливу сторінку в культурі Візантії посідає **книжкова мініатюра**.

Середньовічна книга – це твір мистецтва. Ніколи так не вміли оформлювати книгу й прикрашати текст, як це робили художники-ченці. Мініатюра стилістично була близька до станкового й монументального живопису, органічно пов'язана з чудово написаним текстом і великими літерами. Орнаментальні заставки включають рослинний і геометричний орнаменти. Особливо поширеним видом рукописних книг є «Євангеліє». До IX ст. належить чудово оформлений «Псалтир», що зберігається в Паризькій національній бібліотеці. На початку XI століття був написаний Минологій Василя II (Ватиканська бібліотека).

Хрестові походи, які призвели до взяття Константинополя в 1204 р., зіграли згубну роль у долі Візантії. Хрестоносці розграбували столицю, вивезли велику кількість творів. Лише в 1261 р. відбулося визволення

Константинополя й відновлення імперії Михайлом Палеологом. Цей період називається Палеологівським Відродженням. У мистецтві спостерігаються нові риси: зростає інтерес до античності, в архітектурі набуває значну роль зовнішнє декорування, у живописі все більше проявляється розповідність, легкість і рухливість у зображенні фігур, велика свобода в композиційній побудові, емоційна наповненість образів.

Отже, мистецтво Візантії втратило свій піднесений пафос, широту й значимість суспільно-державного змісту. Турецьке завоювання припинило існування Візантійської держави та його мистецтва. Однак мистецтво Візантії вплинуло на інші культури та особливо на культуру Київської Русі, яка на початку свого християнського шляху будувала й творила за візантійськими зразками.

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 39 - 41.*
2. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 48 - 62.*
3. Шевнюк О. Л. *Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 129 - 170.*

ТЕМА 5. Особливості розвитку мистецтва в Київській Русі.

ІХ–ХІІІ ст. – це період Київської Русі. Феномен надзвичайного злету культури Давньоруської держави вчені пояснюють тісними зв'язками з Візантією, Хазарією, країнами Центральної і Західної Європи. Їх вплив на культурний поступ Русі був справді значним, але не вирішальним.

Досліджуючи художні вироби слов'янського і давньоруського ремесел, археологи давно звернули увагу на незвичайну історичну глибину елементів їхнього оздоблення. Слов'янські антропоморфні й зооморфні фібули, давньоруські гривни, змійовики, браслети, наручі, керамічні плитки,

різьблені архітектурні деталі виявляють помітний зв'язок із мистецтвом знаменитого «звіриного» стилю скіфів. Аналогічний зв'язок із давніми місцевими традиціями демонструють також слов'янські кам'яні ідоли, виявлені в Подністров'ї. Здебільшого вони людиноподібні, в багатьох порівняно добре модельовані голови, обличчя, руки і ноги. На етапі завершення формування державності Київської Русі її культура збагатилась на нові елементи. Найважливішим з них стала писемність. Кириличною системою письма написані всі відомі давньоруські твори: «Остромирове Євангеліє», «Ізборники Святослава» 1073 і 1076 рр., «Слово о законі і благодаті» митрополита Іларіона, «Мстиславове Євангеліє», «Повість временних літ» та ін.

Графіті – давні (XI – XIII ст.) написи побутового характеру, зроблені парафіянами і священиками на стінах культових споруд. Найбільше їх у Софійському та Успенському соборах Києва, печерах Києво-Печерської лаври, на стінах Михайлівської церкви Видубицького монастиря, на церкві Спаса на Брестові, Кирилівській церкві тощо. Найдавнішими книжками, що вийшли з київської писемної школи, вважаються «Реймське євангеліє» (40-і роки XI ст.), яке Анна Ярославна привезла до Франції (зберігається у Франції, в Реймсі); ілюстроване «Остромирове євангеліє», виготовлене в Києві дияконом Григорієм і його помічником у 1056 – 1057 рр. для новгородського посадника Остромира; два «Ізборники» (1073, 1076 рр.). «Ізборник» 1073 р., зокрема, вважається першою енциклопедією, яка увібрала найширше коло питань, – від богословських та церковно-канонічних до ботаніки, зоології, медицини, астрономії, граматики, поезики, філософії. У Києві в XI – XII ст. існувало три літературні осередки: в Софійському соборі, Печерському та Видубицькому монастирях. У них переписувались і перекладалися книги, з'являлися оригінальні твори, літописання. Серед творів про вітчизняних достойників важливе посідає «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, яке є першим художньо-публіцистичним панегіричним (похвальним) літературним твором на честь Ольги,

Володимира та Ярослава Мудрого. Патріотичну ідею суспільно-політичної, релігійної та культурної незалежності Русі Іларіон втілює у художню форму. «Слово» Іларіона надовго лишилося взірцем проповідницької літератури.

«**Повчання Мономаха своїм дітям**» хронологічно охоплює період 1066–1117 рр. Героєм твору є мудрий державний діяч, який водночас і досвідчений господар і прекрасний сім'янин. «Повчання» було морально-філософською автобіографією Володимира Мономаха. Зразком епічної поезії, що поєднувала рицарську доблесть, патріотизм, відвагу з письмовою фіксацією, співом і частковим усним речитативом, була повість-пісня «Слово о полку Ігоревім», створене між 1185 і 1187 рр. невідомим автором, «Слово» лишається неперевершеним шедевром вітчизняної художньої літератури. Воно виділяється не лише майстерною формою, добром поетичних засобів, зв'язком з фольклорною традицією. Одним з кращих творів не лише в давньоруській, а й у європейській середньовічній літературі, де дається опис географічних, політичних і природничих свідчень про Палестину, є «**Житіє і ходіння Данила**». Виходець із Чернігівської землі, ігумен Данило на початку XII ст. відвідав святі місця Палестини, прожив там два роки і все побачене детально описав у своєму творі. **Нестор** і його наступники створили систему руської історії, яка настільки повна, що жодна нація не може похвалитися таким скарбом. На відміну від хронік більшості країн Європи, складених латиною, вони написані рідною мовою. Цим зумовлена незвичайна популярність літописного жанру на Русі. Традиція літописання склалася в Києві в X ст., але згодом поширилась практично на всі регіони Русі. Найвідомішим літописом є «**Повість минулих літ**», укладена близько 1110 р. ченцем Києво-Печерської лаври преподобним Нестором. Твір дійшов до нас у двох найповніших списках XV ст.: Іпатіївському та Лаврентіївському (за назвами монастирів, де у XVIII ст. їх виявили історики). В українській історіографії віддають перевагу Іпатіївському списку як авторитетнішому, пов'язаному саме з українськими територіями і менш спотвореному пізнішими редакціями. Особливо сильне враження справляє вступ до

«Повісті», в якому відтворено широку картину світової історії, показано місце слов'ян і Русі в системі тодішнього світу, стверджено прогресивну філософську ідею взаємозв'язку та взаємозумовленості історії всіх народів. Безпосереднім продовженням «Повісті» є Київський літописний звод кінця XII ст., укладений ігуменом Мойсеєм у Видубицькому монастирі, він становив сукупність літописів, написаних різними авторами і для різних князів. Характерно, що в Київському зводі знайшли відображення літописні традиції Чернігова, Володимира Волинського, Галича. Майже всі князівства Русі мали свої літописи, але більшість з них носили місцевий, а не загальноруський характер. Однак Галицько-Волинському літопису належить особливе місце. Літопис складається з двох частин: Галицької і Волинської. У першій уміщено життєпис Данила Галицького, написаний високоосвіченим книжником у Хелмі з метою возвеличення політики Данила. Він – «князь добрий, хоробрий і мудрий», його славу можна зрівняти лише зі славою Святослава Ігоревича та святого Володимира Великого «Галич – другий Київ». Волинська частина літопису починається 1261 р. Вона писалася в основному при дворі володимирського князя Володимира Васильковича в останні роки його життя.

Поряд з історичною писемністю, оригінальною та перекладною літературою в Давньоруській державі неабиякого розвитку набула усна народна творчість. Особливе місце посідали пісні-билини. У них оспівуються народні **богатирі Ілля Муромець, Добриня Никитич, Альоша Попович, селянин-орач Микула Селянинович**. Усі вони уособлювали образ воїна-патріота, захисника Руської землі, вдів і сиріт.

Яскравою сторінкою культурного розвитку Київської Русі виступає архітектурне будівництво. При спорудженні житла й оборонних будівель слов'яни споконвіку використовували місцеві матеріали та спирались на традиції, що сягали сивої давнини. Літописи повідомляють про будівництво дерев'яних храмів, які ймовірно, в архітектурному силуеті міст і сіл посідали чільне місце. Свідчення літопису про 600 київських храмів, що згоріли під

час пожежі 1124 р., підтверджують цю думку. Дерев'яними були, зокрема, перші церкви в Києві часів Володимира Великого, що зводилися на місцях зруйнованих язичницьких капищ. Практично всі сільські храми також будувались із дерева.

З X ст. в Київській Русі розпочинається новий етап у розвитку монументального **кам'яного зодчества**, яке стає складовою європейської архітектурної традиції. Це було обумовлено проникненням християнства. Маючи власне уявлення про красу, давньоукраїнські майстри, зокрема київські майстри, створювали нові типи споруд, що вражали рівнем розвитку будівельної техніки, витонченим смаком та живописністю композицій. Будували з каменю та цегли, використовуючи методи змішаної кладки (ряди цегли плінфи чергувалися з рядами каміння) та утопленого ряду (ряди цегли трішки заглиблювались через кожний ряд кладки, після чого виступаюча поверхня тинькувалася). Головним структурним елементом храму був його центральний купол. Зсередини тут малювали образ Христа-Пантократора, тобто Вседержителя. Це був найвищий рівень храму, оскільки за часів Київської Русі дзвіниці не зводилися. Типова храмова споруда мала один, три (Десятинна церква) або п'ять (Софійський собор у Києві) нефів (неф – витягнуте в довжину внутрішнє приміщення або частина приміщення, периметр якого утворено рядом колон або стовпів) відповідно до кількості вівтарів у храмі. Внутрішній простір культових споруд оздоблювали мармуровими колонами, капітелями, монументальними мозаїчними панно та фресками. Для полегшення будівлі та поліпшення її акустики робили голосники – порожнину в товщі стіні, в яку закладали глечики. Вікон у стінах давньоукраїнських храмів було небагато. Напівтемне приміщення освітлювалось промінням з-під центрального купола та свічками. За Ярослава Мудрого відкривається наступна сторінка зодчества.

З 1037 р. розпочинається будівництво в Києві «града великого». До його ансамблю входили Софійський собор, Золоті ворота, Георгіївський та Ірининський монастирі. Місто Ярослава мало площу 80 га, що в 10 разів

перевищувало київський дитинець – «град Кия». На відміну від попереднього часу, місто мало вже не лінійну забудову, а радіально-порядкову, за якою вулиці сходилися до західної і східної брам, а головна магістраль прямувала від Золотих воріт до «міста Володимира». Київ було укріплено дерево-земляними стінами, що досягали висоти 14 м. Так будували оборонні споруди і в інших містах Давньоруської держави. Із 70-х років XI ст. розпочався наступний стильовий етап зодчества, який характеризується відмовою від грандіозних форм. У будівельній техніці активно використовувалися місцеві будівельні матеріали та архітектурні традиції. Храми стають меншими за розмірами, але строкатими в оздобленні, що надає їм своєрідної довершеності й краси. Поширення набуває шестистовповий або чотиристовповий кубічний храм, увінчаний однією банею. Серед багатьох українських споруд такого типу одним з найцікавіших є собор у Володимирі-Волинському, а також П'ятницька церква в Чернігові. Найпоширенішим типом церков стала три – п'ятикупольна храмова будівля. Це Спасо-Преображенський (1036 р.) і Борисоглібський (1128 р.) собори в Чернігові, Кирилівська (1146 р.) і Василівська (1183 р.) церкви у Києві, Успенська церква (1078 р.) Києво-Печерської лаври, Михайлівський Золотоверхий собор у Києві (1113 р.) та багато інших. Ще сильний вплив має київська архітектурна школа, а Успенський собор Києво-Печерського монастиря слугує за взірць для різних земель Київської Русі. З 20 – 40 рр. XII ст. остаточно оформилися місцеві архітектурні школи, з-поміж яких виділяються київська, переяславська, чернігівська, галицька. Характерною особливістю цього етапу стало поєднання візантійських елементів, частка яких відчутно зменшується, і романського стилю, що виявився в техніці споруд, особливостях архітектурних форм, декорі. До княжого періоду належать і такі шедеври архітектури, як Святоіванівський собор у Хелмі, Спаський монастир поблизу Самбора. З кінця XII ст. посилюються народні традиції в архітектурному будівництві. Князівські резиденції почали витіснятися на околиці, а в центрі замість князівських дворів зводилися ратуші та церкви.

Дещо змінилося призначення храмів, які відтепер мали не лише культове значення, а й слугували окрасою міста. Активно будувалися столиці удільних князівств, які копіювали Київ та Чернігів: Новгород-Сіверський, Путивль, Курськ, Рильськ та ін. Такі процеси свідчили про те, що давньоукраїнське зодчество розвивалося в контексті західноєвропейської архітектурної традиції.

У IX–X ст. швидкими темпами розвиваються фресковий та мозаїчний живопис. Оздоблення найчастіше мало характер сюжетних малюнків і портретів святих, що чергувалися з орнаментами. Власне всі зображення мали утворювати єдиний за задумом текст, що читався, як і книга, зліва направо. Мозаїки були дуже дорогими у виконанні, тому більшість зображень у храмах і князівських палатах виконувалися у вигляді розписів фарбою – фресок. Майстри фрескових розписів працювали не лише над релігійними сюжетами. Світськими за характером були фрески, що прикрашали стіни княжих палат, а в церквах з'явилися розписи, побутові за тематикою, наприклад, сцени полювання та княжого життя в галереях Софійського собору. Великої популярності в давньоукраїнських розписах набув образ Богоматері. Її типове зображення у канонічній позі Оранти (Благаючої) – з молитовно піднятими на рівень голови руками. Саме такі Богоматері Оранти оздоблювали вівтарну частину багатьох храмів Давньоруської держави. Софійська Богоматір Оранта в Києві (1037 р.) належить до числа найвищих досягнень монументального візантійського мистецтва, виконаного київськими майстрами. Усі відомі візантійські Оранти Богоматері (на Кіпрі, в Константинополі, в Нікеї) поступаються Київській. Біля неї немає ні архангелів, ні князів. Вона стоїть одна, непохитна у вічності з піднесеними руками в глибокій молитві за Київ та Руську землю. В її образі ніби сам Вседержитель Пантократор здійснює еманацию (від лат. *emanatio* – витікання творчої божественної енергії) у Премудрість, яка гарантує безпеку і порядок у державі, подібний до небесного. Софія – Божа Премудрість та Богоматір – Оранта символізували

«нерушиму стіну», захисницю держави. Краси і високого мистецького рівня мозаїк Софійського собору досягнуто завдяки високій культурі малюнка, колористичній вишуканості, досконалому смаку київських майстрів. Основних тонів смальти небагато. Але ефект сприйняття досягається через застосування близько 177 найрізноманітніших тональних відтінків. Зокрема, смальти червоного кольору вжито 19 відтінків, синього – 21, зеленого – 23. Вражаюча цілісність живописних композицій і архітектурного вирішення свідчать про те, що зодчий і маляр розроблювали разом проект Софії Київської. Важливим елементом художнього оформлення храмів були орнаменти. У Софії Київській вони є на всіх стінах, стовпах собору, віконних арках, мають рослинний характер і нагадують орнамент пишної мініатюри. Серед пам'яток художнього різьблення по каменю, що прикрашали храми й палаци, найбільшу увагу привертають плити, виготовлені в техніці орнаментального і тематичного рельєфу. Якщо мозаїки та фрески знаменували тріумф християнства, то іконам поклонялися і молились. Спочатку ікони завозили з Візантії. Так, відому тепер ікону під назвою Володимирської Божої Матері, копію давнішої ікони, написаної нібито ще євангелістом Лукою, було подаровано з Візантії молодому тоді Великому київському князю Володимирі Мономаху на початку XII ст. Потім, у 1155 р., цей шедевр візантійського іконопису вивезено з Вишгорода до Володимирана-Клязьмі князем Андрієм Боголюбським. Вже з другої половини XI ст. при давньоруських монастирях починають плідно працювати й власні іконописні майстерні. І хоча за тих часів живописці не підписували своїх робіт, а лишали тільки знаки приналежності ікони до тієї чи іншої майстерні, до нас дійшли імена руських іконописців. Найвідомішими з них вважаються Григорій та Алімпій, що жили на межі XI – XII ст. при Києво-Печерській лаврі – одному з найбільших центрів тогочасного іконопису. Найдавніші ікони Галичини, що збереглися, відносяться до XIII ст. Безцінною пам'яткою є ікона богоматері Одигітрії кінця XIII–XIV ст. Покровської церкви м. Луцька (нині знаходиться в Києві). Видатними пам'ятками образотворчого мистецтва XIV

ст. є ікони «Юрій Змієборець» зі Станілі поблизу Дрогобича та «Архангел Михаїл в діяннях», створена у с. Сторонна. Значний слід залишила давньоукраїнська малярська школа в оздобленні рукописів, які прикрашалися мініатюрами, заставками, орнаментами. Високий гатунок книжкової мініатюри виявився, зокрема, в оформленні «Остомирового євангелія», «Ізборника» 1073 р. та 1076 р. тощо. Особливістю давньоруського ужиткового мистецтва було співіснування елементів язичницької і християнської символіки. Нерідко вони мирно уживалися на одному предметі. Так, на київській золотій емалевій діадемі XI – XII ст. поруч з апостолами зображено дівочі голівки й «дерево життя». Можна думати, що язичницькі сюжети і символи на виробах прикладного мистецтва X – XIII ст. несли в собі не тільки декоративну, а й магичну охоронну функцію.

Давньоруські майстри відносно рано оволоділи технікою виготовлення скла, майолікової кераміки. Цьому сприяло широке будівництво кам'яних будівель, для внутрішнього спорядження яких використовували смальту, керамічні плитки, покриті різнокольоровою поливою. Склороби, крім смальти, виготовляли різнокольорові браслети, намисто, персні, кубки, чари, інші предмети побутового призначення. Особливо масовими були скляні браслети. Головним центром їх виробництва був Київ. Як вважають спеціалісти, давньоруські ремісники знали вже й секрети кришталю. Перебуваючи в складі візантійської православної співдружності, Русь намагалась не лише бути схожою на Візантію, а й перевершити її.

Культурна спадщина IX – XIII ст. стала тією плідною основою, на якій склалася національна культурна традиція в добу пізнього Середньовіччя.

Література:

1. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 133 - 146.*
2. *Культурологія: теорія та історія культури. Навчальний посібник Вид. 3-тє./За ред. І. І. Тюрменко. Київ: ЦУЛ, 2010. С. 171 - 181.*
3. Шевнюк О. Л. *Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 171 - 187.*

ТЕМА 6. Мистецтво Відродження.

Відродження – одна з найцікавіших та найповноцінніших в історії людства. Під **Ренесансом** (від франц. *renaissance* – відродження) слід розуміти перехідну епоху в розвитку європейської культури від Середньовіччя до нового часу, що охоплює період кінця XIII – XVI ст. включно. Це означає, що в культурі Відродження присутні елементи як середньовічної, так і новочасної культури.

Термін «Відродження» в точному розумінні слова стосується лише Італії XV – середини XVI ст. Саме тут ця культура стала цілісним, всеохоплюючим явищем. Тому правомірно говорити «італійське Відродження», «епоха Ренесансу в Італії». Разом з тим Ренесанс – загальноєвропейське надбання. Вплив італійської тогочасної культури різною мірою позначився майже на всіх європейських країнах (Нідерландах, Франції, Німеччині, де наприкінці XV – на початку XVI ст. сформувалося Північне Відродження). Передові люди XV–XVI ст. сприймали свій час, як час розриву зі старим, недосконалим, темним світом, що буквально розпадався на очах, терпів одну поразку за іншою. У мистецтві, літературі, науці, культурі в цілому вони відчували свою епоху як золотий вік, що настав після довготривалого сну, пов'язаного з кризою і занепадом античної культури, сну тривалістю в тисячу років. Передчуття такої епохи звучить у сонетах Франческо Петрарки (середина XIV ст.), що оспівує прийдешній золотий вік, сповнений античними створіннями. У творах канцлера Флорентійської республіки Аретіно (початок XV ст.), наукових трактатах скульптора Л. Гіберті (середина XV ст.) сформульована думка про спадкоємність, генетичний зв'язок двох епох – античної і сучасної їм.

Ґрунтом ренесансної культури були нові економічні (їх можна назвати товарно-грошовими) відносини, що стали формуватися насамперед в Італії наприкінці XIII ст. Перетворення, що відбувались у суспільному житті, приводили до влади нових людей. Їх основними ознаками стають не стільки знатне походження, титули, скільки особиста підприємливість, що межує з

авантюризмом, сміливість, відвага, активна творча натура. Ці люди були чужі всіляким релігійним забобонам, світським правилам.

Життєвим принципом, новою святою трійцею їх релігії, як помітив Данте Аліг'єрі, стають «вдача, хоробрість, свобода». Нова людина і світ бачила по-новому. Сміливо відкидаються старі догмати про будову Всесвіту, місце в ньому людини, більшим стає прагнення до наукового пояснення явищ природи, використання практичних знань. Формуванню нового світогляду сприяли численні наукові відкриття й винаходи, кожен з яких допомагав самоствердженню нової культури і нової людини в постійному суперництві зі старими традиціями. Віднайдення раніше невідомих манускриптів з працями Арістотеля, Платона, творів давньогрецької і давньоримської літератури, розкопки старовинних архітектурних і скульптурних пам'яток щоразу доводили новим людям перевагу античності над середньовіччям, викликали прагнення бути гідними нащадками забутих предків. Найсуттєвіший вплив на розвиток ренесансної культури справило, мабуть, винайдення Іоганом Гутенбергом друкарського верстата (1445 р.), що дало можливість у багато разів збільшити кількість друкованих видань.

Європа в ренесансну добу дійсно наблизилась до відтворення античних ідеалів, відродила численні матеріальні й духовні цінності Греції та Риму. Водночас люди XIII – XVI ст., порівняно з сучасними людьми, знали про античну добу надзвичайно мало. **Найхарактернішою рисою Відродження** є розвиток гуманізму (від лат. *humanus* – людський, людяний). Гуманістична думка, що почала формуватися в Італії у XIV ст., в подальшому поширилась на інші країни Західної Європи і знайшла численних прибічників на Сході континенту. Гуманізм – це система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. У його основі – прагнення до свободи особистості, утвердження поваги до її гідності й розуму, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей. Гуманісти стверджували самоцінність земного життя, можливість людини саме в ньому (а не в

потойбічному світі) досягти вищого блаженства. Отже, на зміну теоцентричній картині світу, що панувала в середньовічній культурі, утверджується його антропоцентрична модель, яка з погляду гуманістів була характерною для античної доби. Однак Ренесанс аж ніяк не є повторенням античного гуманізму і антропоцентризму, він обіймає значно ширше коло проблем. Італійський гуманізм можна сміливо назвати ідеологією Відродження, оскільки він був не лише теорією, а й практикою повсякденної боротьби за утвердження нового світогляду. **Характерними його рисами є: прагнення розмежувати світське й релігійне життя; звільнити людську думку від богословського догматизму; відкривати й пізнавати світ; розвивати світську духовну культуру, науку.**

Італійські гуманісти повели активну боротьбу із схоластиком. Великий інтерес мислителів, митців виявили до проблем моралі, виховання, освіти, громадянського патріотизму, багатьох інших сторін буття людини й суспільства. Творча праця – найхарактерніша риса Відродження.

Митець Ренесансу починає надзвичайно цінувати свою творчу свободу та індивідуальність, пишатися ними. Художник водночас має право відстоювати своє авторство від підробок і плагіату. І все ж абсолютної творчої свободи ренесансна особистість не мала. Біографії навіть таких велетнів культури, як Леонардо і Мікеланджело містять численні приклади примхливого ставлення до них можновладців, а іноді й приниження людської гідності майстра. Слід відзначити й таку характерну рису ренесансної культури, як всебічна пройнятність її мистецтвом.

Мистецтво, без перебільшення, є головним досягненням, воно найяскравіше віддзеркалює образ ренесансної культури, її душу. Ніколи до цього навіть в Елладі мистецтво не мало такого величезного значення в приватному і громадському житті. Образами мистецтва забарвлені навіть політика, господарство, війна і дипломатія. Очевидно, що недостатня розвиненість наукових знань, мовної культури, пов'язаної з формуванням нації, залишали за мистецтвом головну царину реалізації творчого

потенціалу Відродження. Характерною рисою ренесансної культури як культури перехідної доби є її суперечливість. Так, антиклерикальна спрямованість творів гуманістів поєднується в них з глибокою вірою, гуманістичні погляди межують з містикою, а раціоналізм – із схоластикою і навіть магією, алхімією та астрологією. Високі злети людського генія і духовність ідуть поруч з підступністю і аморалізмом як в особистому житті, так і в політиці. Епоху італійського Відродження супроводять безперервні чвари. Страти, вигнання, тортури політичних опонентів були звичайним явищем. Ці суперечності найяскравіше показані в політичному трактаті канцлера флорентійської республіки Ніколо Макіавеллі «Государ». Виведений у ньому образ Кентавра – правителя, що повинен поєднувати природу звіра і людини, надовго закріпив у літературі за Макіавеллі сумну славу циніка та проповідника аморалізму. Однак насправді італійський гуманіст був одним із перших, хто усвідомив одну з трагічних суперечностей свого часу – між політикою і мораллю. Макіавеллі вважав за потрібне відділити політику від фальшивої, з його погляду, християнської моралі, що «зробила світ слабким та віддала його під владу негідникам».

Гуманізм та здобутки ренесансного мистецтва залишились переважно надбанням лише елітарних кіл суспільства. Мистецтво Відродження залишило такі матеріальні і духовні цінності, які стали близькі й зрозумілі людям наступних поколінь.

Дослідники західноєвропейського Ренесансу як цілісного явища основну увагу приділяють переважно Ранньому, Високому і Пізньому Відродженню. Прийнято таку схему періодизації європейського Відродження: 1) Передвідродження (друга половина XIII – XIV ст.); 2) Раннє Відродження (поч. XV ст. – 80-і роки); 3) Високе відродження (1490 – 1530 рр.); 4) Пізнє Відродження (1540 р. – початок XVII ст.).

Передвідродження, або Проторенесанс, закладає підвалини європейського Ренесансу. Італія фактично виступає єдиним осередком нової культури, що формується з елементів романської, візантійської,

арабською мусульманської культур. Передвідродження відчувається в творчості всіх видатних митців цього часу. Головний центр Проторенесансу – Флоренція, економічно розвинена і політично незалежна. Великий флорентієць **Данте Аліг'єрі** (1265 – 1321 рр.) виступає як перший європейський поет-гуманіст нової епохи. У 1293 р. створює збірку сонетів і прози «Нове життя», а через кілька років по тому – поему «Божественна комедія». Автор далекий від уславлення аскетичних ідеалів офіційного християнства. Своїми творами Данте закладає основи нового світогляду – інтерес до людини, «бо з усіх проявів божественного розуму людина – найвеличніше диво». Інший видатний флорентієць, художник і архітектор **Джотто** ді Бондоне (1266 чи 1267 – 1337 рр.). З ім'ям Джотто пов'язана нова **реалістична концепція живопису**, відкриття законів перспективи, тримірного простору, пластичного трактування фігури. У розписах на стінах флорентійської церкви Санта Кроче, знаменитих фресках капели дель Арена в Падуї художник створює образи героїв, наділених почуттям власної гідності, мужністю і благородством. Творчість «короля поетів» **Франческо Петрарки** (1304 – 1374 рр.) стає вершиною Проторенесансу. За своїм інтелектом, всебічною освіченістю, універсальністю він міг би стояти в першому ряду титанів Високого Відродження. Петрарка народився в містечку Ареццо. Велике враження справила на Петрарку поїздка до Рима, де він вивчав античну культуру та розпочав роботу над поемою «Африка» з історії римської держави часів боротьби з Карфагеном. Слава поета в культурних і політичних колах Європи постійно зростала. Відновлюючи давньоримську традицію, шанувальники Петрарки в 1341 р. увінчали його на капітолійському пагорбі лавровим вінком короля поетів. У наступні декілька років вийшли збірки сонетів «Канцоньєре» («Книга пісень»), де оспівується земне кохання поета до мадонни Лаури, звучать патріотичні мотиви. Петрарку справедливо вважають першим європейським гуманістом. Гідність людини повинні становити власні діяння на користь суспільства, заняття науками та освіченістю. Ці думки з особливою силою звучать у «Листах до

Ціцерона». Своїми співрозмовниками в цьому листуванні Петрарка обирає видатних людей античної епохи, яких так не вистачало в сучасному йому світі. Вагомий внесок у розвиток італійської літератури зробив видатний письменник гуманіст **Джованні Боккаччо** (1313 – 1375 рр.). Слідом за Данте і Петраркою він наповнив італійську літературну мову почуттями і пристрастями. Всесвітньо відомий «Декамерон» Боккаччо поруч з дотепностями і гумором містить жорстку сатиру на можновладців і церковників. Своїм твором видатний італієць заклав основи європейської новели і надовго визначив розвиток цього жанру. Твори видатних поетів і письменників Проторенесансу Данте, Петрарки, Боккаччо були відомі в Україні з XVII ст. Пізніше їх перекладали українською мовою Леся Українка, Іван Франко, неодноразово згадуються вони у віршах і поемах Тараса Шевченка, інших класиків української літератури XIX – XX ст.

В епоху **Раннього Відродження** складаються майже всі її основні риси. До кінця цього періоду Італія утримує провідні позиції в усіх галузях культури: відбувається бурхливий розвиток мистецтва, набувають самостійності такі його види, як живопис і скульптура, що відокремлюються від архітектури. У другій половині XV ст. творцями культурних цінностей виступають десятки і навіть сотні визначних особистостей, з Флоренцією починають змагатись інші культурні центри. Реформаторами мистецтва початку Раннього Відродження вважається «флорентійська трійця»: **Мазаччо** (1401 – 1428 рр.), скульптор **Донателло** (1386 – 1466 рр.), архітектор **Брунеллескі** (1377 – 1446 рр). Послідовно втілював антропоцентричні та гуманістичні ідеали Відродження в мистецтві скульптури Донателло. Образи богів і героїв, створені майстром, сповнені енергії і могутності, сили і величі. Такою є бронзові статуї «Давид», «Ієремія», «Святий Георгій». У 1453 р. майстер створив перший новочасний кінний монумент Європи – пам'ятник кондотьєра Гаттамелата у Падуї. Скульптура, на думку мистецтвознавців, ні в чому не поступалась кінному монументу Марка Аврелія – вершині античної доби (2 ст. н.е.). Філіппо

Брунеллескі був не тільки видатним архітектором, скульптором, а й одним з перших вчених інженерів. На будівництві спроектованого ним велетенського купола Флорентійського собору він застосував сконструйовані власноруч підйомні крани, з математичною точністю розрахував усі деталі однієї з найбільших у світі архітектурних споруд. Епоха Відродження висунула цілу плеяду блискучих філософів-гуманістів, у працях яких людина в усіх її проявах була основним предметом роздумів. Леонардо Бруні (1370 чи 1374 – 1444 рр.), Лоренцо Валла (1405 чи 1407–1457 рр.) писали про тісний зв'язок культури з життям суспільства, кожного окремого індивіда, прагнули пояснити існування єдиного, нескінченного матеріального світу, виходячи з його власної основи, незалежно від Бога. Цілий ряд гуманістів засуджують як лицемірство заклик церкви до відмови від земних радощів. Найяскравішим явищем італійського гуманізму була діяльність флорентійської платонівської академії. Ідея її заснування належала відомому меценату **Козімо Медичі** (1389 – 1464 рр.), який ознайомившись із вченням Платона, був у захваті від ідей релігійного екуменізму і миру. Засновником і душею академії в 1462 р. стає філософ, поет і лікар Марсіліо Фічіно (1433 – 1499 рр.). Розквіт діяльності академії приходить на 1470–1480 рр., коли до її складу, крім Фічіно, входили поет і філософ Піко делла Мірандола, Лоренцо Медичі Чудовий (онук Козімо Медичі, меценат і поет), поет Анджело Поліціано, молодий Мікеланджело Буонарроті. Велика заслуга Марсіліо Фічіно в тому, що він переклав майже всі праці античного філософа Платона, а згодом і його послідовників – неоплатоників. Фічіно перетворив гуманізм на закінчену філософську систему, заклав основи християнського гуманізму, сутність якого полягала в ототожненні Бога з природою та у творчій активності людини, яка через містичне споглядання на вищих щаблях свого релігійно-духовного розвитку може з'єднуватися з Творцем. Важливим положенням гуманістичної філософії Фічіно є вчення про «Всезагальну релігію», тобто злиття всіх існуючих течій церкви в осягненні Єдиного Бога. Філософські ідеї Фічіно поділяв видатний художник кінця XV ст. **Сандро Боттічеллі**

(1445 – 1510 pp.). Філософія М. Фічіно і живопис С. Боттічеллі – характерний приклад елітарності, вишуканості культури кінця XV ст., що було передвісником кризи Відродження. У кращих творах С. Боттічеллі, таких як «Весна», «Народження Венери», бачимо світ мрій, меланхолію, споглядання краси природи та ідеальних людських образів, далеких від реального життя. (Скульптурний рельєф Донателло «Мадонна із немовлям», картина Якопо дель Селлайо «Орфей і Евридика», картина Перуджіно «Мадонна з немовлям», твори Дж. Белліні, а також майстрів Північного Відродження).

У період **Високого Відродження** культура досягла найвищого підйому і блискавичного розквіту, вийшла за межі Італії, розвинулася в Німеччині, Англії, Франції, Нідерландах, вплинула на розвиток країн Центральної і Східної Європи. Для Високого Відродження характерна насамперед велич художніх задумів і масштабність форм. Це була епоха, що потребувала титанів, і породила їх. За потужністю думки, силою характеру, за рівнем вченості й освіченості не було рівних Леонардо да Вінчі, Рафаелю Санті, Мікеланджело Буонарроті, Дюреру, Тіціану, Еразму Роттердамському. Це люди-універсалиї, які сконцентрували в своїй творчості весь культурний потенціал не тільки Ренесансу, а й попередніх епох. **Мистецтво в цей період продовжує утримувати провідні позиції в культурі.** Твори видатних митців відзначаються тенденціями до синтезу і узагальнення, прагненням до втілення загальнолюдських ідеалів. Головним художнім центром не лише Італії, а й усїєї Європи стає Рим – духовна столиця католицького світу. Не започаткувавши власної художньої школи, Рим збирає кращих художників з інших центрів. Видатні архітектори, скульптори, малярі виконують замовлення папи, кардиналів, працюють над оздобленням їх палаців і резиденцій, а також церков, серед яких перше місце належить собору св. Петра. Центральною постаттю цього часу вважається **Леонардо да Вінчі** (1452 – 1519 pp.). Коло його інтересів і занять здається безмежним (роєктування та будівництво мостів, фортець, дальнобійних гармат, бойових кораблів, тунелів, водогонів, ваяння скульптури, мистецтво живопису).

Леонардо не залишив після себе закінчених наукових трактатів, проте його рукописна спадщина налічує близько 7 тисяч аркушів, де представлені його ідеї, начерки технічних проектів, спостереження за природними явищами і людиною, які збагатили практично всі розділи людського знання. Досить назвати анатомічні й ботанічні дослідження, начерки проектів металургійних печей, ткацького верстата, підводного човна, парашута, танка, літального апарата. У відомому творі «Кодекс Леонардо», що належить одному з приватних зібрань, на вісімнадцяти аркушах з астрономічними, геологічними та гідравлічними студіями міститься 360 малюнків автора. Мистецтво і наука нерозривні в творчості Леонардо. Кожна з його картин є співвідношенням художнього образу з тонкими спостереженнями природних явищ, законів перспективи, геометричних і фізичних закономірностей. Очевидно, в цьому полягає один із секретів «загадковості» леонардових творінь, найвідомішими з яких є фреска «Таємна вечеря», створена в 1495 – 1497 рр. на стіні трапезної церкви Санта-Марія делле Граціє в Мілані, картини «Мадонна Літта» та «Мадонна Бенуа» (80-ті роки), які є окрасою колекції С.-Петербурзького Ермітажу, «Мадонна в скелях» (90-ті роки) – Національна галерея в Лондоні, «Мона Ліза» («Джоконда») (1503 р.), що нині прикрашає один із залів Лувру (Париж).

Найяскравіше, людяніше і життєстверджуюче втілюються ренесансні ідеї у творчості **Рафаеля Санті** (1483 – 1520 рр.). Вже в ранніх його творах ми бачимо образи прекрасних мадонн, що уособлюють споконвічний ідеал жіночої вроди. Такими є «Мадонна Конестабіле» (1502 р.), «Заручини Марії» (1504 р.). Однією з вершин творчості майстра є «**Сікстинська мадонна**», написана в 1515 – 1519 рр. для церкви св. Сікста в м. П'яченца, звідки ця картина згодом потрапила до Дрезденської галереї. Зворушливий образ мадонни із немовлям можна вважати символом усього ренесансного мистецтва. З тривогою і ніжністю звертає молода жінка свій погляд у майбутнє, вона приносить у світ свою дитину, щоб дарувати людству надію на щастя. Видатними творіннями Рафаеля є розписи ватиканського палацу,

серед них – фрески: «Диспут», «Афінська школа», «Парнас». Художник постає тут не лише як майстер композиції і колориту, як монументаліст, а й як справжній знавець історії світової культури. У фресках він зумів достовірно, на основі іконографічних і документальних джерел відтворити образи видатних людей минулих епох – Платона, Арістотеля, Сократа, Діогена, Гомера, Данте та ін. Своїми шедеврами Рафаель стверджує нерозривність епох в історії та культурі людства.

Героїкою боротьби за утвердження нового, вірою в безмежні можливості людини пройнята творчість іншого титана Відродження – **Мікеланджело Буонарроті** (1475 – 1564 рр.) – видатного скульптора, архітектора, художника і поета. У 1501–1504 рр. , майстер створив один з найкращих своїх шедеврів – велетенську (заввишки 5,5 м) статую біблійного героя Давида. Образ Давида став символом захисника свободи свого народу, символом вільнолюбних, демократичних ідей флорентійців. У 1508–1512 рр. Мікеланджело за наказом папи Юлія II розписав стіну і стелю Сікстинської капели у Ватиканському палаці. Сікстинські фрески, безумовно, основа творчого доробку майстра, один з найвищих мистецьких творів в історії світової культури. Площа розписів, виконаних без сторонньої допомоги, становить близько 600 кв. м. Композиція об'єднує триста фігур. Мікеланджело сміливо трактує біблійний сюжет про створення світу як героїчну поему, присвячену творчій могутності людини, героїзму і силі духу тих, хто стояв біля першовитоків людства.

До найвизначніших художніх здобутків Відродження слід віднести творчість майстрів **Північного Ренесансу** (досягнення мистецтва Німеччини, Нідерландів, Франції). Для північних майстрів характерний вплив готичних стильових прийомів, ідей середньовічного містицизму і спіритуалізму. Їхні образи сповнені експресивності, написані в манері жорсткого дослідницького реалізму і натуралізму. Однією з найвизначніших постатей усієї ренесансної культури був німецький художник, гравер, теоретик мистецтва **Альбрехт Дюрер** (1471– 1528 рр.). У творчості Дюрера звучать ідеї італійського

гуманізму і німецької Реформації. В одних своїх творах він виступає як релігійний містик (гравюра «Вершники апокаліпсису», 1498 р.), в інших – як натураліст-дослідник (акварелі «Трава», «Заєць», 1502–1505 рр.), філософ-гуманіст (картина «Чотири апостоли», 1526 р.).

Тривожна і трагічна атмосфера Німеччини часів Реформації знаходить яскравий вияв у творчості **Матіа Нітхардта**, якого з XVII ст. називають Грюневальдом (1473–1528 рр.). Центральним твором художника є Ізенгеймський вівтар із сценами розп'яття та воскресіння. Подібного за експресією і містикою твору немає у всьому мистецтві Відродження. Обличчя розп'ятого на хресті Ісуса спотворено страшними муками, його тіло понівечене тортурами. Незвичним і страшним явищем називають дослідники цей твір художника. Ідеї Реформації і гуманізму пройшли через серця багатьох митців Німеччини, Франції, Нідерландів, пізніше – Польщі та України, знайшовши своєрідне переплетення в їх творчих здобутках.

В історії світового мистецтва одне з найпочесніших місць належить нідерландцю **Пітеру Брейгелю** (між 1525 і 1530–1569 рр.). Злетом своїх творів Брейгель належить до **Високого Відродження**. Одним з перших у європейському мистецтві художник у своїх картинах почав зображувати життя простого люду, селян. Брейгель – перший пейзажист, у картинах якого природа виступає не в ролі фону до основного сюжету, а відіграє філософсько-космічну роль («Мисливці на снігу», «Жнива», 1565). У період Високого Відродження продовжує розвиватись гуманістична думка. Її найвищим досягненням була філософія і практична діяльність видатного нідерландського гуманіста **Еразма Роттердамського** Дезідерія (1469 – 1536 рр.). Він жив і працював в Італії, Нідерландах, Франції, Англії, Швейцарії.. Сатира «Похвала Глупоті» (1509 р.), найвідоміша з робіт Еразма, – яскравий памфлет, написаний у формі пародії. Істинне християнське благочестя, на думку автора, не у формальному виконанні обрядів, а в дотриманні законів любові й милосердя. Е. Роттердамського називають останнім великим гуманістом. Неможливо обійти осторонь особу видатного англійського

гуманіста **Томаса Мора** (1478 –1535 рр.). Написавши хроніку «Історія Річарда III», Мор справедливо заслужив ім'я батька нової англійської прози. Усьому світу відома “Утопія” (1516), в якій Мор намагався змалювати справедливе суспільство, культури що живе за законами чесної праці, рівності всіх громадян, відсутності експлуатації і визиску, вади яких уже в той час були помітними.

Термін «**Пізній Ренесанс**» досить умовний. Він одночасно говорить про розвиток культури і про початок кризових явищ у ній. Найбільш наочно виявилась криза ренесансного ідеалу в мистецтві. У 30 – 40-х роках XVI ст. в італійському, а згодом і у всьому західноєвропейському мистецтві починають панувати принципи маньєризму (від лат. *maniera* – прийом). Для нього характерні перевага форми над ідейним змістом твору, естетична вишуканість, розраховані на зовнішній ефект прийоми, за якими приховується бідність або взагалі відсутність творчої ідеї. На зміну простоті і ясності приходять складність, загадковість, гуманістичний пафос, героїку і демократизм підмінюють міфологізм, гіпертрофована чуттєвість, релігійна екзальтація образів. Маньєризм був першою стадією переходу до естетики нового художнього стилю бароко. Тільки в літературі Пізнього Відродження з найбільшою силою прозвучали трагічні мотиви ренесансного гуманізму, немовби на завершення довгої історії розвитку гуманістичної думки. Найвищі досягнення літератури усього Відродження пов'язують з іменами французького письменника гуманіста **Франсуа Рабле** (1494 – 1553 рр.), іспанця **Сааведро Мігель де Сервантеса** (1547 – 1616 рр.) та англійського поета і драматурга **Уільяма Шекспіра** (1564 –1616 рр.). У відомому романі Ф. Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель» вже викриваються очевидні і трагічні суперечності гуманізму. Рабле – видатний європейський сатирик, який найбільше пов'язаний з народною культурою. Всесвітньовідомий роман М. де Сервантеса «Вигадливий ідальго Дон Кіхот Ламанчський» (1605 р.), не стільки сатира на суспільні ідеали попередніх епох в історії Іспанії, скільки трагічне усвідомлення їх розходження із реальним життям. Особиста героїка,

благородство, безкорисне служіння добру, характерні для Середньовіччя і Відродження, стали зайвими. Ідеї гуманізму найпоплідовніше втілені у драматургічних творах У. Шекспіра. Гуманістична ідеологія втілюється спочатку в ключовій ідеї історичних хронік («Річард III», «Приборкання норвільової») – правомірності перемоги централізованої влади над анархічним свавіллям. Пізніше в трагедіях «Юлій Цезар», «Гамлет» соціальні суперечності сприймаються як трагічна невідповідність гуманістичним ідеалам усього минулого, сучасного і майбутнього людства. Суть трагічного гуманізму Шекспіра розкрита в особі головного героя, який, подібно до Гамлета та Короля Ліра, спроможний в особистих бідах бачити лихо Всесвіту, сміливо вступити в боротьбу з ним і перемогти, навіть ціною власного життя.

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 41 - 43.*
2. *Білозуб Л. М. Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 63 - 77.*
3. *Шевнюк О. Л. Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 190 - 224 .*

ТЕМА 7. Просвітництво та європейське мистецтво XVII – XVIII ст.

Великі географічні відкриття кінця XV – початку XVI ст., європейський гуманізм та Реформація, створення мануфактурного, а пізніше і промислового виробництва кардинально змінили становище людини в суспільстві, сприяючи переосмисленню її зв'язку з природою, спонукали до нових методів дослідження навколишнього світу та його освоєння. Загалом XVII ст. – це час, коли людство з оптимізмом дивилось у майбутнє, сподіваючись на можливість його удосконалення на гуманістичних, життєстверджуючих, творчих засадах.

Для XVII ст. характерна наукова революція, коли розвиток наукових знань почав випереджати техніку. Характерною рисою наукової революції XVII ст. стала її потужність, бурхливість та експериментальність.

Людство вірило в свою творчу здатність, а тому рішуче йшло назустріч революційним змінам. Переломним моментом в історії людства вважається XVIII ст., яке по праву називають віком Просвітництва. **Просвітництво – це політичний, ідейнофілософський та культурний рух, поширений у країнах Західної Європи та Північної Америки у XVII–XVIII ст.** Просвітники критикували феодальнорелігійний спосіб життя і утверджували духовно-ідеологічні та політичні засади буржуазного суспільства.

Термін «Просвітництво» вперше вживається у Вольтера та Й.-Г. Гердера, але утвердився після статті І. Канта «Що таке Просвітництво?» (1784 р.). Ідеологічна доктрина Просвітництва виникла в Англії у XVII ст. (Дж. Локк) і отримала свій широкий розвиток у XVIII ст. у Франції (Вольтер, Ж. Л. д'Аламбер, Д. Дідро, Ш. Л. Монтеск'є, К. А. Гельвецій, П. А. Д. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо та ін.)

Джон Локк (1632–1704 рр.) – англійський просвітителю і політичний діяч, який розробив емпіричну теорію пізнання та ідейнотеоретичну доктрину лібералізму. Він відстоював право на релігійну свободу, виступав за віротерпимість. Вчений заперечував право абсолютної королівської влади, виправдовував парламентську монархію та відстоював непорушність «невідчужених», «природних прав людини»: право рівності, право на життя, свободу, власність. Дж. Локк став першим філософом, який написав Конституцію для Північної Кароліни, схвалену 1669 р. народними зборами.

Французьке Просвітництво, що визначалось насамперед своєю ідейноорганізаційною завершеністю, послідовністю, висунуло ідеї буржуазної демократії. Спираючись на теоретичні положення Дж. Локка про «невідчужені», «природні права людини», просвітники висунули ідею «суспільного договору» (Ж.-Ж. Руссо), свободи (слова, совісті, друку), рівності, вільної праці на благо суспільства, розумного егоїзму та всебічного

розвитку особистості, що знайшли втілення у «Декларації прав людини і громадянина» (1789 р.). Саме цей документ став зразком для розроблення основних засад «Загальної декларації прав людини», прийнятої ООН у ХХ ст. Просвітники вели боротьбу з релігійним фанатизмом, офіційною догматикою католицької церкви, абсолютизмом, становими умовностями та іншими феодальними пережитками, активно пропагували вивчення природи, розвиток науки і техніки, поширення освіти та наукових знань. Просвітники ідеологічно підготували революційні події 1789 р.

У соціальних питаннях просвітники були ідеалістами. Вони вважали, що досягнення ідеального суспільства можливе лише через звільнення людини від релігійних та станових забобонів, через розповсюдження освіти й науки. Просвітники не могли передбачити того, що висунуті ними гасла свободи, рівності, братства, під якими пройшла Французька революція 1789 р., не будуть використані сповна. Невиправданими залишились надії деяких просвітників щодо вирішення соціальних питань зведенням на трон освічених монархів. Педагогічна доктрина Просвітництва спрямовувалась не на формуванняуніверсальної людини, що було характерним для епохи Відродження, а на підготовку “маленької людини” до життя, завдаючи тим самим удар по освітянському елітаризму попередньої доби.

Розглядаючи людину як абстрактну родову істоту, в літературі просвітники висунули ідею “робінзонади”, яка стала досить популярною завдяки роману **Даніеля Дефо** «Робінзон Крузо» (1719 р.). Тема розумного егоїзму, активної, життєстверджуючої позиції, необмежених людських можливостей та їх реалізації актуальна і в наш час. Ідея “робінзонади” переконливо доводить, що з найбезнадійніших ситуацій завжди є вихід, але для цього потрібно докласти власних зусиль, неабиякої праці, стійкості, мужності, бути впевненим у своїх силі та розумі. Література Просвітництва відбила суперечності в таборі її носіїв. Зокрема, в літературнохудожніх формах виділилися такі основні течії, як просвітницький класицизм (О. Поп, Вольтер), просвітницький реалізм (Д. Дефо, Д. Дідро, А. Ф. Прево,

Г. Е. Лессінг) та сентименталізм (С. Річардсон, Л. Стерн, Ж.-Ж. Руссо). Просвітницький класицизм існував протягом XVIII ст., ставши панівним наприкінці століття. Класичний образ людини, яка свідомо ставиться до себе і навколишнього світу, був співзвучний позиції просвітників. Проте останні змінили соціальнополітичну орієнтацію та поглибили ідейну основу класичного твору. Зокрема, Вольтер – послідовник театральних традицій XVII ст., прихильник Мольєра, написав 52 п'єси та 27 трагедій, пронизаних ідеєю віротерпимості, засудженням релігійного фанатизму, абсолютистського гніту та клерикалізму («Задіг, або доля», «Кандід, або оптимізм», «Історія мандр Скарментадо», «Фанатизм, або Магомет Пророк», «Меропа» та ін.).

У другій половині XVIII ст. як оригінальне художньоестетичне явище оформлюється німецький так званий веймарівський **класицизм**, представлений творами Й. В. Гете («Фауст») та Й. Ф. Шіллера («Розбійники», «Валенштейн»). На відміну від французького, німецький класицизм передусім звертався до етичних та моральних проблем, до виховання гармонійної особистості. В епоху Просвітництва набула розвитку поезія, що з позицій розважливості (А. Поп, Вольтер) наприкінці XVIII ст. еволюціонувала до лірики, заснованої на традиціях народної поезії (Р. Бернс, Й. В. Гете).

Просвітницький реалізм вивів на перший план героїв з демократичного середовища, показав їхню боротьбу за існування, за визнання в суспільстві, за утвердження почуття гідності. Зокрема, подолати абстрактні норми моралістики **Д. Дідро** намагався через поєднання в одному персонажі (племіннику Рамо) цинізму і гострого критицизму («Племінник Рамо»), **П. О. Бомарше** – крутіства і кмітливості в образі Фігаро («Севільський цирюльник» та «Весілля Фігаро»). Головним досягненням просвітницької літератури стали реалістичні романи, що виростили з нарисів. Сатира (Дж. Свіфт «Мандри Гуллівера», 1726 р.) критикувала вади не лише феодального, а й буржуазного устрою. У романах **Антуана-Франсуа Прево** бурхливі

людські пристрасті стикалися зі звичайними обставинами життя – матеріальними, сімейними, через що переживання ставали не абстрактними, як у класичних творах, а реальними, злободенними. Водночас А. Ф. Прево порушив канони просвітницької літератури. Він не лише вивів на сцену жертв станових забобонів, соціальних умов життя, а поглибив людську драму внутрішніми, психологічними чинниками, насамперед якостями характеру («Записки знатної людини», «Історія кавалера де Гріє та Манон Леско»). Отже, **література Просвітництва** створила не лише такі жанри, як роман, філософська повість, казка, сімейна і філософська драма, а й піднесла естетичні цінності, демократизувала літературу, наблизивши мистецтво слова до широких верств суспільства, **сприяла піднесенню та посиленню ролі театрального мистецтва в житті суспільства.**

Доба Просвітництва стала важливою і з погляду становлення й **розвитку музичного та оперного мистецтва.** Вона поєднала барочний світогляд епохи бароко з ідеологією Просвітництва. Саме тому цей період такий багатий на різноманітність та новаторство тем, форм та засобів музичного вираження. Зокрема, на зміну клавірним інструментам XVII ст. (клавикорд, клавіцимбали, клавіцентеріум, клавесин) у XVIII ст. приходять молоткове фортепіано, що дало можливість значно збагатити структуру музичного твору.

Розвиток нових жанрів інструментальної музики, зокрема фортепіанної сонати, пов'язаний з творчістю **Г. Ф. Генделя**, а нове вирішення поліфонічного жанру запропонував **Й. С. Бах**. Вершиною творчості Баха стали опери «Страсті за Іоаном» та «Страсті за Матфієм», гармонійно поєднавши хорову, органу музику з реалістичністю євангельських образів. У моду ввійшло скрипкове мистецтво. В умовах гострої критики торувала дорогу **опера** (перша опера була поставлена у Венеції в 1637 р.), яку протягом певного часу вважали маловартісним ліричним жанром, переважно за її тривіальне лібретто та стереотипність оперних умовностей. З розвитком опери тісно пов'язана творчість Георга-Фрідріха Генделя (1685 –1759 рр).

Композитор працював на зламі епох Бароко і Просвітництва, що давало йому можливість в одному творі поєднати реалістичне і фантастичне, комічне і трагічне, досягти гармонійної єдності музики і драматургії. Відповідно до змісту епохи Г.- Ф. Гендель трактує проблему щастя особистості та громадянського обов'язку. Ідея розуму у творчості Генделя виражалася через здатність героїв аналізувати та усвідомлювати свої почуття та вчинки. Композитор написав 42 опери, та однією з найкращих вважав оперу «Тамерлан». Мелодійність та гармонія його творів визначила напрям розвитку музичного мистецтва в майбутньому. Суттєве реформування оперного мистецтва пов'язане з ім'ям **Хрістофа Віллібальда Глюка** (1714–1787 рр.). Він поєднав буфонадний, пародійний, стиль з елементами драматизму, героїки, трагедійності та психологізму. Найвищого розвитку набуло музичне мистецтво у творчості віденських класиків: **Йозефа Гайдна** (1732–1809 рр.), **Вольфганга-Амадея Моцарта** (1756 –1791 рр.), **Людвіга Ван Бетховена** (1770 –1827 р.). Буфонадний (пародійно-комедійний) стиль в опері поклав початок великій дискусії у пресі – «війні буфонів», що сприяла розвитку театрального мистецтва загалом. **Опера-буф** виникла як інтермедія, автономна змістовно та ізольована від основного лібретто. Для неї стало характерним використання балетних сценок, що з 1684 р. набуло рис самостійного балетного жанру. Комедійний жанр, що тяжів до демократичних ідей, привів до становлення театру-буф. Незважаючи на банальність та вульгаризацію сюжету, він давав можливість використовувати фольклорні мотиви, що особливо було характерним для німецького театру. Однак загалом тогочасний театр був досить спрощеним: стереотипність сюжету, еталонність поведінки героїв обмежували розвиток цього виду мистецтва.

Традиційну вульгаризацію драматургії і театру реформував на засадах просвітництва **Карло Гольдоні** (1707 – 1793 рр.), який поєднав «комедію почуття» і «комедію інтриги», створивши тип «комедії середовища». Він оновив драматургію яскравими характерами, зробив її змістовною,

пов'язаною з реальним життям, наповненим дотепною критикою пороків суспільства. Гольдоні написав 267 п'єс, з яких донині користується популярністю п'єса «Слуга двох панів».

Як альтернатива нігілізму та егоцентризму виступає творчість **Карло Гоцці** (1720 – 1806 рр.), що набула розквіту в 50-х роках XVIII ст. Його казки, зокрема «Любов до трьох апельсинів», «Король-олень», «Турандот», «Жінка-змія» та інші, не втратили своєї привабливості й донині. У своїх творах митець апелює до почуття та розвінчує авторитети. К. Гоцці широко використовував алегорію, притчу, традиції ярмаркового театру та гротеску. З другої половини XVIII ст. комедія відкрила шлях до трагедії. Для неї стало характерним поєднання войовничих та батальних сюжетів з еротикою та героїкою, що відбивало дух Нового часу.

Художньо-мистецьке життя XVII ст. відбивало подих кардинальних суспільних змін. Рух Контрреформації, що пронизував католицьке богослов'я, політику та культуру, був спрямований проти ідеалів Реформації та гуманізму. Головним знаряддям Контрреформації стала інквізиція. Але далекоглядні діячі церкви закликали боротися з протестантизмом не через переслідування, а через створення нової системи духовного виховання особистості в тому числі засобами мистецтва. Ці ідеї лягли в основу нового стилю, що розпочав формуватися в другій половині XVI ст. в лоні католицької церкви (Італія, Іспанія). Розвивався він нерівномірно майже до кінця XVIII ст. і отримав назву **бароко** (від італ. *barocco* – вигадливий, химерний, дивний; від порт. *perola barocca* – **перлина неправильної форми**), охопивши не лише всі види художньої творчості (літературу, музику, театр, архітектуру, образотворче мистецтво), а й світогляд та спосіб життя тогочасної людини. Вийшовши з лона церкви (католицьке бароко), новий стиль активно втягував у мистецько-естетичний вир світські верстви населення, знайшовши співзвучність з їхніми запитамі, умонастроями, смаками (світське бароко).

Ідеологічно **стиль бароко** відповідав інтересам різних верств суспільства. Релігійно-аристократичні прошарки через ідеологію та світогляд барокко прагнули зберегти свій час, привілеї та владу. У вищих сферах суспільства ідея марноти світу поєднувалася з жагою життя та потягом до насолод (гедонізму). Бюргерство і народні маси, які стомилися від спустошливих війн, нестабільності життя, шукали в бароко духовний спокій. Стиль бароко досить динамічний. Йому властиві театральність, ілюзорність, емоційність, що відбивало суперечливість світобачення тогочасної людини, коли у її свідомості стикались фантазія і реальність.

У літературі ознаки бароко виявилися в різних «стильових рівнях». Поряд з **«високим»** бароко в панегіричній поезії, трагедії, героїчній поемі розвивалось помірковане бароко – релігійна і світська лірика, пастораль, притча, елегія, що відрізнялися простотою будови. На середньому стильовому рівні виникла оповідна проза: мандрі, утопії, політичні трактати, наукові твори.

Нижній рівень літературного бароко пов'язаний з міською (міщанською) лірикою. Мистецтво бароко поєднало в собі нібито несумісні елементи: ірраціональність, містику, фантастичність, експресію. Йому притаманні специфічні риси: перевага в релігійних сюжетах зображень чудес та мучеництва; динаміка, що йде на зміну статичності та стриманості мистецтва Відродження; контрастність, асиметрія, гігантоманія, перевантаження декором, живописна ілюзорність, що намагається ввести око в оману; архітектурні ансамблі та синтез мистецтв, коли в одному творі поєднувалися різні жанри: архітектура, живопис, скульптура, декоративне оздоблення.

В епоху Бароко набрало довершеності **міське будівництво**. Ансамблі характерні не лише для окремих споруд, а й для вулиць, що набули чіткої прямолінійної форми. Початок і кінець вулиці прикрашався скульптурними чи архітектурними спорудами.

В Італії **Д. Фонтана** започаткував трипроменеву систему вуличного проектування (від однієї площі розходяться три вулиці),

що відіграло виняткову роль у майбутньому європейському містобудуванні. Найяскравіше бароко виявилось в католицьких країнах: Італії, Іспанії, Португалії, Фландрії, Чехії, Польщі; дещо менше – у Німеччині, Англії. У Франції та Голландії бароко не відіграло провідної ролі. В Україні барокко знайшло своєрідний та блискучий прояв лише наприкінці XVII – XVIII ст.

Відповідно в мистецтві бароко виділяють різні національні школи: італійську, іспанську, фламандську, голландську, французьку, українську тощо. Видатні майстри XVII–XVIII ст., імена яких пов'язані з характерними для бароко архітектурними спорудами¹: в Італії – К. Мадерна, Ф. Барроміні, Д. Л. Берніні; у Франції – Ж. Лемерсьє. Першим зразком стилю бароко вважається церква Іль-Джезу, побудована 1575 р. архітекторами Джакомо Бароцці да Вінййола та Джакомо делла Порта. Л. Лево, А. Куазевокс; в Англії – К. Рен та ін.

Одним з найяскравіших представників барокового мистецтва Італії, законодавцем смаку та моди епохи Бароко був **Джованні-Лоренцо (Джанлоренцо) Берніні**. Він не лише видатний зодчий (завершив будівництво та оздоблення Собору св. Петра в Римі і площі перед ним, спорудив численні архітектурні ансамблі), а й неперевершений декоратор та скульптор, який досяг вершин психологічної експресії, пластичності та динаміки форм у мармурі («Екстаз святої Терези», «Аполлон і Дафна», «Давид», «Викрадення Прозерпіни»). Д.-Л. Берніні утверджував нові барочні форми в архітектурі Риму, створюючи неповторний святковий образ «вічного міста». Митець уславився і як самобутній портретист, а працюючи в жанрі шаржу, започаткував основи карикатури.

В **образотворчому мистецтві** видатними представниками бароко в Іспанії стали **Ель Греко** – Д. Теотекопулі (1541–1614 рр.), Ф. Рибальта (1551–1628 рр.), Х. Рибера (1591–1652 рр.), Ф. де Сурбаран (1598 –1664 рр.). Найяскравішою постаттю «золотого іспанського віку» вважається **Дієго-Родригес де Сильва Веласкес** (1599 –1660 рр.) та ін. Золотий вік іспанського живопису завершує творчість **Бартоломео Естебана Мурільйо**

(1618 –1682 pp.) – одного із засновників, а пізніше президента Севільської художньої академії. Його полотна на біблійні сюжети («Мадонна з немовлям», «Непорочне зачаття», «Святе сімейство»), як і зображення дітей вулиці («Хлопчик з собакою», «Продавщиця фруктів» та ін.), принесли художнику європейську славу. Х. де Сурбаран (син Ф. де Сурбарана) автор «Натюрморту з млинком для шоколаду». Твори цього майстра, який помер у ранньому віці, вважаються рідкісними. Картина Д. Веласкеса «Портрет інфанти Маргарити», у якій художник зумів тонко, артистично і благородно передати холодну замкненість спадкоємниці престолу і водночас зворушливу незахищеність дитини.

Історико-культурний розвиток **фламандської та голландської** шкіл ішов різними шляхами, що було пов'язано з буржуазною революцією в Нідерландах. Зокрема, сім провінцій, що звільнилися від іспанського панування, стали називатися Голландією, а південні провінції, що залишались у повній залежності від Іспанії, – Фландрією (сучасна Бельгія). Відповідно і мистецтво XVII ст. розділилося на дві школи: голландську та фламандську.

Найвидатнішим представником барокового живопису Фландрії XVII ст. по праву вважається **Пітер-Пауль Рубенс** (1557–1640 pp.). Художник започаткував фламандську школу живопису, що справила величезний вплив на розвиток європейського мистецтва. Універсалізм творчого обдарування П.-П. Рубенса, титанічна працездатність зближують його з майстрами Відродження. Мистецтво художника – це типовий стиль світського бароко з яскраво вираженими національними особливостями. Для рубенсівських картин характерне життєствердуюче начало, перевага почуттів динамізм композицій. У творчості П.-П. Рубенса переважали біблійні та міфологічні сюжети. У цьому жанрі написані картини «Останнє причастя Св. Франциска», «Битва греків з амазонками», «Персей і Андромеда». Майстер написав достатньо портретів, але йому бракувало психологічного відчуття. Водночас у серії портретів близьких йому людей («Автопортрет з дружиною

Ізабеллою Брандт», «Портрет Ізабелли Брандт», «Портрет Єлени Фоурмен» та ін.) художник зумів зобразити душевні якості та передати їх внутрішній світ.

З талановитих учнів П.-П. Рубенса, які примножили славу його школи, слід виділити А. ван Дейка (1599 –1641 рр.) та Я. Йорданса (1593 –1678 рр.). Гордістю колекції Музею мистецтв ім. Богдана і Варвари Ханенків в Києві є полотна майстрів фламандської школи: оригінальний ескіз П.-П. Рубенса «Бог ріки Шельди, Кібелла і богиня Антверпена», Я. Йорданса «Амур і сплячі німфи» та А. ван Дейка «Портрет чоловіка в чорному».

Найвидатнішими представниками голландської школи живопису є **Франс Хальс** (між 1581 і 1585–1666 рр.) та **Рембрандт Харменс ван Рейн** (1606 –1669 рр.). Їх творчість відзначає реалізм та національна самобутність. Підсумком голландської школи живопису став мистецький доробок **Рембрандта**. Його творчість, як і будь-якого геніального художника, вийшла за межі суто голландського малярства. Пензлю митця належать такі шедеври, як «Флора», «Автопортрет з Саскією», «Виступ стрілкової роти капітана Франса БаннінгаКока» («Нічна варта»), «Даная», «Повернення блудного сина» та ін. Рембрандт став неперевершеним майстром офорту, рівних якому немає у світовому мистецтві.

Батьківщиною нового стилю **рококо** (від франц. rocaille – мушля) стала Франція. Таку назву рококо отримав за манірність, легкість, декоративну театральність, пристрасть до складних вишуканих форм, вигадливих ліній. Він з'явився на початку XVIII ст. і панував до середини століття, але його вплив на європейську культуру відчувався аж до кінця XVIII ст.

Рококо – суто світський стиль, досить популярний у феодално-аристократичних колах французького двору, хоч стилістично наближений до бароко. У мистецькому плані «легковажний» рококо був протилежним «важкій урочистості бароко». Тривалий час існувала думка, що рококо – це лише відгалуження пізнього бароко, що втратив монументальність великого стилю. Проте рококо склався у власну закінчену стильову систему, яка

частково наслідувала бароко, але більше видозмінила його. Рококо начебто нагадував про швидкоплинність життя, закликаючи жити лише сьогоднішнім днем, отримуючи всі його насолоди. «Після нас – хоч потоп», – цей вислів Людовика XIV може слугувати гаслом новонародженого стилю рококо і водночас епохи, що вмирала.

У мистецтві рококо відчувається тяжіння до інтимності, камерності, щирості. Воно тісно пов'язане з побутом та прикладним мистецтвом. Світ мініатюрних форм рококо знайшов свій найбільший вияв у посуді, бронзі, меблях, порцеляні, оформленні інтер'єру. Мистецтво рококо побудовано на асиметрії, грі уяви. Сюжетна тематика виключно еротична, любовна. Історичні, міфологічні, біблійні чи жанрові мотиви подано через призму кохання. Однак за зовнішньою легковажністю цього стилю відчувається потяг до сентименталізму, зображення тонких почуттів, інтерес до особистості та пошуку сенсу життя. Передвісником рококо став **Антуан (Жан) Ватто** (1684–1721 рр.), який створив у мистецтві свій неповторний образ колориту та театральності («гри в театр»).

Справжнім представником мистецтва рококо вважається «перший художник короля» – **Франсуа Буше** (1703–1770 рр.). У його творчості культура рококо виявилася повною мірою: гедонізм, доведений до фривольності, відсутність раціоналізму та конструктивізму. Ф. Буше став об'єктом гострої критики Д. Дідро, проте останній не відмовляв художнику у високому фаховому виконанні його картин: «Тріумф Венери», «Купання Діани» тощо. Панно Ф. Буше «Амури» відтворює типові для рококо складні рухи фігур, композиційний ритм, пишні деталі, палітру пастельних кольорів.

На хвилі суспільного піднесення та формування нації у Франції XVII ст. виник новий художній стиль – **класицизм** (від лат. *classicus* – зразковий).

Класицизм – це художній стиль та естетичний напрям у європейській літературі та мистецтві XVII – XVIII ст., однією з рис якого було звернення до образів і форм античного мистецтва і літератури як ідеального художньоестетичного еталона. Його ідейним підґрунтям став раціоналізм.

Предметом мистецтва класицизму проголошувалося лише прекрасне і піднесене. Творці цього художньо мистецького стилю вважали, що краса існує об'єктивно, тому її можна досягнути розумом. Прибічники класицизму відстоювали принцип “наслідування природи” і відповідно – суворого дотримання правил, встановлених під час вивчення стародавніх пам'яток. Класичний образ тяжів до зразка, що відповідало суспільно виховній функції художньої творчості. Основні сюжети для класичного твору бралися з міфології, історії чи біблійних текстів та типізувалися з огляду на тогочасну дійсність.

У літературі утверджувалась ієрархія жанрів, які поділялися на **високі** (трагедія, епопея, ода) та **низькі** (комедія, сатира, байка). Кожен жанр мав свої канони та чіткі межі, що не допускали їх змішування. Провідне місце в цій ієрархії належало трагедії. Трагедії П. Корнеля та Ж. Расіна, байки Ж. Лафонтена, сатира Н. Буало, комедії Мольєра не лише намагалися вирішити суспільні конфлікти в ідеальній сфері античності, а переносили їх у зону тогочасних соціально-етичних, моральних колізій, що спричинило розвиток реалізму. Найбільше це стосувалося творчості Мольєра, яка поєднала різні ідейно-художні течії, визначивши подальший розвиток літератури.

Комедії **Мольєра** перестали бути «низьким» жанром. Його найкращі п'єси за тематикою, філософським, психологічним та моральним звучанням досягли рівня трагедії. З кінця XVII ст. класицизм вступив у смугу занепаду, відродившись в епоху Просвітництва.

Засновником класичного напрямку в мистецтві Франції XVII ст. став **Нікола Пуссен** (1594–1665 рр.). Він не мав багато учнів, проте йому вдалося створити власну школу живопису. Творчість майстра вважалася вершиною французького класицизму і в майбутньому вплинула на багатьох митців. Однак мистецтво класицизму, виробивши канони засновані на художньо-естетичних традиціях Н. Пуссена, потребувало їх обов'язкового дотримання. Тому рівень мистецтва класицизму під впливом жорсткої системи вимог

почав знижуватись, оскільки творчий процес перетворився на просте наслідування.

Академія живопису і скульптури (1648 р.) та Академія архітектури (1671 р.) Франції у другій половині XVII ст. повністю регламентували всі види мистецької діяльності й самі перебували під цілковитим контролем королівської влади. Класицизм став офіційним уніфікованим стилем. Він найповніше відповідав ідеалу епохи абсолютизму, «le grand siecle» («великому віку») Короля-Сонця – Людовика XIV. За його часів у стилі класицизму було зведено Версальський палац з дивовижним парком, Будинок та Собор Інвалідів, Вандомську площу та Площу Перемог у Парижі, відновлюються роботи в Луврі.

Жорстка уніфікація та регламентація канонів живопису Франції другої половини XVII ст. призвели до утворення певного мистецького вакууму. Не було жодного визначного художника, який досяг би рівня Н. Пуссена. Проте з середини XVIII ст. європейське мистецтво знову звернулося до класики, але на новій ідейній основі. Нею стала ідеологія Просвітництва. Археологічні розкопки Помпеї, розпочаті 1748 р., наукові дослідження з античної культури значно розширювали уявлення про римське мистецтво та сприяли розвитку нового стилю – *неокласицизму* (від грец. *neos* – *новий* і *класицизм*). Ідейним натхненником неокласицизму став **Йоганн Іоакім Вінкельман** (1717–1768 рр.) – засновник історії мистецтв як науки, автор праць з античного мистецтвознавства, що отримали європейське визнання.

Працями загальнотеоретичного характеру, що вплинули на оформлення стилю, були «Розмови про мистецтво» Ж.-Ж. Руссо, який відстоював засади натуралізму і природності у мистецтві, та трактат “Лаокоон”, видатного представника європейського просвітництва, теоретика мистецтва та літературного критика Г. Е. Лессінга. Отже, активний пошук ідеалу досконалої людини та суспільства, нова хвиля захоплення історією та культурою античності висунули на перший план суспільно-громадське звучання мистецького твору, його виховний потенціал.

Художнім кредо неокласицизму стало гасло «архітектура, що говорить». У мистецтві цього напрямку переважали прості, лаконічні, геометричні правильні форми, простежувався зв'язок з реалізмом, що найсильніше виявилось в творчості французького художника **Жана-Батіста-Сімеона Шардена** (1699–1779 рр.).

В Італії і Франції та частково в Німеччині неокласицизм існував поряд з рококо. На відміну від класицизму, в моду ввійшло не лише мистецтво Риму, а й Еллади, оскільки в ньому більше тепла, гуманізму, поетичності, патріотизму та героїки. Став популярним не регулярний французький парк, а англійський ландшафт, якого не торкнулася рука людини. У XVIII ст. зменшилася залежність художників від приватних замовників.

У галузі **архітектури** в стилі неокласицизму побудована площа Згоди (Concorde) в Парижі та Малий Тріанон у Версалі архітектора **Ж.-А. Габріеля** (1698–1782 рр.). Найбільшою спорудою неокласицизму стала церква св. Женеви в Парижі, яку в роки Французької революції перейменували на Пантеон. Сюди були перенесені останки найвидатніших людей Франції, в тому числі і її будівничого – архітектора **Ж.-С. Суфло** (1713–1780 рр.).

Неокласицизм у контексті англійського мистецтва не виділяється. Англійське Просвітництво було досить зрілим уже в 40-х роках XVIII ст., і його гуманістичний вплив благодійно позначився на культурі. Становлення англійської національної школи живопису пов'язане з **Уільямом Хогартом** (1697–1764 рр.), який був єдиним художником англійського Просвітництва і першим живописцем-просвітителем у Європі. Дві сторони просвітительської естетики Англії (раціоналістична та емоціональна) відповідно виражені в творчості **Джошуа Рейнолдса** (1723–1792 рр.) та **Томаса Гейнсборо** (1727–1788 рр.).

У Росії неокласицизм не розвинувся у стильову систему. Риси рококо оригінально переплелися з класицизмом. Російський класицизм став однією із самобутніх і яскравих сторінок європейського мистецтва. З'явившись у XVIII ст., він набув довершення в XIX ст. Видатними представниками

російського класицизму XVIII ст. в архітектурі були В. Баженов, М. Казаков, Д. Кваренгі та ін., у скульптурі – М. Козловський (виходець з України), Ф. Шубін, Ф. Щедрін, Е. Фальконе та інші, у малярстві – І. Нікітін, Ф. Рокотов, Д. Левицький та В. Боровиковський (два останні – з України), Ф. Алексеев та ін.

Отже, європейська культура XVII–XVIII ст., яка розвивалася на засадах раціоналізму та просвітництва, виробила нові методи, засоби наукового пізнання та освоєння навколишнього середовища, сформувала світогляд, вільний від феодальних забобонів, ідейно підготувала революційні зрушення в Західній Європі, що найповніше виразилися в ідеалах Французької революції, створила нові засоби художньо-мистецького відображення навколишнього світу.

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 44 - 49.*
2. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 78 - 98.*
3. Шевнюк О. Л. *Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 236 - 269.*

ТЕМА 8. Розвиток мистецтва на українських землях у XVII – поч. XIX ст.

Українське **бароко** XVII–XVIII ст. знайшло втілення у матеріальних і духовних надбаннях. Елітарні мотиви в українському бароко були притаманні лише літературному процесу, всі ж інші види барокового мистецтва – досить демократичні сюжетно, з використанням традицій народної творчості. Українське бароко утверджувало образи, які характеризували колективні, суспільні, національні риси народу в цілому. До естетичних особливосте українського бароко можна віднести багатобарвність, контрастність, мальовничість, посилену декоративність,

динамізм і головне – небачену вигадливість форм. Світоглядні засади українського бароко втілились в образі України у вигляді одягненої в порфіру і коронованої Діви, яка просить покровительства у митрополита київського Іосафа Кроковського (гравюра І. Щирського «Всенародне торжество»).

Стиль бароко в українському живопису позначений національною індивідуальністю, він виявився у виникненні особливих жанрів в образотворчому мистецтві, у суто українському відтворенні образів, доборі технічних прийомів. Українські художники продовжили традиції візантійського, давньоруського, давньоукраїнського, а також ренесансного живопису і тому стримано ставилися до пишних та динамічних форм європейського барокового смаку. Тематично живопис залишався релігійним, однак основним змістом його стають гуманістичні ідеї, активніше розвиваються форми монументального настінного розпису, станкового іконопису, портрета.

Монументальний стінопис того часу поділявся на дві групи. Перша група розписів, пов'язана з дерев'яними церквами, стоїть на межі між професійним малярством та народним примітивом; вона відзначається яскравими рисами народного мистецького світосприймання. Монументальний живопис у дерев'яних храмах представлений пам'ятками переважно Західної України та Закарпаття (розписи церкви св. Юра у Дрогобичі, розписи нефа Миколаївської церкви в с. Колодному на Закарпатті та ін.).

Друга група – це монументальні розписи в мурованих спорудах. З них у другій половині XVII – XVIII ст. можна виділити дві групи пам'яток: 1) Києва й Лівобережжя; 2) Правобережної та Західної України. Велику роль у розвитку живопису відігравали малярні школи Києво-Печерської лаври, що в 1763 р. об'єдналися в одну малярню, малярні при Софіївському соборі, полтавському та інших монастирях. Існувала система художнього виховання і в Києво-Могилянській академії. З другої половини XVIII ст. початкову

малярську освіту здобували в Харківському колегіумі. Силами українських живописців було розписано багато храмів Києва, Чернігова, Полтави, Переяслава, Ніжина та інших міст.

У XVIII ст. монументальний живопис поширився і на декорування католицьких храмів, у тому числі кафедрального, бернардинського та кармелітського костьолів у Львові. Розписували переважно плафони. На їхній стиль вплинули традиції європейського пізньобарокового монументального живопису. Монументальний плафоновий розпис Львівського кармелітського костелу виконав у 1732 р. італійський майстер Педретті. Оригінальним явищем мистецького життя Придніпров'я та Лівобережної України II половини XVII – середини XVIII ст. був живопис. Він відзначався високою технікою, традиціями староукраїнського малярства з його власними основами й давньоруськими елементами, звучністю колориту, використанням іконографічних канонів, прагненням до сталих форм, до строгої внутрішньої замкнутості.

Найяскравіше український портретний живопис виявився в такому жанрі як парсуна (жанр портретного живопису кінця XVI – XVII ст., що використовував прийоми іконопису). Його українською особливістю було те, що він зберіг тісний зв'язок з іконописом. Дуже популярним були тоді портрети Б. Хмельницького і козацької старшини, а в Західній Україні – львівських братчиків з різними атрибутами. До найвідоміших належать портрети П. Могили, М. Маклашевського, полковника І. Сулими і його дружини, генерального обозного І. Родзянка та ін.

В основі козацького портрета лежала потреба піднесення суспільного престижу, що поєднувалося з гуманістичним уявленням про гідність людини та її становою приналежністю. Портрет відзначався проникненням у внутрішній психологічний світ людини, показував її характер, вдачу, якості. Уся увага зосереджувалась на обличчі. Одяг не відвертав уваги глядача. Не лише зображення І. Гуляшецького, І. Сулими та інших, а й класичний «козак-бандурист» чи козак Мамай у народному малярстві не мають рис суворих

воїнів, а лише ознаки елегантних роздумів. Особливістю наддніпрянського портрета є часте вживання епітафій та епіграфічних текстів, що зближує живописний образ із літературою. Найвідомішими майстрами світського портрета були вихідці з України Д. Левицький і В. Боровиковський.

У XVII ст. в Україні зароджується пейзажний та побутовий живопис, що був майже до кінця XVIII ст. лише додатком до ікони, портрета або історичного живопису, по суті існуючи в нерозвинутих формах. Лише наприкінці XVIII ст. в Україні з'явилося чимало світських творів, у яких пейзаж та побут зайняли основне місце, оформившись у самостійний жанровий напрям. Особливим жанром образотворчого мистецтва доби бароко був іконопис (християнський становий культовий живопис – живопис восковими фарбами, мозаїка – в середні віки, а пізніше – живопис олійними фарбами). Одним з вагомих факторів еволюції іконопису в ці часи стало народне малярство. В іконописанні поєдналися риси середньовічного мистецтва з ренесансними. Це спостерігається в роботах таких майстрів, як Ф. Селькович, М. Петрахович, а в кінці XVII ст. – І. Руткович, Й. Кодзелевич, І. Бродлакович. Іконопис розвивався в ренесансно-барокових формах. Особливою пишністю та багатством декору відзначаються іконостаси Єлецького собору, Троїцької церкви в Чернігові та Преображенської церкви в Сорочинцях. В іконографії збереглися прийоми старої школи з її декоративністю, спостерігалась особлива українська типізація Ісуса Христа, Богородиці та святих. Українські ікони, зібрані в музеях Києва, Львова, Харкова, Чернігова, свідчать про велику кількість іконописних шкіл. Загалом в іконописі збереглися прийоми старої іконографічної школи з її декоративністю.

Центром малярства епохи бароко було м. Жовква (нині м. Нестеров на Львівщині). Там згуртувалася плеяда видатних малярів, які поширювали свою діяльність від Покуття до Волині та Дніпра. Серед них найвідомішими були художники Ю. Шимонович, І. Туткович, М. Альтомонте. У художній школі Київської академії працювали художники І. Щирський,

Д. Галятовський, Г. Левицький, Л. Тарасевич, І. Мигура та ін. Школа Г. Левицького справила великий вплив на граверне мистецтво України другої половини XVIII ст. Основоположником української школи граверства був рисувальник, гравер і педагог Олександр Тарасевич.

Представником пізнього бароко і рококо в Україні став різьбяр, зачинатель Львівської школи скульпторів Й.-Г. Пінзель. Для його творів характерна велика емоційність і динаміка, надання створеним формам життєвих рис. Разом з архітектором Б. Меретином він працював у Львові, Городенці, Бучачі, Гвіздці, Хомовичах.

У XVII – XVIII ст. в українській архітектурі панувало **бароко**. Українське бароко фахівці вважають другою, після княжих часів, найбільш плідною добою розвитку українського мистецтва, його золотим віком. Нові умови суспільного життя породжували нове світовідчуття, а останнє породжувало нові цінності, нові смаки і, відповідно, нове мистецтво. Живучи спільним мистецьким життям із Західною Європою, Україна і на цей раз переймає від неї новий мистецький напрям. Однак не варто забувати, що українське бароко було викликане до життя специфічними соціально-політичними обставинами. Його не можна розглядати як провінційний варіант загальноєвропейського стилю. Запозичення певних архітектурних форм, схеми барокового аристократичного портрета, використання іконописцями західноєвропейських гравюр як взірців – усе це природне, однак не визначальне в українському мистецтві другої половини XVII – XVIII ст. З бароко його зближують не тільки і не стільки формальні ознаки, а насамперед пафос, патетика, загальний настрій.

У другій половині XVII ст. на території України закінчилися воєнні дії, почався активний період зведення цивільних і культових споруд, другу половину сторіччя можна вважати золотим віком українського мистецтва. Якщо в першій половині XVII ст. і культові, і цивільні споруди мали вигляд оборонних, то після закінчення війни ситуація різко змінюється. Зводяться просторі високі храми з багатьма вікнами, які дають можливість

відчути урочистість служби. Збільшення висоти храму повело за собою й зміну композиції, особливо це помітно в спорудах Придніпров'я та Слобожанщини. Великий мистецький внесок зробили також визначні архітектори, які працювали в Україні: Б. Растреллі – автор проєкту Андріївської церкви, А. Квасов звів собор у Козельці, Б. Меретин – автор собору Святого Юра у Львові; плідно працювали архітектори української школи С. Ковнір, який збудував так званий Ковніровський корпус у Лаврі, дзвіниці Дальніх і Ближніх печер, Кловський палац та інші, а також вихованець Київської Академії І. Григорович-Барський, який збудував церкви: Покровську, Миколи Набережного, комплекси Межигірського й Кирилівського монастирів, магістрат та багато приватних будинків.

Архітектурним шедевром світового значення в стилі бароко справедливо вважають Андріївську церкву у Києві (1746 – 1753 рр., проєкт В. Растреллі, забудова І. Мічуріна). У бароковому стилі споруджено також Георгіївський собор Видубицького монастиря (1696 – 1701 рр.), браму Заборовського в ансамблі Софійського собору Києва (1746 - 1748 рр., архіт. Г. Шедель), Троїцький собор у Чернігові, Хрестовоздвиженський у Полтаві, Троїцький собор у Луцьку (XVIII ст.). У плані це хрестово-купольні споруди світлих кольорів, оздоблені по фасаду декором, прибудовами та надбудовами верхів.

У XVIII ст. створилася українська національна архітектурна школа. До відомих її майстрів належать І. Григорович-Барський (1713 – 1785 рр.), С. Ковнір (1696 – 1786 рр.).

Храми наддніпрянських й слобожанських майстрів вирізняються монументальністю, різноманітністю композицій і форм. Найцікавіша пам'ятка такого зразка – дев'ятиверхий Троїцький собор (1773 – 1778 рр.) у Новомосковську (тепер Дніпропетровської області), поставлений на замовлення запорожців відомим майстром Я. Погребняком. Значну кількість храмів на території Лівобережної України зведено на честь козацьких перемог, зокрема Микольський собор у Ніжині (1668 р.), Вознесенський

собор у Переяславі (1696 – 1700 рр.), Катеринська церква в Чернігові (1715 р.) та ін.

Новим архітектурним стилем, що прийшов на зміну бароко, стає **класицизм** (від лат. *classicus* – зразковий) – напрям у європейській літературі та мистецтві, який уперше заявив про себе в італійській культурі XVI ст. Розповсюдження класицизму проходило і на Україні, головним чином на півдні, де на місці фортець виникали нові міста, що забудовувалися відповідно до принципів регулярного планування. Це Севастополь (1783 р.), Катеринослав (1784 р., нині Дніпро), Маріуполь (1779 р.), Миколаїв (1784 р.), Херсон (1778 р.) Одеса (1794 р.) та ін. У старовинних містах, ансамбль яких уже визначився, під регулярне планування відводились незабудовані ділянки (Київ, Чернігів, Новгород-Сіверський). В ансамбль міських споруд вводилися площі, сквери, парки.

Друга половина XVII–XVIII ст. – важливий період розвитку музичного барокового мистецтва, що увібрало традиції попередніх музичних шкіл. Музичні цехи як перші професійні об'єднання народних музикантів виникли ще наприкінці XVI ст. в Західній Україні і впродовж XVI – XIX ст. діяли майже в усіх великих містах України. Оскільки в українських землях не було ґрунту для сприйняття ранніх форм західноєвропейської опери, різновидів інструментального ансамблю та світської пісні, українське професійне мистецтво розвивало традиції церковного мелодичного співу та хорової музики без супроводу інструментів – а капела.

Із системи вокальних жанрів українські митці виділяють лише партесний хоровий концерт (церковне хорове багатоголосся) із восьми –двадцяти самостійних партій. Із середини XVII ст. відбувається перехід від грегорианського хоралу церковного одноголосного співу до багатоголосного партесного, тобто хорового співу за партіями, у яких кожен голос веде свою мелодію. Партесний концерт, що складався з чотириголосся (басу, тенора, альту, дисканта, потребував знань з теорії музики, правил гармонії, композиції, голосознавства. Теоретичні засади партесного співу розробив

український композитор, хоровий диригент і педагог **М. Дилецький** і виклав їх у посібнику «Граматика мусікійська» (1677 р.).

Творчість М. Березовського та А. Веделя є перехідною від бароко до класицизму, а феномен музики М. Березовського, який «нашою мовою заговорив із цілим світом», полягає в поєднанні бездоганного професіоналізму європейського рівня з українськими фольклорними традиціями. На музичній стилістиці А. Веделя відбився його тісний зв'язок з Україною, що знайшло свій вияв у «ніжно-ліричному та чутливому характері української ментальності», а його трагічна доля – в українських мінорних думках та народних піснях. Музика Д. Бортнянського, М. Березовського та А. Веделя, вийшовши з надр українського музичного мистецтва, зберегла своє українське коріння, збагатила інші культури. Інструментальна музика не досягла такого рівня, як хоровий партесний спів. У середині XVIII ст. поширення набув **романс** – жанр камерної вокальної музики. Пісні романси виконувалися в супроводі фортепіано або гітари. Популярними стали романси «Їхав козак за Дунай» С. Килимовського, «Всякому городу нрав і права» Г. Сковороди, «Дивлюсь я на небо» М. Петренка.

У XVII – XVIII ст. українська література, що також розвивалася в контексті європейського бароко, набула довершеності та оригінальності. Риси барокового стилю з'явилися в полемічних творах, ораторсько-проповідницькій прозі, паломницькій прозі, мемуарно-історичних творах, прозовій новелі, драмі (трагікомедія «Володимир» **Феодана Прокоповича**), поезії. Продовжувала розвиватись полемічна література, особливих успіхів у літературному бароковому процесі досягла українська віршована поезія, народні думи та пісні про «козацьку славу».

Поезія відзначалася значним жанровим та змістовним розмаїттям. Виділялась релігійно-філософська, елітарно-міфологічна, шляхетська, панегірична (поезія хвалебного змісту), міщанська, громадсько-політична, історична, лірична, гумористично-сатирична поезія, що тісно перепліталася з народною пісенністю. Вміння складати вірші за всіма правилами книжкової

верифікації свідчило про рівень освіченості та інтелектуалізму. С. Полоцький, Д. Туптало, С. Яворський, К. Транквіліон-Ставровецький писали в елітарному бароковому стилі. Характерним жанром барокової поезії є епіграма. У цьому жанрі працював І. Величковський. Поезія бароко майже ніколи не втрачала зв'язку з реальним життям. У XVII ст. великого поширення набули панегіричні вірші, писані на честь високопоставлених осіб та з нагоди якоїсь урочистої події.

У другій половині XVII ст. з'явилися думи й історичні пісні про участь козаків у війні 1648–1657 рр., про Б. Хмельницького та його сподвижників. Саме в той час створені відомі народні пісні «За світ встали козаченьки», «Не дивуйтеся, добрії люди» та багато інших.

Значного поширення набула, популярна в західноєвропейській літературі, громадянська та любовна лірика: романи та сентиментальні пісні. Образи героїв були запозичені з народної поезії. Багато таких пісень і поезій приписують Марусі Чурай – легендарній українській народній співачці і поетесі, яка нібито жила в Полтаві. Світська лірика першої половини XVIII ст. мала переважно елегійний характер.

Найяскравішими постатями XVIII ст. – початку XIX ст. стали **Григорій Савич Сковорода та Іван Петрович Котляревський**.

Творчість Г. Сковороди стоїть на перехресті двох історико-культурних епох. Вона підбиває підсумок старій бароковій літературі і одночасно започатковує просвітницький реалізм, розвинутий у XIX ст. Спадщина вченого яскрава і різноманітна за жанрами. Вона включає філософські трактати, діалоги («Наркіс», «Узнай себе», «Асхань» та ін.), проповіді, лірику (філософська, духовна, сатирична, пейзажна, інтимна, громадсько-політична), байки («Басні харьковские»), притчі, канти («Всякому городу нрав і права»). Поезія Г. Сковороди відзначається тематичною різноманітністю, глибиною думки, оригінальністю поетичної форми.

Естетика Просвітництва проявилася у творчості І. Котляревського, який зробив найвагоміший внесок у становлення сучасної української літературної

мови. В умовах занепаду всіх різновидів староукраїнської писемної мови, поема «Енеїда», п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», написані на основі живого усного мовлення народу, започаткували новий етап формування літературної мови, надали поштовх до розвитку нової національної драматургії.

Література:

1. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 133 - 146.*
2. *Культурологія: теорія та історія культури. Навчальний посібник Вид. 3-тє./За ред. І. І. Тюрменко. Київ: ЦУЛ, 2010. С. 199 – 208, 232 - 250.*
3. Шевнюк О. Л. *Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 270 - 288.*

ТЕМА 9. Романтизм і реалізм в європейському мистецтві.

Романтизм – художній метод, який склався наприкінці XVIII – на початку XIX ст. й мав поширення як течія в літературі і мистецтві Європи та США. Його виникнення пов'язано з крахом ідей Просвітництва, підйомом антифеодальних національно-визвольних рухів. У боротьбі за утвердження нових естетичних принципів послідовники романтизму виступали проти раціоналістичних догм класицизму, проти буденності матеріального практицизму, висуваючи на перший план духовне життя людини. Вони прибігали до зображення незвичних явищ та обставин, напружених ситуацій. У творах романтиків виступає надзвичайний герой – людина, яка наділена сильним характером, трагічно самотня, оскільки стоїть вище свого оточення. Характерні риси романтичного стилю – піднесеність, емоційність, суб'єктивізм в оцінці зображеного, контрастність картин і характерів, екзотичність обставин, прийоми символіки та гіперболізації.

У літературі романтики виявили великий інтерес до фольклору, оновлювали та удосконалювали жанрові форми історичного роману, фантастичної повісті, ліричної поеми, балади, драми, насичували мову

тропами. В епоху Романтизму розквітла лірика. Обумовлений історичний розлад мрії та дійсності мав то революційну, то консервативну ідейну направленість. Звідси два напрями романтизму: з одного боку – романтизм прогресивний чи активний, вищим проявом якого став революційний романтизм, з іншого боку – консервативний чи пасивний романтизм.

Романтики **активного напрямлення** намагалися **революційним** шляхом охопити дійсність, представники консервативного (пасивного) романтизму проявляли настрої безнадійності, прибігали до містики, ідеалізації минулого. Прогресивні антифеодальні тенденції німецького романтизму проявилися у творчості Й. Гете, Ф. Шиллера, революційно-демократичним пафосом проникнуті твори Г. Гейне. Широко відома романтична фантастика Е.-Т. Гофмана. Світове значення придбали твори англійських романтиків П. Шеллі, Дж. Байрона, В. Скотта. Революційні мотиви звучать у творчості угорського поета Ш. Петефі, чеського письменника Й. Фріча, польського поета А. Міцкевича. **Консервативний** романтизм був притаманний творчості російського поета, перекладача В. Жуковського. Революційним змістом наповнені твори декабристів К. Рилєєва, О. Одоєвського, В. Кюхельбекера, раннього О. Пушкіна, М. Лермонтова, Т. Шевченка. К романтичній течії належали П. Гулак-Артемівський, М. Костомаров, В. Забіла. Романтичні тенденції збереглися у творчості О. Блока, М. Горького, О. Гріна, Ю. Федьковича, Л. Українки. Величною фігурою періоду романтизму є французький письменник **В. Гюго**. Герої його романів («Собор Паризької Богоматері», «Знедолені», «Людина, що сміється») наділені могутньою силою духу, здатні на самопожертву, є переможцями обставин і творцями власного щастя.

Романтики прагнули створити в мистецтві недосяжне – ідеальний і досконалий світ людських взаємин. Тому романтичні твори мають два виміри – ідею найвищих людських чеснот і відкидання спотвореного реального життя (Д. Г. Байрон, «Пригоди Чарльз-Гарольда»). Природа була вічною цінністю у творчості романтиків, її стихія заворожувала, збігалася з

людськими пристрастями, проте завжди залишалася вільною і нескореною (**М. Лермонтов**, «Демон», «Думи»). Красою мистецтва вони воліли врятувати світ. Це був час тріумфу поезії.

Велике значення для європейських народів мало зацікавлення романтиків національними традиціями, народними мовами, звичаями, подіями минулого, насамперед середньовіччям (історичні романи **В. Скотта**). Письменники-романтики відкрили європейцям ідеалізоване минуле, зацікавили мандрями (**Д. Ф. Купер** «Останній з могікан»), пізнанням невідомого. Романтизм сприяв появі й популярності нових жанрів (зародження професійної журналістики і критики – **Е. По**), відкрив нові можливості для творчого експерименту (народні казки братів **Я. і В. Грім**, казки- фантазії **Е. Гофмана**).

В архітектурі романтизм лише частково вплинув на садово-паркове мистецтво, створення малих архітектурних форм.

В образотворчому мистецтві романтизм ядро проявився у живопису та графіці, вирізнявся динамізмом композиції, стрімкими рухами зображень, яскравими кольорами, контрастом світла і тіні, екзотичністю сюжетів. Риси художніх творів епохи класицизму – велич, ретельне вимальовування деталей, статичність фігур – відійшли в минуле.

Художні романтичні твори першої половини XIX ст. зображували в портретах характерні риси, сум'яття почуттів, драматизм і трагічність образу. У романтизмі на той час не було певної системи принципів, це було більше відчуття, емоційний твір.

У живопису романтизм представлений кількома напрямками. Для майстрів французького романтизму більш характерна динамічна тематика з героїчним або драматичним змістом. Першим художником цього напрямку вважають **Т. Жеріко** (1791–1824 рр.) – палкого прихильника героїки наполеонівської доби. Поєднання прийомів класицизму і романтизму дало неперевершений результат у головному полотні його творчості «Пліт Медузи». **Е. Делакруа** (1798–1863 рр.) – лідер романтизму в образотворчому

мистецтві, тематика творів якого приводила до дискусій, адже митець не обходив трагічних сторінок революційних подій першої половини ХІХ ст. в Європі («Різня на Хіосі», «Свобода на баррикадах»).

Риси романтизму були притаманні творам швейцарця Й. Г. Фюслі, англійця В. Блейка, іспанці Ф. Гойї, французів Ж. А. Давіда, П. Прудона, Ф. Жерара. Прогресивний романтизм проявився у Франції в творчості живописців Т. Жеріко, Е. Делакруа, скульптора Ф. Рюда та інших, в Англії – у творчості Дж. Констебла. В Росії риси романтизму проявилися у творчості О. Кіпренського, К. Брюллова, В. Тропініна. І. Айвазовського та інших, у ранніх творах українських художників Т. Шевченка, у творчості І. Сошенка, М. Сажина.

В музиці романтизм сформувався у 20-ті роки ХІХ століття під впливом романтизму в літературі і на досягненнях музичної класики. Він знайшов яскраве вираження у творчості видатних композиторів Ф. Шуберта, Штрауса (Австрія), Е.-Т. А. Гофмана, К. М. Вебера, Ф. Мендельсона - Бартольді, Р. Шумана, Р. Вагнера (Німеччина), Н. Паганіні, В. Белліні, раннього Дж. Верді (Італія), Ф. Шопена, С. Монюшко (Польща), Ф. Ліста (Угорщина). В Росії романтизму проявився у музиці О. Аляб'єва, М. Глінки, композиторів Могутньої кучки (О. Бородіна, М. Мусоргського, М. Римського-Корсакова), С. Рахманінова, О. Скрябіна і геніального П. Чайковського. Романтизму належить велика роль у формуванні національних музичних шкіл (творчість Б. Сметани, А. Дворака в Чехії, Е. Грига – в Норвегії, Я. Сибеліуса – у Фінляндії). Риси романтизму притаманні творам українських композиторів С. Гулака-Артемовського, М. Лисенка. Найяскравішим романтиком у музиці тих часів вважають Людвіга ван Бетховена.

Для композиторів – романтиків характерне глибоке проникнення у внутрішній світ людини, лірична наповненість й емоційне звучання, звернення до фантастичної, екзотичної, народної і національної тематики, широке використання фольклору. Романтизм сприяв подальшому розвитку

симфонічних, камерно-ансамблевих, синтетичних (пісня, романс, опера), а також інструментальних жанрів.

Романтизм у театральному мистецтві виник у першій половині XIX ст. як протиположна класичній школі. Актори романтичної школи відмовилися від декламації наспів. Основою естетики романтизму стало зображення і почуття. Романтичний театр вперше ствердив сценічне переживання (безпосередність, правдивість, щирість гри) як основу акторської творчості. Його досягнення – відновлення жанрів, збагачення виразних засобів, демократизація героїв та літературної мови, історизм тощо. Серед акторів-романтиків – П. Мочалов (Росія), М. Заньковецька, М. Крушельницькій, М. Садовський, І. Мар'яненко (Україна).

Романтики-філософи (Ф. Шлегель, Ф. Шеллінг, Г. Новаліс та інші) виходячи, головним чином, з суб'єктивно - ідеалістичної філософії І. Г. Фіхте, розглядали дійсність як естетичне явище, вважали мистецтво першоосновою світу. Ведучу роль у пізнанні відводили інтуїції. Романтизм фактично зтирав межу між філософією та мистецтвом. Його представники ідеалізували феодалізм, деякі з них були ідеологами Реставрації.

Характерною рисою романтичного історизму є персоніфікація й міфологізація історичних явищ. Романтизм підкреслював автономність культури, незалежність її від зовнішніх цілей. Вільне розкриття особистості – вищий ідеал романтичної етики.

На відміну від романтизму реалізм – це мистецтво «втрачених ілюзій», жорсткої дійсності і суду над нею.

Реалізм (від франц. *realisme* – дійсний) – напрям у літературі та мистецтві, який сповідував необхідність правдивого відображення дійсності. Його зародження відноситься до 20–30-х років XIX ст.

Найповніше він був представлений у Франції творчістю письменників О. де Бальзака і Стендаля, в Англії – Ч. Діккенса, в Росії – Л. Толстого, Ф. Достоевського.

Загалом реалізм пройшов етапи формування за законом прискореного художнього розвитку, коли митці починали свій творчий шлях як романтики, а згодом переходили на позиції реалізму. Саме це було характерним для творчості В. Гюго, О. Пушкіна.

Творчість представників цього художнього напрямку вирізняла широка палітра проблем, що піддавалися аналізу: психологічні прояви людських характерів, побут героїв, світ речей і природи. Представники цього напрямку шукали не красу, а правду. Їх творчості притаманний більший аналітизм, чіткість і конкретність у висловлюваннях, жорстке руйнування ілюзій, тісний зв'язок з конкретною ситуацією і обставинами. Реалізм вводить новий принцип узагальнення – типізацію, коли у типових обставинах дійсності діють типові герої. Саме це дозволяє митцям підійти до принципово нового висновку для літератури – людину формує соціальне середовище, хоч для мільйонів це середовище на той час залишалося жахливим. Для показу «темного царства» «принижених і скривджених», що було «звичайною історією» для тогочасного суспільства, використовували сатиру, комедію.

Мистецькі і художні реалістичні твори сприяли подальшому розумінню сучасниками суспільства, в якому вони живуть, робили людину міцнішою, допомагали глибше зрозуміти мінливий світ. Провідне місце в літературі XIX ст. посів прозовий роман. Саме цей жанр давав можливість створити широкі літературні полотна, показати героїв протягом багатьох років його життя, розробляти декілька сюжетних ліній. В англійській літературі провідниками реалізму були **Ч. Діккенс** («Пригоди Олівера Твіста», «Крамниця старожитностей»), **У. Теккерей** («Ярмарок суєти»). Вони змалювали провідний буржуазний стан суспільства, який був заклопотаний своїми дрібними проблемами. Європейської слави здобула творчість французького майстра реалізму **Стендаля** (Анрі Марі Бейль,) особливо завдяки його романам «Червоне і чорне» і «Пармський монастир». **О. де Бальзак** створив енциклопедію сучасного йому суспільства, об'єднавши свої твори циклом «Людська комедія». Йому по праву відведена

роль лідера реалістичної школи першої половини XIX ст. Не меншою популярністю користувалися романи **Г. Флобера** («Мадам Боварі», «Виховання почуттів»). Російський реалізм цього періоду відзначався гострим аналізом моральних проблем: **Л. Толстой** («Війна і мир», «Анна Кареніна»), **Ф. Достоевський** («Злочин і покарання», «Брати Карамазови»), **М. Гоголь** (поема «Мертві душі», комедія «Ревізор»). Реалістична тенденція в літературі і мистецтві поступово трансформувалася в **натуралізм** (від франц. Naturalisme і лат. natura – природа) – напрям у європейському мистецтві останньої третини XIX ст., для якого характерна пильна увага до характеру людини в його соціальному та біологічному аспектах, фактографічне відтворення повсякденності. Прихильники цього напрямку покладалися на визначальний вплив долі, жорсткої зумовленості поведінки людини соціальним середовищем, побутом, спадковістю. Провідним теоретиком цього напрямку був письменник **Е. Золя** («Гроші», «Жерміналь»).

Високого розвитку реалізм досяг в образотворчому мистецтві. Особливо це виявилось в пейзажному і жанровому живописі **О. Дом'є**, **Г. Курбе**. Для **Г. Курбе** головними об'єктами для зображення були мешканці його рідного Орнана, тому сцени їх життя стали свого роду «портретами свого часу», які він створив. Прості жанрові сцени він умів трактувати як велично-історичні, а просте провінційне життя отримало під його пензлем героїчне забарвлення. В графіці **О. Дом'є** знайшли відображення історичні події у Франції (революція 1830 р., франко-пруська війна, Паризька комуна 1871 р.). Славу **О. Дом'є** принесла літографія «Гаргантюа» – карикатура на Луї Філіпа, зображеного таким, що ковтає золото і віддає взамін ордени й чини.

Художників барбізонської школи об'єднувало бажання уважно вивчати природу й правдиво її зображувати, проте це не завадило кожному з них зберігати свою творчу індивідуальність. **Теодор Руссо** тяжів до зображення вічного в природі, у зображенні дубів, лугів ми бачимо вічність світу. **Жуль Дюпре** за допомогою світлотіньових контрастів передавав тривожне відчуття і світлові ефекти. **Констант Тройон** поєднував пейзаж та анімалістичний

жанр. Національні особливості розвитку реалізму склалися в художніх школах: Яна Матейко (Польща), Мігая Мункачі (Угорщина),

У 1870 р. в Санкт-Петербурзі було створено Товариство пересувних художніх виставок (1870 – 1922 рр.). Своєю творчістю «передвижники» започаткували нову естетичну програму, основу якої становили психологізм, виразність засобів, реалістичне зображення подій вітчизняної історії, типові образи людей та природи. Художники-передвижники працювали в різних жанрах: портрет, пейзаж, побутовий живопис, історичні сюжети та ін. У 1880 – 1890-х роках внаслідок кризи соціально-побутового жанру став домінувати жанр салонного портрету і пейзажу (К. Коровін, І. Левітан, В. Полєнов, І. Рєпін, В. Суріков, К. Костанді, М. Пимоненко).

Про реалізм в музиці правомірно говорити тоді, коли композитор конкретизує музичні образи за допомогою слова, сценічної дії, тобто використовує синтетичні жанри, зокрема оперу. Композитори-реалісти внесли в музику нове коло образів, пов'язаних як з повсякденним життям людини, так і з великими історичними подіями за участі народних мас.

У західноєвропейській культурі найяскравішим виразником музичного реалізму вважають видатного італійського композитора **Джузеппе Верді**. Він автор 26 опер, кращі з яких належать до вершин оперного мистецтва. Творчість митця є прикладом високого гуманізму, спрямованого проти соціальної несправедливості, глибокого осягнення внутрішнього світу героїв. Реалістичному стилю композитора притаманні такі риси, як злиття музики з драматичною дією, простота і виразність наспівних мелодій, коріння яких – у італійській народній пісні. Найпопулярнішими у світовому оперному репертуарі стали три його «зіркові» реалістичні опери: «Травіата», «Трубадур» і «Ріголетто», присвячені знедоленим людям, які страждають і гинуть унаслідок соціальної нерівності.

За глибиною реалізму і драматизму вирізняються опери «Борис Годунов», «Сорочинський ярмарок» Модеста Мусоргського. **Модест Мусоргський** – яскравий композитор-реаліст і виразник народних дум, в його операх народ

стає головним героєм. Композитор створює правдиві, рельєфні музичні образи. Замість оперних арій він застосовує жанр пісні, адже інтонаційно вони ближчі до фольклорних зразків. Кульмінаційний момент опери «Борис Годунов» - сцена, де народ, справжній творець історії, постає у стихійному пориві. У цьому протесті він виявляє свою богатирську міць.

Реалістичні картини народного життя змальовані у сценічних творах українських композиторів. Перлиною української класики стала музична картина «Вечорниці» **Петра Ніщинського**, яка є дивертисментом до вистави «Назар Стодоля» **Тараса Шевченка**.

З'явилися чудові музично-драматичні вистави, де музика і драматургія доповнюють один одного. З'явився новий музичний жанр оперета – музична комедія, яка народилася на бульварах Парижа. Тут в 1855 році композитор і диригент **Жак Оффенбах** відкрив власний театр «Буф-Парижан» для постановки комедійних музичних спектаклів. Перша одноактна оперета «Два і» висм сліпц» висміювала часи Наполеона III.

В театральному мистецтві з розвитком критичного реалізму зростала роль режисера, який створював виставу як єдине художнє ціле, узгоджуючи всі його елементи – гру актора, декорації, мізансцени, костюми – з інтерпретацією п'єси та ідеєю постановки. Великий вплив на розвиток зарубіжної режисури справила діяльність Майнінгенського театру в Німеччині, який досяг скрупульозної точності в зображенні історичної обстановки і реалістичної зв'язності масових сцен. Нове розуміння завдань режисера пов'язане з творчістю А. Антуана у Франції, О. Брама в Німеччині, Т. Ж. Грейна в Англії. Вони були засновниками так званих «вільних театрів». Вони спиралися на нову драматургію Г. Ібсена, Г. Гауптмана, А. Стріндберга, Б. Шоу. Ці режисери шукали способи максимально наблизити театр до реальності, прагнули створити потрібний настрій на сцені, домагалися від акторів простоти, природності, тонкощів і психологічності малюнка, виховували цілу плеяду чудових майстрів європейської сцени.

На середину XIX ст. реалізм був представлений багатьма національними

та стилістичними варіантами, проте всім їм були притаманні однакові ознаки: достовірність, уважне дослідження навколишнього світу, ствердження естетичної цінності повсякденного життя, показ дійсності у часовому вимірі.

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 50 – 56..*
2. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 99 - 121.*
3. Шевнюк О. Л. *Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 289 - 355 .*

ТЕМА 10. Українське мистецтво ХІХ – поч. ХХ ст.

Романтизм у українському мистецтві.

Виникнення й розвиток романтизму зумовлений як суспільно-історичними чинниками, так і еволюцією художнього мислення та образної системи. Світ постав перед романтиками в динаміці у безперервному русі та боротьбі суперечностей. Світогляд романтизму, вважаючи людину втіленням духовного начала, створив образ митця, який ставав пророком, а його поезія – божим одкровенням. Романтики надавали пріоритету інтуїції та почуттям над розумом, в них укріпилося нове розуміння мистецтва, відмінне від класичного принципу «наслідування природи». Вони висунули концепцію мистецтва як сфери, що не відображає природу, а творить поруч з нею і в згоді з нею, підпорядковуючись тим же універсальним законам життя.

До перших творів романтичної поезії, що спиралася на народність та фольклор, належали балади **П. Гулака-Артемівського** «Твардовський», «Рибалка», вірші Л. Боровиковського, Є. Гребінки, М. Маркевича, А. Метлинського, М. Шашкевича. В. Забіли. Утверджувалися жанри ліро-епічної поеми, балади, елегії, романтичного оповідання, історичного роману, історичної драми і трагедії. Поети-романтики часто писали у стилі народної пісні.

У творах М. Максимовича, М. Костомарова, М. Шашкевича ідеальним героєм став український козак, що тужить і плаче за часами козацької вольності. Бандурист для українських романтиків є носієм пам'яті про старовину, віщого поетичного слова, ясновидцем. В оптимістичних громадянських віршах М. Шашкевича («Дайте руки, любі друзі»), А. Метлинського, І. Вагилевича – заклик позбутися туги і об'єднатися. Романтики створювали ліричні вірші народнопісенного типу: «Не щечечи, соловейку», «Гуде вітер вільми в полі» В. Забіли, «Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру» М. Петренка.

Твори, присвячені славному минулому України, писали К. Рилєєв, Микола Маркевич. Історія представлена працями **Миколи Костомарова** «Богдан Хмельницький», «Руїна», «Мазепа», «Павел Полуботок» з зображенням широких народних мас як творця історії. Фольклорні збірники пісень уклали Микола Церетелев, Михайло Максимович (перший ректор Київського університету), В. Залеський, О. Лозинський, Ізмаїл Срезневський, Микола Костомаров.

У добу романтизму розквітла творчість **Тараса Шевченка**, суголосна ідеям і почуттям європейських романтиків Д. Г. Байрона, В. Гюго, А. Мюссе, Ф. Р. Шатобріана, А. Міцкевича, М. Лермонтова, І. Козлова, романтичним мотивам О. Пушкіна. Т. Шевченко виріс з українського фольклору, сміливо черпав з усної творчості ідеї, сюжети, образи, ритміку, як і його сучасники-романтики. Елементи усної народної творчості органічно впліталися у власні думи й слова поета, інколи він запозичував з народної пісні навіть окремі рядки. Романтичними були у Шевченка і композиційні принципи поем, і певна настроєність душі, що черпала з загального тогочасного зацікавлення ідеєю національного відродження, історією України (твори Д. Бантиш-Каменського, М. Маркевича), народними національно-історичними піснями (збірники М. Церетелева, М. Максимовича). Романтизм Т. Шевченка реалістичний, він завжди проектується на реальну Україну, на її історію, долю народу. Його персонажі не мають характеру канонізованих у

романтизмі мандрівних героїв, завжди це будуть конкретно-справжні, повнокровні постаті Яреми (поема «Гайдамаки»), Перебенді (поезія «Перебендя»), Катерини (поема «Катерина»). В умінні втримати рівновагу між міфом України і дійсністю крилася й таємниця його романтизму. Він намагається пов'язати розірвані в часі дібни нашої історії, впровадити національно-державну свідомість в уми українців.

У художній прозі переважав етнографічно-побутова традиція, близька романтизмові, представлена творами П. Куліша (роман «Чорна рада», поезії «Досвітки»), Ганни Барвінок («Сирітський жаль», «Нешаслива доля»), Олексія Стороженка («Закоханий чорт»), Марка Вовчка (оповідання-казки «Кармелюк», «Невільничка», побутові оповідання «Козачка», «Горпина», «Сестра»), Ю. Федьковича («Люба-згуба»).

Романтична традиція продовжується в українській літературі другої половини XIX ст. Події далекого минулого зображаються у творах Є. Грушкевича, І. Грабовича, І. Франка («Захар Беркут»), І. Нечуя-Левицького («Запорожці»), Б. Грінченка («Олеся»).

В образотворчому мистецтві український романтизм найпослідовніше проявився у портретному живописі, у народних картинах «Козак Мамай», «Козак-бандурист» з їх настроєм елегійного суму. Побут України змалювали К. Павлов («Діти будують картковий дім», «Діти художника»), В. Штернберг («Малоросійський шинок», «Переправа через Дніпро під Києвом»); портрети та сцени з життя – І. Сошенко («Жіночий портрет», «Хлопчики-рибалки», «Продаж сіна на Дніпрі»), краєвиди – М. Сажин («Руїни Золотих Воріт у Києві», «Краєвид з Подолу», «Рибальські халупи на березі Дніпра», «Видубецький монастир»). У живописі і графічній творчості Т. Шевченка поєдналися елементи класицизму, реалізму й романтизму, особливо в альбомі офортів «Живописна Україна» («У Києві», «Видубицький монастир», «Дари в Чигирині»)

В музиці романтизму особливого значення набуває жанр пісні. У перші десятиліття XIX ст. відбувалося становлення романтичної народної пісні-

романсу авторського походження з переважанням любовно-ліричної тематики, мотивів зради, розлуки, поетизація туги і смутку («Ой і зрада, карі очі, зрада», «Сидить голуб на березі», «Сонце низенько»), пісні-романси з опер за творами І. Котляревського «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник», Г. Квітки-Основ'яненка «Хусточко ж моя шовковая» зі «Сватання на Гончарівці», п'єс С Писаревського («Де ти бродиш, моя доле»)

В інструментальній музиці романтичний стиль проявляє себе у більшій емоційній чуттєвості, індивідуалізації мелодизму, народній образності, що проростає фольклорними елементами і інтонаціями пісні-романсу. Це фортепіанні твори О. Лизогуба – романтичні мініатюри – ноктюрни, мазурка, а також варіації «Ой не ходи, Грицю», твори Й. Витвицького, зокрема його варіації «Україна», мініатюри для фортепіано знаменитого вченого Михайла Маркевича (наприклад, обробка «Ой чия ти, серденько»), «Полонез» А. Данилевського.

Найвидатнішим скрипалем доби був Гаврило Рачинський (варіації «Віють вітри», «Ой кряче, кряче молоденький ворон», полонези, вальси з романтичними рисами). Ілля Лизогуб (брат Олександра) створив ранньоромантичну віолончельну сонату. Романтичні риси виявили себе в ліричному тематизмі симфонії невідомого автора 1809 р., в «Симфоніях» М. Вербицького. **М. Вербицький** створив також велику кількість хорових творів, церковних і світських, музично-драматичних, солоспівів, був зачинателем перемишльської композиторської школи. Його послідовниками були І. Лаврівський, В. Матюк. У Східній і Наддніпрянській Україні творили М. Аркас, П. Ніщинський, П. Сокальський, М. Колачевський.

Семен Гулак-Артемовський написав першу українську національну оперу «Запорожець за Дунаєм».

У композиторів – попередників і сучасників М. Лисенка виявилася переважна тенденція до засвоєння досягнень західноєвропейської музики стилю романтизму та романтичних принципів творчості: звертання до

народних джерел, жанрів доби романтизму, а в деяких зароджується оригінальне музичне мислення в народно-пісенному стилі.

Микола Лисенко опублікував понад 600 зразків українського музичного фольклору, створив великий цикл «Музика до «Кобзаря» Т. Г. Шевченка», який включає понад 80 творів різних жанрів і форм. Він автор класичних національних опер «Наталка Полтавка», «Різдвяна ніч», «Утоплена», вершиною і кращим зразком героїко-патріотичної опери стала монументальна народна музична драма М. Лисенка «Тарас Бульба». У творчості М. Лисенка відбулася стильова генерація музичної мови і повністю сформувалася українська національна модель музичного романтизму.

М. Лисенкові і П. Сокальському належала особлива заслуга в розвитку музичної фольклористики.

В українській музиці XIX ст. романтизм був провідним стилем, який набув найяскравішого вияву й нової якості у творчості М. Лисенка. Загальнокультурні тенденції національного відродження кінця XVIII і впродовж майже цілого XIX ст. пов'язані з притаманним романтизмові розвитком національної літературної мови, втіленням народної образності, використанням народно-пісенних джерел, увиразненням національної специфіки у всіх ділянках і жанрах літератури і мистецтва

Реалізм у мистецтві тяжів до максимальної об'єктивності, конкретно-історичного аналізу дійсності, відображення життя у формах самого життя. Найбільш повне вираження він отримав у жанрі соціального роману.

У напрямі критичного реалізму працювала плеяда талановитих українських митців. Видатна письменниця **Марко Вовчок** («Народні оповідання», «Інститутка», «Маруся», «Панська воля», «Кармелюк» тощо) з великою любов'ю змалювала образи простих кріпаків та їх боротьбу проти соціального гніту. Байкар **Леонід Глібов** в алегоричній формі показав безправне становище селянства. **Анатоль Свидницький** створив перший реалістичний соціальнопобутовий роман «Люборацькі». Великою

популярністю користувалися збірки **Павла Грабовського**, ліричні поезії **Степана Руданського**, твори **Павла Чубинського**. Значний внесок у розвиток української літератури зробили письменники **Пантелеймон Куліш** («Чорна рада»), **Борис Грінченко** (збірки поезій та повісті), поети **Олександр Кониський**, **Яків Щоголів** та ін. Класичні зразки соціально- побутової повісті та побутової психологічного оповідання створив **Іван Нечуй-Левицький**. У високохудожній формі він змалював життя, побут та психологію різних верств населення України («Микола Джеря», «Кайдашева сім'я», «Запорожці», «Маруся Богуславка» та ін.). **Ольга Кобилянська** («Земля») та **Панас Мирний** («Хіба ревуть воли, як ясла повні», «Повія») у своїх творах відтворили енциклопедію розвитку пореформеного суспільства в Україні. Значний вплив на українську інтелігенцію справила громадянська та патріотична спрямованість творів **Михайла Коцюбинського** («П'ятизолотник», «Дорогою ціною», «Fata Morgana» та ін.) та **Лесі Українки** («Досвітні вогні», «Без надії сподіваюсь», «Слово, чому ти не твердая криниця» тощо). Їхні твори стали яскравим взірцем соціально-психологічного дослідження реального життя усіх верств та соціальних прошарків в Україні за умов капіталізації суспільства.

Нові горизонти мислення, перехід до психологічної прози, що висвітлювала особистісне буття людини, знаменує творчість **Івана Франка** письменника, вченого, громадського діяча, літературна, публіцистична й наукова спадщина якого в повному обсязі досі не опублікована. Він створив класичні зразки громадянської, філософської та інтимної лірики («З вершин і низин», «Зів'яле листя», «Каменярі», «Гімн»), змалював жорстоку експлуатацію робітників («Ріпник», «На роботі», «Борислав сміється»), дав ключ до філософського розуміння історичних подій в Україні («Захар Беркут», «Моїсей»). Під впливом І. Франка розвивалася творчість найближчих його послідовників **В. Стефаника**, **М. Черемшини**. Закарпатську літературу найяскравіше репрезентував **Юрій Федькович** («Кам'яний хрест»). Розвиток літературного процесу пов'язаний з

поширенням публіцистики – жанру, в якому видатними представниками в Україні, безперечно, були І. Франко і М. Драгоманов.

Особливістю літературного процесу в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. була поява творів, розрахованих на широкі народні маси (особливо побутової тематики), а також творів, адресованих інтелектуальному прошарку суспільства як осередку, покликаному повести за собою ці широкі народні верстви до національно-уховного визволення. Саме література виступала в Україні дзеркалом широкого просвітницького руху, саме через неї формувалися ідеї консолідації нації та її національного і духовного відродження. Літературний процес не обмежувався створенням художніх та публіцистичних творів. Важливим явищем для України був розвиток драматургії, що відображала об'єктивні потреби розвитку театрального мистецтва і насамперед – створення професійного українського театру.

Українська драматургія другої половини XIX ст. уславилася цілою низкою імен як драматургів, так і акторів, чий талантсприяв розвитку національного театрального мистецтва. Серед них Іван Нечуй-Левицький («Маруся Богуславка»), **Марко Кропивницький** («Дай серцю волю, заведе в неволю»), **Михайло Старицький** («За двома зайцями», «Сорочинський ярмарок», «Різдв'яна ніч»), **Іван Карпенко-Карий** («Наймичка», «Хазяїн», «Безталанна», «Сто тисяч», «Мартин Боруля»). Значним був драматургійний доробок П. Мирного («Лимерівна», «Повія»), І. Франка («Украдене щастя», «Учитель», «Кам'яна душа»), Б. Грінченка («Степовий гість», «Ясні зорі»), Л. Українки («Лісова пісня», «Бояриня»). Біля витоків українського професійного театру стояли видатні українські актори М. Кропивницький, М. Садовський, І. Тобілевич, Л. Квітка, М. Заньковецька, М. Старицький, П. Саксаганський. Завданнями українського театру були: формування шанобливого ставлення до української культури; порушення соціально значущих питань; торування нових шляхів сценічного мистецтва. Український театр кінця XIX – початку XX ст. за своєю тематикою залишався

переважно побутовим. Для української драматургії початку ХХ ст. велике значення мали твори **Володимира Винниченка** («Дисгармонія», «Закон», «Великий молох» та ін.) з їх високою культурою белетризування, актуальністю проблематики, імпресіоністичною манерою відбиття внутрішніх переживань героїв.

Крім драматичних, в Україні в цей період були засновані музично-драматичні установи (М. Лисенко, М. Садовський) та оперні театри – у Києві, Львові, Одесі. У 1907 р. М. Садовський заснував перший стаціонарний музично-драматичний театр у Києві в Троїцькому будинку (нині – Національна опера), широка українська публіка почула «Запорожця за Дунаєм», «Різдв'яну ніч», «Енеїду», «Наталку Полтавку», «Катерину» та інші українські опери. Україна завжди славилася виконавцями вокального мистецтва (*Соломія Крушельницька, Антоніна Нежданова, Олександр Мишуга*). На початку ХХ ст. з великим успіхом виступала в країнах Західної Європи та Америки Українська хорова капела під керівництвом талановитого музиканта і диригента **Олександра Кошиця**.

Розвиток образотворчого мистецтва та архітектури тісно вплітався у загальнокультурний розвиток України.

Від середини ХІХ ст. міське будівництво житлового та громадського призначення у зв'язку з пануючим у Європі утилітаризмом переймається *еклектикою* – поєднанням різних історичних стилів в одному архітектурному об'єкті (ансамблі). Серед її напрямів особливо поширюється *віденський ренесанс*. Загальне архітектурне обличчя українських міст приймає віденську моду. Зокрема, найхарактернішими зразками цього стилю є оперні театри Одеси (Герман Гельмер і Фердінанд Фельнер), Львова (Зігмунт Горголевський) та Києва (Віктор Шретер).

Різновидом еkleктики стає **псевдовізантійський стиль**. Він насильно впроваджувався в Україні в церковному будівництві, архітектурі, скульптурі. До збудованих пам'яток цього напрямку належать Володимирський собор (первісний проект – арх. **І. Штром**, пізніше роботу над будівництвом собору

продовжили архітектори **П. Спарро**, **О. Беретті** за участю **Р. Бернгардта**, **К. Маєвського** та **В. Ніколаєва**), пам'ятник князю Володимиру (арх. **О. Тон**, скульптори **В. Демут-Малиновський** та **П. Клодт**) у Києві, Олександрівська церква в Кам'янці.

На межі XIX і XX ст. еkleктика в будівництві еволюціонує до стилю **модерн**. Для цього стилю характерна асиметричність планування, використання нових будівельних матеріалів (бетону, скла, литого заліза) для оздоблення будинків, естетика ламаних та гнучких ліній. У цьому стилі збудовано залізничні вокзали у Львові та Жмеринці, торговельно-промислова палата і готель «Жорж» (арх. **І. Левинський**) у Львові, більшість забудов житлового та громадського призначення всіх великих губернських міст, зокрема, будівля київського цирку Крутікова на Печерську в Києві, будинок архітектора **В. Городецького** (будинок «з химерами»), Бесарабський критий ринок (арх. **Г. Гай**), станція вокзалу «Київ-товарний», будинок **І. Мороза** в Києві.

З початком XX ст. в рамках модерну розпочинається відродження українського архітектурного стилю, який мав два напрями: 1) використання мотивів українського бароко (житлові будинки архітекторів **Д. Фетисова** у Запоріжжі та **П. Альошина** у Києві); 2) використання мотивів народного дерев'яного зодчества (будинок земства в Полтаві, арх. **В. Кричевський**, інтер'єри **С. Васильківського**). Поєднання цих двох напрямів перетворилося на справжній архітектурний бум особливо у будівництві міських житлових споруд, ряду приміських вілл, а також приміщень громадського призначення.

Українська скульптура другої половини XIX – початку XX ст. несе на собі відбиток класицизму, бо переважна більшість українських скульпторів отримувала освіту в академічних установах Росії та Європи. На національному ґрунті їм певною мірою вдалося наблизитися до реалістичних принципів відображення дійсності, але здебільшого це були салонні бюсти та мініатюри. Серед монументальних пам'яток слід відзначити пам'ятник **Богдану Хмельницькому** в Києві (1888 р., скульптор **М. Микешин**, архітектор

В. Ніколаєв), роботи **П. Забіли** (погруддя Т. Шевченка та М. Гоголя для пам'ятників у Ніжині), **Л. Позена** (пам'ятник І. Котляревському в Полтаві), **Ф. Каменського** (один з перших бюстів Т. Шевченка, 1862 р.), **Ф. Балавенського** (погруддя М. Кропивницького в Харкові), **Г. Кузневича** (скульптура «Гончар» у Львівському промисловому музеї), **І. Кавалерідзе** (пам'ятники княгині Ользі в Києві, Г. Сковороді у Лохвиці), скульптурні портрети **М. Парашука**.

Динамічнішим у цей період став розвиток образотворчого мистецтва. У другій половині XIX ст. класичні, монументальні та академічні полотна (наприклад «Танок серед мечів» **Г. Семирадського**) поступаються роботам майстрів, чия творчість чарувала своєю інтимністю, а не імпозантністю. Це означало, що мистецтво менше обслуговувало пишні палати магнатів та вельмож, а більше пішло на послуги середніх верств населення.

У 1870 р. виникає товариство художників, які за мету своєї творчості поставили організацію передвижницьких виставок. Його очолили І. Крамської, Г. Мясоєдов та М. Ге – художники, творчість яких була тісно пов'язана з Україною. Провідними членами товариства передвижників стають вихідці з України: **І. Рєпін** («Запорожці пишуть листа турецькому султанові»), **М. Ярошенко** («В'язень», «Курсистка»), **А. Куїнджі** («Пейзаж»), **К. Трутовський** («Бандурист», «Український ярмарок») та ін.

Наприкінці XIX ст. передвижництво вичерпало себе. Молоді художники більше цікавилися мистецтвом, бажали вразити створеними полотнами широкі верстви української громади. На межі століть проявляють свій талант **Ф. Красицький** («Гість із Запоріжжя», «Свято»), **О. Сластіон** («Проводи на Січ», «Запорожець»), **С. Васильківський** («Воли біля броду», «Козаки в степу»), **М. Пимоненко** («Сільська родина», «Суперниці», «Святочне ворожіння»). Їх творчість просякнута народною тематикою, хоч і несе на собі риси академічності.

З'являються й нові засоби втілення дійсності в українському живописі – імпресіонізм та символізм. Їх представниками були **О. Мурашко** («Благая

вість», «У кав'ярні»), **О. Новаківський** («Коляда», натюрморти), **Ф. Кричевський** («Наречена»), **М. Самокиш** («Трійка»), **І. Труш** («Гуцулка з дівчинкою», «Кипариси»), **К. Костанді** («Бузок», «В люди»), **І. Їжакевич** («Мама йде») та ін.

Український живопис був звернений до народу, відображав його життя і потреби, надихав його до здобуття кращої долі, а це певною мірою консолидувало українців у їх прагненні досягти духовного визволення. Крім того на українському ґрунті розкрився талант таких художників, як **М. Врубель** (розписи та ікони Кирилівської церкви в Києві), **С. Світославський** («Околиця Києва»), **В. Васнецов** (оздоблення інтр'єрів Володимирського собору в Києві), **М. Ге** («Старий селянин», «Український пейзаж»), **С. Костенко** («Вечір над Дніпром»), **П. Левченко** («Біла хата») тощо.

Отже, в ХІХ – на початку ХХ ст. активізувався творчий потенціал українського народу шляхом творення духовних цінностей – літератури, мистецтва.

Література:

1. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 133 - 146.*
2. *Культурологія: теорія та історія культури. Навчальний посібник Вид. 3-тє./За ред. І. І. Тюрменко. Київ: ЦУЛ, 2010. С. 269 – 308.*
3. *Українська та зарубіжна культура: Підручник/За ред. В. О. Лозового. Харків: Одісей, 2006. С. 333 - 346.*

ТЕМА 11. Мистецтво Західної Європи ХХ ст.

Наслідком культурної кризи, як правило, стає зміна стереотипів свідомості і поведінки, девальвація традиційних норм соціального життя, моралі. У свідомості людей починають переважати індивідуальні, сімейні культурні цінності, значно знижується їх рівень соціальної інтегрованості. Головною ознакою кризового стану культури, чим вона відрізняється від попереднього періоду, розквіту або стабільності, є насамперед стан самовідчуття людини всередині культури. Якщо особистість психологічно

комфортна і гармонійна, то говорити про кризу рано. Навпаки, якщо в душі людини переважають відчуття відчуженості, самотності, слабкості – це є свідченням занепаду самої культури.

Закономірним явищем у другій половині XIX – початку XX ст. став **неокласицизм модерну**, який ґрунтувався на класичних традиціях античного мистецтва, мистецтва епохи Відродження та Класицизму. Неокласицизм переходив до раціоналізму конструктивістської течії. Тенденцію неокласичного стилю підтримували художники мистецького об'єднання «Світ мистецтва» (О. Бенуа, М. Добужинський). Вважають, що неокласицизм періоду модерну був менш творчим і продуктивним.

Лінію романтизму підхопив символізм, наповнений почуттям розчарування навколишнім світом. Символісти вважали, що розум і раціональна логіка не можуть проникнути у світ «захованих реальностей» і «вічної краси». На це здатне тільки мистецтво завдяки творчій уяві, поетичній інтуїції і містичному осяянню. Засновниками символізму стали французькі поети Стефан Маларме і Шарль Бодлер. Збірник останнього «Квіти зла» став першим художнім твором нового стилю.

Символізм активно використовував мову образотворчого мистецтва, літератури, музики, але найбільш відповідала потребам символізму поезія – найбільш абстрагований та інтелектуальний жанр, який може передати інтуїтивні переживання і символи. Тому найбільш відомими виразниками ідей символізму стали поети Поль Верлен, Райнер Марія Рільке, Моріс Метерлінк. Символісти були орієнтовані на виявлення тієї невідомої субстанції, яка організує та гармонізує світ. Вони вважали, що у формах символів можна зафіксувати загальний зміст видимого світу. Оскільки містичне розлите у всьому, то будь-які речі є носіями вищої реальності. Ідея переосмислення долі людини на зламі століть представлена в поезіях представників російського символізму А. Белого («Петербург»), О. Блока («Роза і хрест»).

Символізм – суттєвий засіб мистецтва, наданий для установалення зв'язку видимого і конкретного із світом ідеальних уявлень. Як художня течія символізм найбільш плідно реалізував себе в літературі. Символічне мислення в образотворчому мистецтві персоніфікується в алегоріях, щоб стати образним і баченим (Федір Кричевський. «Три покоління». 1913 (Сумський обласний художній музей ім. Н. Онацького). У живопису символізм звертається до фантастичних, уявних істот (М. Врубель «Демон», «Царівна-Лебідь»). Міфологічні мотиви із зображенням кентаврів, лісових німф домінують у німецькому символістичному живописі (А. Бьоклін, «Наяда», *Ф. фон Штук*, «Люцифер», «Смерть»).

Справжньою художньою революцією потрібно вважати імпресіонізм і постімпресіонізм. **Імпресіонізм** – течія у французькому живописі, музиці та літературі останньої третини ХІХ століття. Імпресіоністи у своїх творах намагалися відтворити особисті враження та спостереження мінливих миттєвих відчуттів і переживань, природу, схопити мінливі ефекти світла. Нове бачення простору і часу, формотворення засобами кольору проявилось в етюдизмі. Імпресіонізм зародився у Франції. Роботи групи молодих художників, що репрезентували новий мистецький напрям критики, висміювали, а публіка не сприймала їхніх новацій. З часом імпресіонізм увійшов у мистецтво абсолютно рівноправно на рівні з експресіонізмом, футуризмом, кубізмом і багатьма іншими напрямками модернізму. Представниками імпресіонізму у французькому живописі є Клод Моне, Едуард Мане, Каміль Піссаро. Картина **Клода Моне** «Враження. Схід сонця» була унікальною спробою розчинити колір у світлі, передати рух повітря, насиченість сонячних променів. Мистецтво імпресіоністів вражає світлом, прозорістю, милуванням звичайними речами, відрізняється спробами відтворити рух повітря, надаючи тим самим предмету більшої зримості, підкреслити кольорову палітру, мінливість обрисів предмета (К. Моне, «Стіг сіна», «Руанський собор»). Імпресіоністи досконало володіли мистецтвом відтворення міміки, постави і жести людей різних професій

(**Е. Дега**, «Відпочинок танцівниці»). Цікавими темами їхньої творчості є зображення дитячих та юнацьких образів (**О. Ренуар**). Для мистецтва ХХ ст. велике значення мали творчі новації **Ван Гога**.

Першим імпресіоністом у скульптурі вважають **О. Родена**, який досяг високого ступеня досконалості завдяки поєднанню рухливої, рельєфної поверхні твору, світлотіньових ефектів і внутрішнього напруження («Ворота Пекла»). Неперевершені його твори, присвячені темі кохання – «Поцілунок», «Вічний кумир».

Імпресіонізм проявив себе також у літературі. У різних галузях мистецтва основною метою та стильовим прийомом імпресіонізму вважали зображення не самого предмета, а враження від нього. Імпресіоністи хотіли, щоб людина не тільки бачила, але й відчувала та виражала свою думку. Митці мали намір підкреслити своє бачення світу, яке відбувається через почуття, котрі здатні змінювати світ мистецтва.

Імпресіонізм у музиці найяскравіше представлений у творчості К. Дебюссі (симфонічні ескізи «Море») і М. Равеля (балет «Дафніс і Хлоя»).

Постімпресіонізм є загальною назвою різних течій у живописі ХХ ст., які виникли після імпресіонізму (експресіонізм, орфізм, пуризм, фонізм). У більш вузькому значенні під постімпресіонізмом йдеться про доволі короткий період розвитку французького живопису – від останньої виставки імпресіоністів у 1886 р. до 1906 року – початку кубізму. Художники постімпресіоністи: Вінсент Ван Гог, Жорж Сьора, Поль Сіньяк, Поль Сезанн, Анрі Тулуз-Лотрек, Поль Гоген.

Риси символізму наявні у творчості французького живописця, скульптора-кераміста і графіка **Поля Гогена**, який із 1880 р. брав участь у виставках імпресіоністів. У його роботах помітні японські впливи. Захоплення Гогена мистецтвом Сходу стало важливим чинником в оновленні європейської художньої культури. На острові Мартініка, куди Гоген поїхав у 1887 р. разом із художником Лавалем, почався новий етап у творчості майстра. Кращі свої роботи Гоген написав у Полінезії.

Спостереження митця за реальним життям і побутом народів Океанії переплітаються у творах із місцевими міфами. На відміну від імпресіоністів, кожний із митців-постімпресіоністів ішов своїм шляхом, формуючи свій творчий метод. Ось чому в історії мистецтва він отримав невизначену, безпредметну назву.

Для розвитку архітектури другої половини ХІХ ст. характерні численні напрями: еkleктика і стилізація, модерн (національно-романтична і раціоналістична течії, неокласицизм та ін.). **Еkleктизм** (від грец. *eklektikos* – вибирати) – штучне безсистемне поєднання різнорідних і часом протилежних стильових елементів. Витоки еkleктизму як певного методу сягають естетики романтизму, особливо у сповідванні «вільного переміщення в історичному часі». Еkleктика характеризувалася значним розширенням географії архітектурних стилів: специфічні форми Сходу використовували в архітектурі Заходу і навпаки.

Ілюзія розкоші, декорування, застосування сурогатних матеріалів, багате оздоблення споруд і враження розкоші стали ознаками вікторіанського стилю в Англії – умовна назва еkleктичного мистецтва другої половини ХІХ ст., яке оформилося в часи правління королеви Вікторії (1830–1901). У Росії архітектор К. Тон свідомо проектував церкви у «русько-візантійському стилі», поєднуючи елементи візантійської архітектури, російського зодчества ХVІ–ХІІІ ст., класицизму (Великий Кремлівський палац). В Одесі еkleктичні споруди будували О. Бернардацці (Нова біржа – будинок філармонії), Л. Влодек (готель «Пасаж»).

Поступово етап еkleктики замінює модерн (від фр. *modernus* – сучасний) – художній стиль у європейській і американській архітектурі та мистецтві, для якого характерне зближення різних видів мистецтва, поєднання традицій античності, середньовіччя, класицизму і романтизму, художніх концепцій Заходу і Сходу. Був поширений у 1886–1914 рр. (будинок А. Гаєвського арх. Ф. Троупянського, будинок хімічного

факультету Одеського університету, будівля загальноосвітньої школи № 101).

Узагальнюючим терміном для позначення новаторських напрямів у художній культурі ХХ ст. є «авангардизм» (від франц. *avant-garde* – передовий загін), для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження. Виникає у кризові періоди історії мистецтва, коли певний напрям або стиль переживає вичерпаність своїх зображально-виражальних можливостей (творчість поетів та прозаїків: Л. Андрєєва, Л. Арагона, Й.-Р. Бехера, А. Белого, А. Бретона, П. Елюара, А. Зегерс, А. Міллера, В. Невзала, А. Платонова, Л. Селіна, А. Стрінберга; художників А. Бенуа, Ж. Брако, С. Далі, М. Ларіонова, П. Пікассо).

Авангардизм утвердився у першій третині 20 ст., у широкому розумінні став формою протесту проти традиційного мистецтва. Найближчими попередниками естетики авангардизму були художники-імпресіоністи (особливо П. Сезанн); простежуються глибокі зв'язки з первісним та середньовічним умовним мистецтвом, творчістю І. Босха, російською іконографією.

Європейський авангардизм мав три періоди розвитку: 1) ранній (до Першої світової війни); 2) зрілий (міжвоєнний); 3) неоавангард (після Другої світової війни).

До авангардизму входили футуризм, експресіонізм, конструктивізм, дадаїзм, сюрреалізм, імажинізм, абстракціонізм, кубізм тощо. Тенденції авангардизму знайшли вияв у мистецькому процесі Західної Європи, Латинської Америки, Росії, США, проте відзначалися неповторною регіональною специфікою.

Авангардизм виявляється у вичерпаності зображальних засобів, інерції, продукуванні та відтворенні учорашніх культурних досягнень, обмеженості власним каноном. У контексті цих явищ авангардизму притаманна позитивна і необхідна функція очищення художньої культури

від гальмівних тенденцій. Мистецтво авангардизму суперечливе, оскільки орієнтоване на радикальні зміни традиційних практик, що зумовлює відкидання художнього досвіду попередніх епох. Наслідком є невиробленість філософсько-художнього підґрунтя, розвиток авангардизму на підставі власних естетичних норм та гротескування й абсурдизації певного напрямку (стилю, жанру тощо) аж до повної його нівеляції, що обертається непродуктивністю авангардизму у творенні самобутніх культурних цінностей. Загальними рисами авангардизму є: 1) атмосфера бунту; 2) настанова на постійне оновлення та творчий експеримент; 3) зовнішньо-формальна новизна; 4) епатаж; 5) аморалізм; 6) принцип деструкції цілого та монтажу його уламків; 7) колажування; 8) мозаїчність; 9) потік свідомості; 10) ігрові перевтілення.

Базовою ідеєю авангардизму є свобода від традицій і соціальних обмежень. Способом пізнання навколишньої дійсності обрано нерациональну форму духовного досвіду (вольову, почуттєву, інтуїтивну та підсвідому). З погляду авангардистів, людина у процесі пізнання має спиратися на первісне світобачення, позбавлене негативного впливу цивілізації та культурних норм. Лише позбувшись умовних обмежень, вона може сприяти вільному творенню нової епохи.

Авангардизм у літературі увиразнюється спрямуванням на радикальні зміни комунікативних функцій літератури, рішучий розрив із традицією, експеримент із формою. Перший період авангардизму у літературі (так званий історичний авангардизм) охоплює 1905 – 1938 роки (футуризм, дадаїзм, сюрреалізм, конструктивізм тощо). Другий період – після Другої світової війни (так званий неоавангардизм: «конкретна поезія», «антироман», «література абсурду», хеппенінг, «комп'ютерна лірика»).

Авангардизмові в літературі притаманні тенденції, які певною мірою знайшли ідейно-художнє втілення в межах різноманітних течій. Це насамперед прагнення: 1) безпосередньо впливати на публіку; 2) знищити стіну між мистецтвом для еліти й масовою культурою; 3) зруйнувати межі

між різними видами мистецтва («вірші-малюнки», колажі тощо); 4) досягти наукової точності мислення (інтерес до природознавства, техніки, психології); 5) а також фрагментарне відображення дійсності. Найвідомішими представниками авангардизму в літературах різних країн були А. Бретон, П. Елюар, Трістан Тцара, Д. Бурлюк, В. Маяковський, І. Северянин, І. Зданевич та ін.

Одним із провідних напрямів мистецтва авангардизму та поставангардизму у ХХ ст. є **абстракціонізм** (від лат. *abstractus* – віддалений). Загальна особливість абстракціонізму – принципова відстороненість від зображення чи відтворення явищ і предметів зовнішнього світу (звідси друга назва абстракціонізму – «безпредметне мистецтво»). Абстрактний твір виступає як об'єкт внутрішньої суб'єктивної живописно-пластичної реальності.

Теоретичні та художні погляди майстрів абстракціонізму формувалися під впливом німецьких філософів А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, «філософії життя» французького мислителя А. Бергсона, ідей німецького композитора Р. Вагнера та теософських концепцій, пов'язаних із синтезом європейського філософського містицизму, буддизму та брахманізму.

Увага художника-абстракціоніста зосереджується не на враженнях, які він одержує ззовні, а на внутрішніх відчуттях. Митець пильно прислуховується до ритмів власного життя, які він сприймає та усвідомлює з надзвичайною тонкістю, чіткістю і в ще небаченій різноманітності виявів.

У перші десятиліття ХХ ст. в європейському мистецтві та літературі розвинувся напрям **експресіонізм** (від франц. *expression* – виразність, вираження), як заперечення позитивістських тенденцій реалізму, натуралізму та імпресіонізму, як критичне осмислення досвіду романтиків і символістів. Експресіонізм склався, насамперед, у художній практиці, аж потім став предметом науки і породив дискусії щодо назви й програми. Визначальні риси: 1) зацікавленість глибинними психічними процесами; 2) заперечення

як позитивізму, так і раціоналізму; 3) оновлення формально-стилістичних засобів, художньої образності та виразності, глибокий ліризм і всеохопний пафос; 4) суб'єктивізм і зацікавленість громадянською темою; 5) бунт проти старих академічних форм в образотворчому мистецтві при збереженні головних жанрів (портрет, батальний жанр, побутова картина, міфологічний чи релігійний образ, пейзаж, натюрморт). Принципи експресіонізму, що найорганічніше виявилися в культурі Німеччини й Австрії, по-різному втілювалися в кіно (творчість кінорежисерів О. Велеса, Е.-І. Бергмана, Ф. Ланга, П. Лені), літературі (Й.-Р. Бехер, Ф. Вольф, С. Пшебишевський, А. Стрінберг, Л. Франк), музиці (Б.Бріттен, Г. Малер, О. Онеггер, Д. Шостакович), образотворчому мистецтві (М. Бекман, В. Кандинський, К. Кольвіц, К. Малевич, Е. Нольде), театрі (режисери В. Мейєрхольд, М. Рейнгард; драматурги Б. Брехт, Ф. Дюрренматт, М. Фріш).

Сюрреалізм (від франц. *surrealism* – надреалізм) як течія у мистецтві ХХ ст. проголосив джерелом художньої творчості сферу підсвідомого (інстинкти, сновидіння, галюцинації), а творчим методом – розриви логічних зв'язків, заміненіх вільними асоціаціями. Виник після Першої світової війни у Франції в 1920-і роки та активно розвивався до початку Другої світової війни. Представниками течії в літературі були Г. Аполлінер, Ж. Кокто, А. Бретон, П. Невіль, Б. Пере; в образотворчому мистецтві – М. Ернст, В. Паален, С. Далі, Ж. Арп, М. Оппенгейм, М. Рей, В. Браунер, І. Тангі, О. Домінгес, Е. Франсес; в кіномистецтві – Л. Бунюель, Д. Лінч, Я. Шванкмаєр, М. Сейлер.

Футуризм (від лат. *futurum* – майбутнє) – це мистецтво антигуманізму, яке має відбити настання часу техніки. Спрямування футуризму можна виразити трьома «м»: місто, машина, маса. Футуристичне мистецтво зовсім не цікавиться людиною. Психологізм оголошується анахронізмом. Якщо цікавить душа – пізнай машину. Для цього мистецтва характерний винятковий динамізм, опоектизування руху, швидкості, зорові пошуки засобів зображення руху. Зупинка є злом, отже – футуристи вживали такі принципи

динамізації («прискорення») свого художнього тексту: тексти записувалися без розділових знаків, без великих і малих букв. На думку футуристів, найбільше перешкод для руху роблять прикметники й прийменники. На перший план висувається дієслово. Футуризм — це тотальне заперечення, утім числі й єства. Музикою міста вважався шум міста. Панувала поетизація потворного, антиестетизм: деякі футуристи, наприклад, видавали свої твори на шпалерах. Ідеї футуристів виражалися у формах синтетичного твору, який повинен передавати різні відчуття, які мали впливати на сприйняття, як нову реальність, через синестезію, що застосовувалась поетами, музикантами та живописцями.

У живописі та скульптурі італійський футуризм став предтечею багатьох наступних художніх відкриттів і течій. Так, **Умберто Боччоні**, який використовував у своїй роботі одразу кілька матеріалів (скло, дерево, картон, залізо, шкіра, одяг, дзеркала, електричні лампочки і т. д.) став попередником стилю поп-арт. У своїх футуристичних роботах **Джакомо Балла** прагнув до об'єднання форми, кольору, руху і звуку.

В Італії футуризм мав також видних представників у музичному мистецтві. Основоположниками музичного футуризму вважають **Франческо Прателлу**, який виступив у 1910 році з «Маніфестом музикантів-футуристів», а також Луїджі Руссоло, який виступив з маніфестом «Мистецтво шумів» в 1913 році.

В 1920-х на початку 1930-х років отримав розвиток **конструктивізм** (від лат. *Constructio* – побудова) – авангардистський метод (стиль, напрямок) в образотворчому мистецтві, архітектурі, художньому конструюванні, літературі, фотографії, декоративно-ужитковому мистецтві. Конструктивізм характеризується суворістю, геометризмом, лаконічністю форм і монолітністю зовнішнього вигляду; представники прагнули виявити у творах мистецтва конструктивні, технічні властивості матеріалу, наблизити архітектуру до практики індустріального побуту. В Україні одними з найкращих зразків

втілення **конструктивізму в архітектурі** є, наприклад, корпус Академії будівництва і архітектури у Києві (1930 р., арх. Г. Швецько-Вінецький), Дім залізничників у Львові (1929 – 1936 рр., арх. Р. Міллер), телефонна станція в Одесі (1929 – 1930, арх. Н. Гуревич), Народний дім у Полтаві (1922 – 1923 рр., арх. А. Лангман), Головпоштамт у Донецьку (1927 – 1929 рр., арх. А. Мордвинов), будівля Держпрому у Харкові (1925 – 1928, арх. С. Серафимов). В Україні плив цього напрямку помітний у графіці В. Кричевського, П. Ковжуна, Г. Цапка, у фотографіях Д. Сотника, творчості художників Б. Косарева, В. Меллера, А. Петрицького, О. Хвостенко-Хвостова, чиї роботи в театрі стали новаторськими явищами світової сценографії.

Постмодерн – широка культурна течія, що включає в себе філософію, естетику, літературу, мистецтво, гуманітарні науки. З одного боку, умонастрій постмодерну несе в собі відбиток модерністського розчарування в результатах цивілізації, ідеалах класичної культури та гуманізму, з іншого, – авангардистським установам на новаторство, відкидання та заперечення старого протистоїть намагання скористатись усім попереднім досвідом, включити його в широку палітру сучасного мистецтва. Не вступаючи в конфлікт із класикою, включаючи її до своєї орбіти, постмодерн водночас дистанціюється від неї, розмиває класику, відмінюючи ряд її канонів, тобто утворює досить гнучку систему. Характерні риси класицизму трансформуються майже на протилежні: величне замінюється дивним, трагічне – парадоксальним. Свідомий еkleктизм живить гіпертрофовану надмірність художніх засобів та прийомів. Найсуттєвішою рисою постмодернізму є перехід від класичного антропоцентричного гуманізму до універсального гуманізму, що обіймає все живе – людину, природу. Світ уявляється постмодернізму складним, хаотичним, багатоманітним, тому кращий спосіб його засвоєння – ігровий, естетський. Звідси така характерна риса постмодерністського мистецтва як іронія, насміхання. На думку постмодерністів, у сучасну епоху все відносно: немає

істини, немає реальності (її з успіхом замінює віртуальна реальність, у якій люди вже не тільки спілкуються та проводять наукові конференції, а й освідчуються в коханні).

У руслі постмодернізму розвивається найзначніша течія сучасного мистецтва – **концептуалізм** (від англ. concept – ідея, задум). На думку представників концептуалізму, що вперше з'явився в США та Англії у 1967 р., важливий не сам відтворюваний предмет, що є суб'єктивним, а його задум, те, що він означає, які рефлексії породжує. Зображуючи предмети цивілізації та супроводячи їх пояснювальними текстами¹ цитатами, митці часом іронізують над сучасним світом. Характерною може бути творчість Е. Воргола, якого відносять до лідерів **поп-арту** – течії, спорідненої із концептом.

Прийомами постмодернізму користувалися й інші численні угруповання та художники, які не визнавали радянської дійсності – нонконформісти (О. Рабін, А. Зверєв, Г. Брускін, Д. Краснопєвцев, О. Целков). Іронією, пародією, цитатами були пронизані також окремі кращі твори радянського мистецтва, зокрема такі культові фільми, як «Кавказька полонянка» та «Діамантова рука» Л. Гайдая.

Література:

1. *Історія мистецтва: конспект лекцій / укладач С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. С. 56 – 65.*
2. *Білозуб Л. М. Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 122 - 132.*
3. *Шевнюк О. Л. Історія мистецтв: навчальний. Посібник. Київ: Освіта України, 2015. С. 356 - 442 .*

ТЕМА 12. Українське мистецтво ХХ ст.

На початку ХХ ст. українська культура розвивається в контексті європейського та світового культурного процесу. Блискуча плеяда українських митців ХХ ст. гідно продовжила працю своїх

попередників, сформувавши національне відродження в надзвичайно складний і суперечливий час 1920–30-х років.

У творчості І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, О. Кобилянської, М. Вороного, В. Винниченка очевидне прагнення йти в руслі провідних надбань європейського модернізму – символізму, неоромантизму, неокласици, експресивності, психологізму. Поруч з досвідченими письменниками дістають визнання молоді – М. Яцків, Г. Чупринка, М. Філянський, Б. Лепкий, М. Рильський, П. Тичина та ін.

Цікаві особистості європейського рівня постають у цей час в українському мистецтві. Високий артистизм і символічна манера притаманні творчості **Олени Кульчицької**. Вихованка віденської художньої школи, вона прекрасно володіла технікою олійного живопису, гравюри та офорту. Яскравий імпресіонізм характерний для творчої манери **Івана Труша**, картини якого здебільшого присвячені природі та людям Закарпаття. До золотого фонду українського мистецтва увійшли роботи **Олекси Новаківського** – однаково майстерні і в стилях сецесії, імпресіонізму та експресії. Центральною постаттю в образотворчому мистецтві початку ХХ ст. є, безумовно, **Олександр Мурашко**. Глибоко засвоївши традицію реалізму, про що говорить перша його відома картина «Похорон Кошового», художник у подальшому скористався всіма досягненнями сучасних європейських художніх шкіл.

Почесне місце в історії українського мистецтва посідають брати Федір та Василь Кричевські. **Федір Кричевський** свій великий талант художника-монументаліста втілював у створення народних образів. Картини «Наречена», «Три віки» стали символами вроди та духовної краси української жінки. **Василь Кричевський** плідно працював як архітектор (будинок Полтавського земства, 1903 р.), театральний художник, графік, оформлювач мистецьких видань («Ілюстрована історія України», 1913 р.). Одним із найталановитіших графіків Європи всього ХХ ст. без перебільшення можна назвати **Георгія Нарбута**. Оформлені ним

ілюстровані видання (книжки для дітей, мистецькі альбоми, поетичні збірки) цінуються як музейні раритети. Нарбут був чи не єдиним художником України, який найплідніше працював у буремні роки Першої світової війни та революції. Він створив унікальну ілюстровану українську абетку, зробив ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського, його графічні ескізи втілені у першій українській гривні. Нарбут – творець українського національного стилю у графіці.

На початку століття в Києві зароджується феномен творчості **Олександра Архипенка**. Закінчивши рисувальну школу О. Мурашка, майстер у 1908 р. приїхав до Парижа, а згодом до Нью-Йорка, де здобув всесвітню славу скульптора-кубіста. Найвизначнішими постатями українського авангарду цього часу були також **Олександр Богомазов**, що започаткував в Україні мистецьку течію **кубофутуризму**, **Василь Єрмилов**, **Олександра Екстер**.

Піднесення охопило також сферу українського музичного та театрального мистецтва. «Поворотом до Європи» оголосив головний напрям своєї творчої діяльності видатний режиссер-новатор **Лесь Курбас**. У створеному ним «Молодому театрі» (1916 р.) вівся інтенсивний пошук нових експресивних засобів сценічної дії, яка відбивала б ритм сучасної епохи. Першою значною режисерською роботою Курбаса стала вистава «Цар Едіп» (1918 р.), дія якої пронизана потужним трагедійним напруженням та динамікою. Неабияким новаторством відзначалася постановка «Гайдамаків» (1920 р.) за Т. Шевченком, де вперше в українському театрі була зреалізована авангардистська сценографія, вводилась пантоміма, партії хору.

Зразки зрілого національного стилю в музиці, що поєднував класику і сучасність, демонстрували молоді композитори **М. Леонтович**, **К. Стеценко**, **Я. Степовий**, **О. Кошиць**. Отже вже напередодні революції відбувався бурхливий процес розвитку української культури, що можна назвати її раннім Відродженням.

Українське відродження 20-х років знайшло найзначніший прояв у літературі. Велика кількість талановитої молоді, переважно вихідці з села, подалася в літературу, намагаючись виразити в мистецтві слова своє захоплення романтикою революції та будівництва соціалізму. Створена в 1922 р. Спілка селянських письменників «Плуг», активістами якої були А. Головка, О. Копиленко, П. Панч, В. Минко, налічувала сотні людей. Спілка пролетарських письменників «Гарт» (1923 р.), до якої входили В. Еллан-Блакитний, М. Йогансен, В. Сосюра, П. Тичина та інші літератори, як і об'єднання «Молодняк», куди входили письменники-комсомольці, мала на меті переважно політизацію творчості їхніх членів, хоч у надрах цих об'єднань формувалася талант багатьох справжніх митців.

Одним з найвидатніших літературних об'єднань 20-х років є **ВАПЛІТЕ** (Вільна академія пролетарської літератури). На думку ініціатора та ідеолога цього об'єднання **М. Хвильового**, воно повинно було стати справжньою лабораторією професійної майстерності та вільної творчості, поєднуючи ідеали комунізму з принципами гуманізму. Спілка мислилась як альтернатива масовим і надто підпорядкованим офіційним організаціям. До її складу дійсно увійшла блискуча плеяда літераторів, серед яких були М. Куліш, М. Бажан, М. Йогансен, П. Тичина, П. Панч, Ю. Смолич, О. Досвітній, Г. Епик та ін

Течію авангардизму в українській літературі 20-х років найяскравіше репрезентували футуристи на чолі з М. Семенком. До її лав у різний час входили поети О. Слісаренко, М. Терещенко, Гео Шкурупій, М. Бажан, В. Поліщук. Намагався піднести рівень українського слова до кращих світових зразків і **Максим Рильський**. Він увійшов до анналів української літератури як тонкий лірик, прекрасний перекладач, фольклорист.

Новаторські пошуки в галузі театральної драматургії продовжив у 20-их роках *Лесь Курбас*. Створений у 1922 р. театр «Березіль» був втіленням вимріяного Курбасом мистецького об'єднання, зорієнтованого на світову естетику, інтелектуалізм, активну участь в оновленні культури. Театр

згуртував і підніс до вершин світового рівня майстерність блискучої плеяди українських акторів А. Бучми, Й. Гірняка, Н. Ужвій, М. Крушельницького, О. Добровольської, І. Мар'яненко та ін.

Велику увагу театр приділяв драматургії М. Куліша. П'єси «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Патетична соната» були безпрецедентним явищем у культурі радянського часу, бо в них з особливою гостротою визначалось головне протиріччя епохи, конфлікт між одвічними законами людської моралі і практикою тоталітаризму. Герої М. Куліша втрачали свою душу, спотворювалися і гинули під тиском революційного фанатизму.

Модернізм був провідною течією в розвитку українського образотворчого мистецтва та архітектури 20-х років. Художник **М. Бойчук**, поєднуючи в своїй творчості традиції давньоруського і візантійського іконопису, живопису Ренесансу та народного мистецтва, здійснив спробу створити національний художньо-монументальний стиль. Разом із своїми послідовниками братом Тимофієм, В. Седляром, О. Павленко, М. Рокицьким, М. Юнак та іншими, яких пізніше стали називати бойчукістами, майстер створив значні монументально-декоративні розписи ряду громадських споруд в Одесі та Харкові, очолив майстерню монументального мистецтва в Київському художньому інституті. Радикальніший напрям творчості, що перегукувався з пошуками західних експресіоністів, кубістів та конструктивістів обрали В. Пальмов, В. Меллер, В. Єрмилов, А. Петрицький.

А. Петрицький створив унікальну галерею із 150 портретів своїх сучасників – української еліти 1920 – 30 років.

Головним стильовим напрямом в архітектурі України 1920 – середини 30-х років був конструктивізм, що максимально використовував принципи функціональності, раціоналізму та економності. Кращі споруди цього стилю – будівля Київського залізничного вокзалу (1927 – 1933 рр., архітектор А. Вербицький), комплекс адміністративних та громадських споруд під назвою Держпром у Харкові (1925 – 1929 рр., архітектори С. Серафімов, М. Фельгер), Палац культури залізничників у Харкові (1928–1932 рр.,

архітектор О. Дмитрієв), будівля Дніпрельстану (1927 – 32 рр., архітектор В. Веснін та ін.), Київська кінофабрика (1926 – 1929 рр., архітектор В. Риков).

Із середини двадцятих років українська тематика почала визначати розвиток кінематографу, який у цей час переживав період розквіту. Найпотужнішими були центри кіновиробництва в Одесі, Києві, Харкові. Головні підвалини розвитку українського кіно визначили режисери Л. Курбас, І. Кавалерідзе, П. Чардинін, Д. Вертов, О. Довженко, оператор Д. Демуцький, актори А. Бучма, Н. Ужвій, художники В. Кричевський, В. Меллер. Фільми **Олександра Довженка** «Звенигора» (1928 р.), «Арсенал» (1929 р.), «Земля» (1930 р.), «Іван» (1932 р.) – це шедеври світового кіно, їх новаторська мова поєднує поезику і гуманізм із яскравою експресією.

Із середини 1930-х років в мистецтві панують уніфікація і централізація, творчі спілки митців підпорядковуються центру, беруть на озброєння в своїй творчості єдиний метод соціалістичного реалізму. До офіційного оптимізму схилилася творчість П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського, М. Бажана та інших поетів.

Під час Великої війни українські митці всі сили присвячували боротьбі з ворогом. У творчості письменників переважала патріотична тематика («Слово про рідну матір» М. Рильського, «Клятва» М. Бажана, «Любіть Україну» В. Сосюри, «Весна», «Голос матері» П. Тичини, «Україна в огні», «Ніч перед боєм» О. Довженка, «Ярослав Мудрий» І. Кочерги, «Зенітка» Остапа Вишні).

Після визволення Києва було об'явлено конкурс на кращий проект відбудови Хрещатика. У забудові Хрещатика переважають елементи класицизму з поєднанням рис народного ужиткового мистецтва (керамічний декор). Великі відбудовні роботи були проведені у Севастополі, Полтаві, Харкові, Дніпропетровську, Тернополі, інших містах і селах України. У 1950-х роках архітектори звернулися до традицій класичної архітектури (річковий вокзал у Києві, арх. В. Гопкало, В. Ладний, Г. Скуцький; кінотеатр «Київ», арх. В. Чуприна, О. Тацій; театр у Полтаві, арх. О. Малишенко та ін). Іноді

модернізація класики була невдалою, що призводило до надмірної помпезності споруд.

У повоєнний час художній літературі оспівувався патріотизм та героїзм народу, який переміг у війні та здійснив відбудову народного господарства, в музиці звучали урочисті кантати, в архітектурі процвітав монументальний стиль класичного та необарокового гатунку.

Камертоном високої духовності звучали кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна», «Повість полум'яних літ», «Поєма про море». Ці твори, в яких піднімаються злободенні, гострі проблеми української культури, екології, історичної пам'яті, демонстрували новий загальнолюдський вимір творчості митця.

Кінець 1950-х – 60-і роки – час розквіту ліричної творчості М. Рильського, П. Тичини, М. Бажана, В. Сосюри, А. Малишка, яскравого дебюту молодих поетів М. Вінграновського, Л. Костенко. Б. Олійника та ін.

На зламі історичних епох в Україні прийшла до творчості нова плеяда, яка, не засвоївши правил конформізму, стала формувати нову тенденцію розвитку її культури.

Шістдесятниками називають плеяду молодих інтелігентів, що розпочали свій творчий шлях на межі 1950 – 60-х років, одразу привернувши до себе увагу не лише талантом, а й мужньою громадською позицією. Це були люди різних професій – поети, прозаїки, критики, перекладачі, художники, науковці, студенти, робітники різних переконань та поглядів. Усіх їх об'єднувала активна життєва позиція, небайдужість до болючих проблем, що постали перед суспільством у переломний час, інтерес до минулого України і намагання змінити на краще її майбутнє. До найпомітніших постатей шістдесятників відносять І. Світличного, Є. Сверстюка, М. Вінграновського, В. Симоненка, Л. Костенко, В. Шевчука, Є. Гуцала, Б. Олійника. В. Стуса А. Горську, П. Заливаху, Л. Семикіну, Г. Севрук, В. Кушніра, В. Зарецького та ін. Справжньою душею шістдесятництва, його совістю став поет **Василь Симоненко**. Його творчий

манері і життєвій позиції були притаманні моральний максималізм. Поезія Симоненка була незвичним явищем того часу, вона перехоплювала дух, змушувала замислитися над долею України.

Знаковою подією стала поява роману О. Гончара “Собор, який піднімав питання духовності, зв’язку поколінь, історичної пам’яті нації, символом якої був старовинний козацький храм. Державної премії України імені Т. Шевченка був удостоєні **В. Земляк** за талановитий роман «Лебедина згряя», **М. Стельмах** за роман “Чотири броди”. У 1980-і роки дістали визнання проза А. Дімарова, поезія А. Вінграновського, величезний успіх мав роман у віршах Л. Костенко «Маруся Чурай», що в яскравих образах змальовував епоху Хмельниччини.

Помітною подією художнього життя було виготовлення вітражу у вестибюлі Київського держуніверситету ім. Т. Шевченка з нагоди 150-річчя з дня народження Т. Шевченка. У цій монументальній роботі, авторами якої були художники-шістдесятники А. Горська, П. Заливаха, Л. Семикіна, Г. Севрук та інші. Перед глядачами постав образ гнівного Кобзаря, що пригорнув покривджену жінку – Україну і у високо піднятій руці тримав книгу.

Найбільше розвиненим жанром у скульптурі УРСР був скульптурний портрет. Індивідуальні портрети (діячів науки, культури, мистецтва): І. Шаповал (академіка М. Стражеска), О. Ковальов (академіка В. Філатова і Б. Хмельницького), Е. Фрідман (академіка Л. Булаховського), Г. Кальченко (створила цілу галерею портретів письменників, музикантів і митців – В. Василевської, І. Кавалерідзе, Г. Косинки), І. Гончар (О. Гончара, М. Кривоноса), М. Лисенко (І. Мар’яненка), Я. Чайка (І. Айвазовського) Галина Петрашевич (Н. УжвійО. Корнійчука), В. Власов (С. Крушельниць). Ювілейні портрети створили І. Севера (І. Франка), Л. Біганич (Лесі Українки, М. Заньковецької), Я. Чайка (В. Стефаника) та ін. У ділянці композиційної скульптури слід зазначити – «Бокораша» В. Зноби, «Олексу Довбуша» М. Рябініна і В. Сколоздри, групову скульптуру «Перед боєм» з

Б. Хмельницьким, М. Кривоносом й І. Богуном, пам'ятник Т. Шевченко в Одесі (О. Супрун і А. Білостоцького) та ін. Серед молодшої генерації українських митців помітне було намагання модернізувати скульптуру, наприклад, праці Т. Бриж (серія до старослов'янські міфології: «Бог війни», «Бог землі, води», «Бог вогню»), Віри Шатух («Пам'ять»), І. Чумака («Слово о полку Ігореві») та ін. У ділянці медальєрства працювали Г. Кальченко, Е. Мисько, О. Скобликов, І. Хотінок та ін., в пластиці малих форм (зокрема майоліці і теракоті) – Б. Довгань, В. Клоков, Я. Ряжба, В. Трегубова, В. Шатух та ін.

На межі 1960-70-х років українське кіномистецтво подарувало світу такі знамениті фільми, як «Тіні забутих предків» і «Київські фрески» С. Параджанова, «Камінний хрест» Л. Осики, «Білий птах з чорною ознакою» і «Криниця для спраглих» Ю. Ілленка, «Короткі зустрічі» і «Довгі проводи» К. Маратової, «За двома зайцями» В. Іванова та ін. Світового рівня досяг український театр, який був представлений творчістю Н. Баришевої, А. Бучми, В. Василька, Н. Копержинської, П. Куманченко, Ю. Мажуги, І. Мар'яненка, Є. Пономаренко, Б. Ступки, Н. Ужвій, Ю. Шумського, Г. Юри, М. Яковченка та інших.

Видатними майстри розмовного жанру були Ю. Березін (Штепсель), А. Паламаренко, А. Сова, Ю. Тимошенко (Тарапунька).

Українське музичне мистецтво активно пропагували співаки З. Гайдай, Б. Гиря, Д. Гнатюк, М. Гришко, М. Литвиненко-Вольгемут, Є. Мірошніченко, А. Мокренко, Д. Петриненко, О. Петрусенко, А. Солов'яненко, М. Стефюк, хореограф П. Вірський, диригент С. Турчак. Продовжували українські музичні традиції композитори О. Білаш, К. Данькевич, І. Поклад, М. Скорик, І. Шамо, А. Штогаренко. На естраді великою популярністю користувалися співаки С. Ротару, К. Огневой, М. Гнатюк, Ю. Богатиков, тріо Маренич.

У роки незалежності культурними акціями світового масштабу стали міжнародні конкурси артистів балету імені С. Лифаря, що проводилися в

Києві з 1994 р., міжнародний фестиваль сучасної музики «Таврійські ігри», міжнародний конкурс молодих виконавців класичної музики «Володимир Крайневіч запрошує».

Культурна спадщина і пам'ять повертаються до нас і у відроджених з руїн і забуття історико-культурних пам'яток, зокрема таких всесвітньо відомих, як Михайлівський золотоверхий монастир, Успенський собор Києво-Печерської лаври, церква Богородиці Пирогощі на Подолі, Густинський монастир, Петропавлівський монастир у Глухові. Відновлюються численні скульптурні пам'ятки минулого, зводяться нові на честь видатних діячів нашої історії. У Києві – це пам'ятники княгині Ользі, Яросла Мудрому, Петру Сагайдачному,

Література:

1. Білозуб Л. М. *Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 133 - 146.*
2. *Культурологія: теорія та історія культури. Навчальний посібник Вид. 3-тє./За ред. І. І. Тюрменко. Київ: ЦУЛ, 2010. С. 332 - 349.*
3. *Українська та зарубіжна культура: Підручник/За ред. В. О. Лозового. Харків: Одиссей, 2006. С. 347 - 370.*

СЛОВНИК

АБСТРАКЦІОНІЗМ – художній напрямок в образотворчому мистецтві ХХ століття, що ґрунтується на абстрагуванні художніх образів від конкретних об'єктів і характеризується формалізацією композиції.

АБСУРД – нісенітниця, позбавлена сенсу дія.

АВАНГАРДИЗМ – узагальнюючий термін для позначення новаторських напрямів у художній культурі ХХ століття, для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження.

АКАДЕМІЗМ – художня школа в мистецтві ХІХ–ХХ століть, спрямована на збереження і відтворення творчих здобутків своїх попередників,

АКВАРЕЛЬ – 1) фарби, що розводяться водою і легко змиваються нею; 2) техніка зображення та різновид образотворчого мистецтва; 3) живописний твір.

АЛЕГОРІЯ – спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховування реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями з характерними ознаками приховуваного.

АМПІР – стиль у європейській архітектурі й декоративному мистецтві, що найяскравіше проявився в часи імперії Наполеона І.

АНДЕГРАУНД – нелегальне, яке не підтримується або навіть переслідується офіційною владою явище художньої культури.

АНТИЧНЕ МИСТЕЦТВО – назва давньогрецького і давньоримського мистецтва. Характерними рисами є антропоморфізм, міфологізм, космополітизм.

АНІМАЛІСТИКА – художнє зображення тварин, птахів, комах, рослин та ін. у живописі, скульптурі, графіці декоративно-прикладному та народному мистецтві крізь призму людського світовідчуття, надання їм властивостей людського характеру.

АРТЕФАКТ – предмети і продукти матеріальної і духовної культури, штучно створені людиною.

АРХІТЕКТУРА – 1) будівельне мистецтво, проектування й будівництво споруд; 2) мистецький характер споруди.

БАЛЕТ – вид сценічного мистецтва, танцювальна театральна вистава, у якій музика поряд з танцем відіграє важливу роль у розвитку сюжету і створенні відповідного настрою; синтетичний вид сценічного мистецтва, в якому зміст вистави розкривається в основному засобами танцю, міміки і музики.

БАРЕЛЬЄФ – скульптурна композиція, виконана на плоскій поверхні і пов'язана з тлом.

БАРОКО – один із провідних художніх стилів кінця XVI – середини XVIII століття. Виник в Італії, поступово поширився в інших країнах Європи та Латинській Америці.

БУФОНАДА – жартівлива, смішна театральна вистава або манера гри комічного актора тощо, що ґрунтуються на гротескових прийомах або грубому комізмі.

ВІДРОДЖЕННЯ (Ренесанс) – епоха в історії культури країн Західної та Центральної Європи XIV–XVI століть.

ВІРШ – 1) елемент ритмічного мовлення в літературному творі, основна одиниця віршованого ритму; 2) система поетичного мовлення,

ВІТРАЖ – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла.

ВОДЕВІЛЬ – легка комедійна, переважно одноактна п'єса з анекдотичним сюжетом.

ГІПЕРРЕАЛІЗМ – художній напрям у живопису та скульптурі, заснований на фотографічному відтворенні дійсності,

ГОТИКА – загальноєвропейський художній стиль, що виник у середині XII століття у Франції; в основному проявився в архітектурі храмів, монастирів.

ГРАВІЮРА – вид графіки, при якому зображення є друкованим відбитком рельєфного малюнка.

ГРАФІКА – 1) сукупність рукописних та друкованих знаків певної писемності; 2) вид образотворчого мистецтва, що поєднує малюнок і друковані художні зображення.

ГРОТЕСК – тип художньої образності, який ґрунтується на химерному поєднанні фантастичного і реального, прекрасного і потворного, трагічного і комічного, життєподібного і карикатурного.

ГУМАНІЗМ – визнання людини найвищою цінністю у світі, повага до гідності та розуму людини; течія в західноєвропейській культурі епохи Відродження.

ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО – вид пластичного мистецтва, творення якого разом з архітектурою формує матеріальне середовище, що оточує людину, і вносить в нього естетичне ідейнообразне начало.

ДОРИЧНИЙ ОРДЕР – один із трьох основних архітектурних ордерів.

ДРАМА – один з літературних родів, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ – один з провідних напрямів філософії та інтелектуальної культури ХХ століття, розквіт якого припадає на середину ХХ століття: 1) у філософії – ідеалістична течія, представники якої заперечують об'єктивність буття, сенс суспільної діяльності; реальним вважається лише існування людини та її переживань; 2) в літературі – течія модернізму.

ЕКЛЕКТИКА (еклектизм) – змішання та безмежне поєднання різноманітних, різнорідних і несумісних понять (ідей, елементів, поглядів, теорій) під приводом подолання в них протилежностей і створення різнопланового та неординарного в системі єдиного цілого.

ЕКСПРЕСІОНІЗМ – напрям, що розвинувся в європейському мистецтві та літературі у перші десятиліття ХХ століття, як заперечення позитивістських тенденцій реалізму, натуралізму та імпресіонізму, як критичне осмислення досвіду романтиків і символістів.

ЕЛІТАРНЕ МИСТЕЦТВО – мистецтво, зорієнтоване на потреби певної – елітарної, вищої в тому чи іншому відношенні – частини суспільства. Художня творчість духовного авангарду суспільства, нації, розрахована на витончене естетичне сприйняття.

ЕПІГРАМА – короткий вірш сатиричного глузливого змісту, здебільшого спрямований проти якої-небудь особи.

ЕСТЕТИКА – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, про сутність і форми перетворення життя за законами краси, про природу мистецтва і його роль у розвитку суспільства.

ЕСТРАДА – музично-драматичне мистецтво, пов'язане з виконанням невеликих творів; мистецтво малих форм.

ЕТЮД – 1) твір образотворчого мистецтва допоміжного характеру, виконаний з натури за допомогою живописних, графічних або пластичних матеріалів з метою її вивчення в процесі роботи над картиною, скульптурою і т. ін. 2) невеликий музичний твір віртуозного характеру, який використовують для вдосконалення музичних навичок; 3) невелика одноактна п'єса, події якої мають драматичний характер.

ЖАНР – підрозділ кожного виду мистецтва, зумовлений різноманітністю конкретних можливостей художнього осягнення дійсності, що диференціюються за різними класифікаційними ознаками (тематичними, структурними, функціональними тощо).

ЖИВОПИС – вид образотворчого мистецтва, твори якого створюються за допомогою фарб, що наносяться на будь-яку тверду поверхню.

ЗМІСТ ХУДОЖНІЙ – особливості життєвого матеріалу, який покладено в основу мистецького твору, та характер його ідейно-естетичного осмислення.

ІМПРЕСІОНІЗМ – течія у мистецтві та літературі другої половини ХІХ – першої чверті ХХ століття, виник та розвився у Франції.

ІКОНОПИС – християнський станковий сакральний живопис.

ІМПРЕСІОНІЗМ – течія у мистецтві та літературі другої половини ХІХ – першої чверті ХХ століття, виник та розвився у Франції.

ІНТЕРМЕДІЯ – невеличка комічна п'єса або сценка, що виконувалася між актами основної драми, переважно незалежна від її змісту.

КАНОН – система правил, норм, що панують у мистецтві в будь-який історичний період або в будь-якому художньому напрямку і закріплюють основні структурні закономірності конкретних видів мистецтва (традиційна, незмінна, яка не підлягає пергляду).

КАНТАТА – твір урочистого або лірико-епічного характеру, що складається з декількох закінчених номерів, виконується співаками-солістами, хором у супроводі оркестру і призначений для концертного виконання.

КАРІАТИДА – вертикальна підпора у вигляді жіночої постаті, статуя одягненої жінки.

КЕРАМІКА – матеріали та вироби, отримані шляхом спікання глин і їхніх сумішей з мінеральними домішками.

КІНОМИСТЕЦТВО – вид мистецтва, який за допомогою кінематографічної техніки, оперуючи рухомим зображенням і звуком, відтворює реальну дійсність у художніх та художньо-документальних образах.

КІНОПОВІСТЬ – жанр кіно, що поєднує в собі елементи екранного твору і белетристичної повістію.

КІТЧ – напрям у сучасній культурі, розрахований на масового споживача, що характеризується примітивністю, безідейністю, розважальністю; масова продукція, позбавлена смаку і розрахована на зовнішній ефект.

КЛАСИЦИЗМ – художній стиль та естетичний напрям у європейському мистецтві й літературі XVII–XIX століть, що характеризується своєрідним поверненням до естетичних норм і зразків античної літератури та мистецтва.

КОМЕДІЯ – драматичний твір веселого характеру із щасливою розв’язкою та висміюванням негативних побутових чи суспільних явищ.

КОНСТРУКТИВІЗМ – авангардистський метод (стиль, напрям) в образотворчому мистецтві, архітектурі, художньому конструюванні, літературі, фотографії, декоративно-ужитковому мистецтві, що отримав розвиток в 1920-х – початку 1930-х років.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО – напрям постмодернізму, що розглядає художній твір як засіб демонстрації ідей, концептів (думок, понять).

КРИТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ – загальнокультурне поняття, семантичне поле якого охоплює літературно-естетичні та філософсько-наукові течії думки.

КУБІЗМ – напрям мистецтва модернізму першої чверті ХХ століття, особливо позначився в живописі та скульптурі.

КУЛЬТУРОГЕНЕЗ – процес зародження матеріальної і духовної культури людства, що відбувався у тісному зв'язку із становленням і розвитком знарядь праці та матеріально-технічною діяльністю, згідно із соціальними закономірностями.

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ЕПОХА – певний етап розвитку людства, який характеризується спільністю філософських, релігійних і політичних ідей, наукових уявлень, психологічних особливостей світосприймання, етичних і моральних норм, естетичних критеріїв життя.

ЛІБРЕТО – 1) словесний текст великого музично-вокального твору (опери, оперети тощо); 2) план сценарію балету.

ЛІТЕРАТУРА – 1) письмові твори, що мають суспільне значення; 2) художня література – один з видів мистецтва, в якому засобом створення художнього образу є слово, мова.

МАЙОЛКА – різновид кераміки, що виготовляється з випаленої глини з використанням розписної глазури.

МАНЬЄРИЗМ – стильова течія ХVІ – початку ХVІІ століття в європейській літературі, образотворчому мистецтві та архітектурі, яка відобразила кризу гуманістичної культури Відродження.

МАРИНА – жанр образотворчого мистецтва, який зображує морський пейзаж, морські баталії чи інші події, які відбуваються на морі.

МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА – усі матеріальні предмети, створені людиною, а також винаходи та технології.

МАШИННЕ МИСТЕЦТВО – тенденція в художньому модернізмі, програмною ідеєю є якої є з'єднання художньої та технічної творчості.

МЕТАФОРА – слово чи вираз, який вживається у переносному значенні, в основі якого є порівняння предмету чи явища з будь-яким іншим на підставі їх загальної ознаки.

МИСТЕЦТВО – один з елементів культури, у сучасній культурології інтерпретується як ступінь вдосконалювання художніх технологій, результат людської діяльності і ступінь розвитку особистості.

МИСТЕЦТВО САДОВО-ПАРКОВЕ – мистецтво створення садів, парків та інших озелених територій.

МИСТЕЦТВО СТАНКОВЕ – назва походить від верстата (мольберт, скульптурний верстат), на якому створюються твори станкового мистецтва.

МІНІМАЛІЗМ – художня течія в мистецтві 60-х – 70-х рр. ХХ століття, твори якого позбавлені зовнішньої декоративності, відрізняються простотою й одноманітністю форм, монохромністю. Мінімалізм найбільш представлений у музиці, скульптурі та архітектурі.

МІФ – історично перша світоглядна форма відображення дійсності, у якій художнє, моральне, пізнавальне та практично-перетворююче освоєння світу дані в синкретичній єдності.

МОДЕРН – 1) історичний період, що почався в епоху Просвітництва (XVII – XVIII століття); 2) художній напрям в архітектурі, декоративно-ужитковому та образотворчому мистецтві кінця XIX – першої половини ХХ століть.

МОДЕРНІЗМ – філософський і мистецький рух, який поряд з культурними течіями та змінами виник через широкомасштабні та далекосяжні трансформації у західному суспільстві в кінці XIX – початку ХХ століть.

МОЗАЇКА – 1) образотворча техніка; 2) зображення чи візерунок, виконані з кольорових каменів, смальти, керамічних плиток, шпону та інших матеріалів, укріплені на шарі цементу або вапняного розчину.

МОНУМЕНТАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО – рід образотворчого мистецтва, витвори якого створюються, як правило, для конкретного архітектурного

(або природного) середовища й відрізняються значущістю ідейного змісту, узагальненістю форм, великим масштабом (пам'ятники і монументи, скульптурні, живописні, мозаїчні композиції для будівель, а також вітражі, міська та паркова скульптура, фонтани тощо).

МУЗИКА – мистецтво, в якому переживання, почуття та ідеї передаються звуками, які впорядковуються ритмічно та інтонаційно.

НАТУРАЛІЗМ – тенденція у культурології та філософії, яка полягає в намаганні пояснювати складні соціокультурні явища на основі природних закономірностей (кліматичні умови, географічне середовище, біологічні й расові особливості людей тощо).

НАТЮРМОРТ – різновид живопису, який присвячений зображенню речей, які оточують людину, розміщених, як правило, у реальному побутовому середовищі й композиційно організованих у єдину групу, крім неживих предметів, у натюрморті зображають об'єкти живої природи, ізольовані від звичайних зв'язків і тим самим перетворені в річ – рибу на столі, квіти в букеті тощо.

НЕОІМПРЕСІОНІЗМ – течія у західноєвропейському живопису кінця XIX – початку XX століть.

НЕОКЛАСИЦИЗМ – художні течії другої половини XIX – початку XX століть, що ґрунтувалися на класичних традиціях античного мистецтва, мистецтва епохи Відродження та класицизму.

НЕОРЕАЛІЗМ – окремий стиль і метод у мистецтві й філософська доктрина; в літературі – стильова течія початку XX століття.

НЕОРОМАНТИЗМ – умовна назва естетичних тенденцій, що виникли в світовій культурі, зокрема в літературі, живописі та музиці, який традиційно пов'язують з модерністськими реакціями на позитивізм і натуралізм наприкінці XIX – на початку XX століть.

НОВЕЛА – невеликий за обсягом прозовий епічний твір про незвичайну життєву подію з несподіваним фіналом.

ОБЕЛІСК – монументальний гранчастий стовп, який звужується доверху і закінчується на вершині пірамідою. Зазвичай встановлюється як декоративний мотив чи пам'ятник.

ОБ'ЄМНА КОМПОЗИЦІЯ – твір мистецтва, що визначається об'ємною будовою форми, яка сприймається в трьохвимірному просторі (скульптура, дрібна пластика, малі архітектурні форми, роботи декоративно-ужиткового характеру, різні утилітарні об'єми).

ОБРАЗ ХУДОЖНІЙ – форма відображення (відтворення) об'єктивної реальності в мистецтві з позицій певного природнього ідеалу.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО – вид мистецтва (живопис, скульптура, графіка), заснований на зоровому сприйнятті й відтворенні предметного світу (у тому числі й людини) на площині або у просторі.

ОДА – жанр лірики, вірш, що виражає піднесені почуття, викликані важливими історичними подіями, діяльністю історичних осіб.

ОПЕРА – музично-драматичний жанр, що ґрунтується на синтезі музики, слова, дії.

ОПЕРЕТА – музично-сценічна вистава переважно розважального характеру, що поєднує монологічне і діалогічне мовлення з вокальною та інструментальною музикою, танцювальне мистецтво й естрадні прийоми.

ОПОВІДАННЯ – невеликий за обсягом прозовий твір, у якому зображувалась одна подія з життя одного, або двох сформованих персонажів, наприклад,

ОРАТОРІЯ – великий концертний твір на певний сюжет (для солістів, хору і симфонічного оркестру).

ОРДЕР – архітектурна система, заснована на суворому дотриманні правил поєднання форми і пропорцій колони в грецькому й римському мистецтві.

ОРНАМЕНТ – візерунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів, стилізованих тваринних чи рослинних мотивів.

ОФОРТ – техніка гравірування на металі.

ПАМ'ЯТНИК – твір мистецтва (скульптурна група, статуя, погруддя, плита з рельєфом або написом, тріумфальна арка, колона, обеліск, гробниця, надгробок тощо), що створюється з метою увічнення людей або історичних подій.

ПАННО – живописний або скульптурний твір декоративного характеру, який призначений для оформлення інтер'єру або екстер'єру.

ПАРСУНА – жанр російського та українського портретного живопису кінця XVI – XVIII століть, що використовував прийоми іконопису.

ПАСТОРАЛЬ – жанр у літературі, образотворчому мистецтві, театрі, музиці, сюжет якого пов'язаний з ідеалізованим зображенням сільського життя.

ПЕЙЗАЖ – жанр образотворчого мистецтва або окремий твір цього жанру, в якому основним об'єктом зображення є природа.

ПЕРФОРМАНС – різновид концептуального мистецтва, що спеціалізується на відображенні переживань, станів свідомості, соціально-психологічних явищ, які виникають у процесі людського спілкування.

П'ЕСА – 1) форма літератури написана драматургом, яка зазвичай складається з діалогів між персонажами й кінцевою метою якої є саме вистава, а не просто читання; 2) невеликий сольний або ансамблевий завершений музичний твір.

ПЛЯСТР – плоский виступ у стіні будівлі, почасти чотирикутний.

ПЛАКАТ – різновид графіки, рекламне, агітаційне або навчальне яскраве зображення на великому аркуші, що супроводжується коротким пояснювальним текстом.

ПОВІСТЬ – епічний прозовий твір, який характеризується однолінійним сюжетом, а за широтою охоплення життєвих явищ і глибиною їх розкриття займає проміжне місце між романом та оповіданням.

ПОЕЗІЯ – художньо-образна словесна творчість, в якій мова використовується з естетичною чи знаково-символічною (евокативною) метою окрім або замість самої денотації.

ПОЕМА – 1) Ліричний, епічний, ліро-епічний твір, переважно віршований, у якому зображені значні події і яскраві характери персонажів.

ПОП-АРТ – течія в авангардному мистецтві 1950–1960-х років, в якій художня творчість підмінювалась композиціями з реальних об'єктів, як правило, в несподіваних або зовсім абсурдних поєднаннях. Основною категорією поп-арту був не образ, а позначення.

ПОП-КУЛЬТУРА – сукупність творів різних видів мистецтва (музики, живопису, скульптури, прикладного мистецтва тощо), що використовують прийоми й засоби, які розраховані на масове сприйняття.

ПОРТРЕТ (франц. *portrait*) – мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей, відповідний жанр образотворчого мистецтва.

ПОСТІМПРЕСІОНІЗМ – напрям у живопису. Виник у 1880-х роках.

ПОСТМОДЕРНІЗМ – напрямок в архітектурі і мистецтві другої половини 1970–1980-х років, який протиставляється модернізму.

ПРИМІТІВІЗМ – течія в живописі на межі XIX і XX століть, виражальним засобом якої є навмисне спрощування художньої форми.

ПРОСВІТНИЦТВО – ідейна течія епохи переходу від феодалізму до індустріального суспільства, яка відображала антифеодальний, антиабсолютистський настрій освіченої частини населення у другій половині XVII – XVIII століть.

РАПСОДІЯ – в музиці XIX – першої половини XX століть – інструментальний чи вокальний твір, написаний у вільному, «імпровізаційному» стилі.

РАРИТЕТ – річ, цінність якої визначається насамперед її винятковою рідкістю.

РАЦІОНАЛІЗМ – 1) філософський напрям, що визнає розум основою пізнання і поведінки; 2) напрям в архітектурі XX століття, основним принципом якого є єдність архітектурної форми, конструкції та функціонально обумовленої архітектоніки.

РЕАЛІЗМ – стиль і напрям у мистецтві, які ставили метою правдиве відтворення дійсності в її типових рисах.

РІЗЬБЛЕННЯ, різьба, різьбярство – один з найдавніших і найбільш поширених видів декоративного мистецтва,

РОК-КУЛЬТУРА – явище молодіжної субкультури, що виникла у Великобританії та США в середині ХХ століття навколо нового музичного стилю.

РОКОКО – напрям в європейському мистецтві (живопису, скульптурі, декоративному мистецтві) першої половини ХVIII століття (реверсований стиль щодо бароко).

РОМАН – літературний формат, найпоширеніший у ХVIII–ХХ століттях; великий за обсягом, складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ – художній стиль в архітектурі, що панував у Європі (переважно західній) в Х–ХII століттях (у деяких місцях – і в ХIII столітті), один із найважливіших етапів розвитку середньовічної архітектури.

РОМАНС– невеликий за обсягом вірш та музичний твір для сольного співу з інструментальним акомпанементом.

РОМАНТИЗМ – ідейний і художній рух у європейській і американській культурі кінця ХVIII – початку ХІХ століття. Характеризується утвердженням самоцінності духовно-творчого життя особистості, зображенням сильних пристрастей і характерів, одухотвореної і цілительної природи.

САДОВО-ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО – мистецтво створення парків, садів та інших озелених об'єктів, органічне поєднання і штучних (архітектурні та інженерні споруди, скульптура, елементи благоустрою) компонентів для задоволення соціально-функціональних та естетичних потреб людини.

СЕНТИМЕНТАЛІЗМ – напрям у європейській літературі, другої половини XVIII – початку XIX століть, що характеризується прагненням відтворити світ почуттів простої людини й викликати співчуття читача до героїв твору

СИМВОЛІЗМ – напрямок в європейській художній культурі 1870 – 1910-х років, зосереджений на переданні за допомогою символів сутності, що осягається інтуїтивно, та ідей, часто неясних, витончених почуттів і бачень.

СИМФОНІЯ – жанр оркестрової музики, великий твір для оркестру.

СКУЛЬПТУРА – вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, тривимірну форму і виконані з твердих або пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини та ін.).

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ (соцреалізм) – художній метод в літературі та мистецтві, що панував у СРСР з 30-х років XX сторіччя.

СТАНКОВЕ МИСТЕЦТВО – термін, яким позначаються твори образотворчого мистецтва, що мають самостійний характер: в живописі – картина, портрет, пейзаж, натюрморт; в скульптурі – статуя, бюст, композиція, рельєф; у графіці – рисунок, акварель, естамп.

СТИЛЬ – категорія, яка відзначає єдність змісту, образної системи й художньої форми, що склалася за конкретних суспільно-історичних умов і властива різним історичним періодам, епохам у розвитку літератури і мистецтва.

СУБКУЛЬТУРА – система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи, яка відрізняється від пануючої в суспільстві культури, хоча й пов'язана з нею. Членство в таких субкультурах надає відчуття ідентичності і забезпечує певну компенсацію «невдач» в звичайному суспільстві.

СУПРЕМАТИЗМ – напрям авангардного мистецтва, різновид абстракціонізму. Твори супрематизму є комбінаціями кольорових геометричних фігур (квадрат, трикутник, коло).

СФІНКС – страховисько, зображуване в давньоєгипетському мистецтві в образі лева з головою іншої тварини чи людини.

СЮІТА – циклічна музична форма, складена з кількох контрастних частин.

СЮРРЕАЛІЗМ – течія у мистецтві ХХ століття, що проголосила джерелом художньої творчості сферу підсвідомого (інстинкти, сновидіння, галюцинації), а творчим методом – розриви логічних зв'язків, замінені вільними асоціаціями.

ТАНЕЦЬ, танок – вид мистецтва, в якому засобами втілення художніх образів є рухи і пози людського тіла.

ТЕАТР – вид сценічного мистецтва, що відображає життя в сценічній дії, яку виконують актори перед глядачами, а також установа, що здійснює сценічні вистави певним колективом артистів і приміщення, будинок, у якому відбуваються вистави.

ТЕАТРАЛЬНО – ДЕКОРАЦІЙНЕ МИСТЕЦТВО – вид образотворчого мистецтва, пов'язаний із художнім оформленням театральних спектаклів, тобто створення на театральній сцені життєвого середовища, у якому діють герої драматичного або музично-драматичного твору.

ТЕМПЕРА – техніка живопису фарбами, для яких з'язуючою речовиною є емульсії: натуральні (яйце, сік рослини), штучні (водний розчин клею з олією).

ТЕРАКОТА – керамічні однорідні неглазуровані вироби з кольорової глини з пористою будовою.

ТОНДО – живописна картина або барельєфне зображення круглої форми.

ТРАГЕДІЯ – твір, який ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості, що прагне максимально втілити свій творчий потенціал, з об'єктивною неможливістю його реалізації.

ТРАНСАВАНГАРД – світоглядно-мистецький напрям сучасного мистецтва, постмодерністського живопису,

ФЕЄРІЯ – 1) оповідання про дивовижну красу чи казка про фею; 2) жанр сценічних видовищних мистецтв (театрального, естрадного, циркового, кінематографічного).

ФІЛАРМОНІЯ – концертна організація, що пропагує музичні твори, різні жанри естрадного мистецтва.

ФОВІЗМ – один з напрямків модернізму, для якого характерні поєднання яскравих, «агресивних» кольорів, декоративність, пластичні деформації предметів.

ФРЕСКА – настінний живопис; картина, написана фарбами по свіжій вогкій штукатурці.

ФУТУРИЗМ – авангардистський напрям у літературі і мистецтві ХХ століття, представники якого намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидали класичну художню спадщину, насаджували ідеї фантастики, урбанізму, крайнього формалізму.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ – специфічний для мистецтва спосіб відображення дійсності, її узагальнення у конкретно-чуттєвій формі, що безпосередньо сприймається. Це основа будь-якого мистецтва. Являє собою органічну єдність чуттєвого й логічного, конкретного й абстрактного, безпосереднього й опосередкованого, зовнішнього й внутрішнього, явища й сутності, форми й змісту.

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд).

ШАРЖ – сатиричне або гумористичне зображення (портрет), у якому за дотриманням подібності карикатурно підкреслено найхарактерніші риси (у мистецтві та літературі).

ТЕМИ**ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОГО ЗАВДАННЯ**
=====

1. Визначення впливу античного мистецтва на розвиток культури народів північного Причорномор'я.
2. Визначення впливу християнства на розвиток сучасного мистецтва.
3. Прослідження ознак впливу зарубіжжя на сучасне українське мистецтво.
4. Аналіз умов для розвитку національних мистецтв в Україні.
5. Розкриття ролі Одеси у формуванні вітчизняної музичної культури.
6. Аналіз внеску одеситів у розвиток вітчизняної та світової літератури.
8. Визначення ролі одеської кіностудії у розвитку вітчизняного кіномистецтва.
9. Визначення ролі одеських музеїв у збереженні світової мистецької спадщини.
10. Характеристика тенденцій розвитку сучасного українського театрального мистецтва.
11. Визначення особливостей розвитку українського музичного мистецтва.
12. Аналіз особливостей розвитку сучасного образотворчого мистецтва.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ
=====**Основна література**

1. Білозуб Л. М. Історія мистецтв: навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. 148 с.
3. Історія мистецтва: конспект лекцій/ уклад. С. І. Побожій. Суми: СДУ, 2021. 70 с.
4. Дмитренко В., Дмитренко В. Історія української культури: навчально-методичний посібник. Ч. 1 (від найдавніших часів до середини XVII століття). Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2019. 136 с.
5. Історія української та зарубіжної культури: Навчальний посібник/ За ред. О. Ю. Павлової. 2-ге вид., перероб. та доп. К., 2018. 340 с.
6. Історія української культури/ В. А. Качкан, О. Б. Величко, Н. М. Божко та ін. 4-е вид, Київ: Медицина, 2021. 368 с.
7. Москвічова Ю. О. Історія мистецтв у контексті світової культури:

навчально-методичний посібник : у 3-х т. Херсон: Вид. ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 292 с.

Допоміжна література

1. Букач В. М., Бакланова Н. М. Історія української культури: Словник-довідник: навчальний посібник. Одеса: Вид. Букаєв В. В., 2021. 216 с.
2. Букач В. М., Бакланова Н. М. Теорія та історія культури (словник-довідник): навчальний посібник. Одеса: Вид. Букаєв В. В., 2021. 288 с.
3. Історія українського та світового мистецтва: методичні рекомендації до семінарських занять / укл.: І. О. Хілько, Ю. С. Баланюк. Чернівці: ЧНУ, 2022. 48 с.
4. Історія української літератури: у 12 т. / редкол. : В. Дончик, Л. Скупейко, Н. Бойко, М. Бондар, С. Гальченко, І. Дзюба, М. Жулинський, Н. Зборовська, А. Кравченко, Ю. Кузнецов, Н. Левчик, Р. Мовчан, Л. Мороз, Є. Нахлік, Ю. Пелешенко, О. Поліщук, Г. Сивокінь, В. Сулима, М. Сулима, Н. Шумило. К., 2013 – 2021.
5. Сотська Г., Шмельова Т, Словник мистецьких термінів. Херсон: «Стар», 2018. 52 с.

Інформаційні ресурси.

1. Історія мистецтва: посібник. *Криворізький державний педагогічний Університет*/<https://kdpu.edu.ua/press-centre/blogs/416-kafedry/obrazotvorchoho-mystetstva/navchalno-metodychni-materialy/10712-istoriya-mystetstva-1->
2. Художня культура./ <https://sites.google.com/site/hudoznakultura15/>
3. Енциклопедія художньої культури/
http://library.lnu.edu.ua/bibl/index.php?option=com_content&view=article&id=757:encyklopedija-hudozhnoji-kultury&catid=1:latest-news&Itemid=1
4. Репозитарій (архів) наукової бібліотеки Університету Ушинського/
<http://dspace.pdpu.edu.ua>

ЗМІСТ

---

1. Вступ.....	3
2. Програма навчальної дисципліни.....	4
3. Матеріали лекційного курсу.....	6
Тема 1. Предмет курсу «Історія мистецтв».....	6
Тема 2. Жанри, художньо-образна мова, стиль у мистецтві.....	14
Тема 3. Мистецтво стародавнього світу.....	22
Тема 4. Мистецтво середньовіччя.....	32
Тема 5. Особливості розвитку мистецтва в Київській Русі.....	38
Тема 6. Мистецтво Відродження.....	47
Тема 7. Просвітництво та європейське мистецтво XVII – XVIII ст.....	59
Тема 8. Розвиток мистецтва на українських землях у XVII – поч. XIX ст.....	74
Тема 9. Романтизм і реалізм в європейському мистецтві.....	83
Тема 10. Українське мистецтво XIX – поч. XX ст.....	92
Тема 11. Мистецтво Західної Європи XX ст.....	102
Тема 12. Українське мистецтво XX ст.....	114
4. Словник.....	122
5. Теми індивідуального навчально-дослідного завдання.....	138
6. Рекомендовані джерела інформації.....	138

Букач В. М. Навчальний посібник з дисципліни «Історія мистецтв»
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія). Одеса:
ПНПУ, 2024. 140 с.